

ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์

พระสมุห์มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2566

ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์

พระสมุห์มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2566

BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADATTHAKATHA : AN ANALYSTICE STUDY

PHRASAMUMANACHAI ABHIJAYO (PHIPHATSUWANCHAI)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

PROGRAM IN BUDDHIST STUDIES

GRADUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2023

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย)**
ชื่อปริญญา	:	**ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสน์ศึกษา**
ปีพุทธศักราช	:	**2566**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระศรีวินยาภรณ์, ดร.**
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	:	**ดร.สันติราษฎร์ พวงมลิ**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย .....
(พระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ :

ประธานกรรมการ .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก) .....
(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม) .....
(ดร.สันติราษฎร์ พวงมลิ)

กรรมการ .....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์ วัฒนะ)

กรรมการ .....
(ดร.ชมพูนุช ช้างเจริญ)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic	:	Buddhist Way of Life According to Dhammapadatthakatha : An Analytical Study
Student's Name	:	Phrasamu Manachai Abhijayo (Phiphatsuwanchai)
Degree Sought	:	Master of Arts
Program	:	Buddhist Studies
Anno Domini	:	2023
Advisor	:	Phrasrivinayaphon, Dr.
Co-Advisor	:	Dr.Santirat Phuangmali

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of Arts (Buddhist Studies)

Dean of Graduate School .....
(Phrasutthisanmethi, Asst.Prof.Dr.)

Thesis Committee :

Chairman .....
(Assoc.Prof.Dr.Suvin Ruksat)

Member (Advisor) .....
(Phrasrivinayaphon, Dr.)

Member (Co-Advisor) .....
(Dr.Santirat Phuangmali)

Member .....
Asst.Prof.Dr.Somboon Watana)

Member .....
(Dr.Chompoonuch Changcharoen)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระสมุห์มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย)**
ชื่อปริญญา	:	**ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสน์ศึกษา**
ปีพุทธศักราช	:	**2566**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระศรีวินยาภรณ์ ดร.**
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	:	**ดร. สันติราษฎร์ พวงมะลิ**

วิทยานิพนธ์เรื่อง ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 2. เพื่อศึกษาชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 3. เพื่อวิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา

ผลของการวิจัย พบว่า

คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา หรือธรรมบทเป็นบทเทศนาประเภทร้อยกรอง ตามประวัติพระธรรมสังคหกาจารย์ได้รวบรวมคาถาธรรมบท จำนวน 423 คาถา ไว้เป็นหัวข้อธรรมหมวดหนึ่งในจำนวน 15 หมวดของคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ธรรมบท นับเป็นหมวดที่ 2 ในพระไตรปิฎก ธรรมบทเป็นนิทานเรื่องเล่าของบุคคลในครั้งพุทธกาลตามที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎก ชีวิตวิถีพุทธ เป็นชีวิตที่ดำเนินตามแนวทางแบบเป็นไปตามธรรมชาติ หรือตามความเป็นจริงของธรรมชาติ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระธรรม ที่เป็นความจริงของธรรมชาติ ทรงตรัสรู้ด้วยใจ จึงทรงแสดงว่าใจมีความสำคัญเป็นอันดับแรกเหนือทุกสิ่ง ทรงแสดงความต้องการความสุขของมนุษย์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลักธรรมสำคัญที่มีแสดงมาในธรรมบทก็คือกฎแห่งกรรม ที่แสดงเหตุและผลทั้งสามกาล หนึ่งในอดีต สองในปัจจุบัน สามในอนาคต

ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ 1) บรรพชิต แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มคันถธุระที่มุ่งเน้นการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และกลุ่มวิปัสสนาธุระที่มุ่งเน้นการบำเพ็ญปฏิบัติธรรม 2) คฤหัสถ์ แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มอริยชนและปุถุชน

วิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา ได้ 3 มิติ คือ 1) มิติด้านตนเอง มีหลักธรรมด้านทาน ศีล ภาวนา 2) มิติด้านครอบครัว มีหลักสมธรรม 3) มิติด้านสังคม มีหลักธรรมสังคหวัตถุ ผาสุกวิหารธรรม และสามัคคีธรรม หลักธรรมทั้งหมดสรุปลงที่ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

คำสำคัญ: ชีวิต, วิถีพุทธ, ธัมมปทัฏฐกถา

ABSTRACT

Thesis Topic	:	**Buddhist Way of Life According to Dhammapadatthakatha : an Analystice Study**
Student's Name	:	**Phrasamumanachai Abhijayo (Phiphatsuwanchai)**
Degree Sought	:	**Master of Arts**
Program	:	**Buddhist Studies**
Anno Domini	:	**2023**
Advisor	:	**Phra Sriwinyaporn Dr.**
Co-Advisor	:	**Dr. Santirat Puangmali**

The objectives of the research entitled Buddhist way of life based on Dhammapadatthakatha were as follow: 1) to study the Dhammapadatthakatha scripture 2) to study the Buddhist way of life appearing in the Dhammapadatthakatha scripture 3) to analyze Buddhist way of life based on Dhammapadatthakatha

The results of the research found that:

Dhammapadatthakatha was still not possible to conclude whether it was all the writings of PhraBuddhakosajarn or not. Dhammapadatthakatha was a collection of stories told by people from the Buddha's time as shown in the Tripitaka. Buddhist way of life was a life that follows a natural path (or the reality of nature). The Lord Buddha attained enlightenment that is the truth of nature. He was enlightened by the heart. Thus the heart is the first priority over everything. He expressed the need for human happiness in this world and the next. An important principle expressed in the Dhammapadatthakatha is the law of karma that shown cause and effect in three tenses, one in the past, two in the present, and three in the future.

Buddhist way of life based on Dhammapadatthakatha was divided into two types: 1) Monks were divided into two groups: the Ganthadhura group that focused on the study of the Dhamma and Vinaya. And Vipassanadhura group that focused on the practice of Dhamma. 2) The lay people were divided into two groups: the noble people and the common people. There were 3 dimensions of Buddhist way of life based on Dhammapadatthakatha: 1) the self dimension, there were principles of charity,

precepts and meditation. 2) Family dimension, there were principles of righteousness. 3) Social dimension, there were principles of Dhammasanghavatdhu. Phasukvihardham and Fellowship. All Dhamma principles were summarized in the Threefold Discipline: morality, concentration, and wisdom.

Keywords: life, Buddhist way, Dhammapadatthakatha

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” นี้สำเร็จลงได้ด้วยดีก็เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากหลายท่าน พระอาจารย์ อาจารย์ หลายฝ่ายที่ได้ให้ความกรุณาแนะนำ และให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่าน ทุกฝ่ายดังนี้

ขอกราบขอบคุณพระเทพวัชรเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และขอบพระคุณพระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ และให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้จนสำเร็จลงด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก พระศรีวินยาภรณ์ ดร. และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ดร.สันติราษฎร์ พวงมะลิ ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดีด้วยความช่วยเหลือและด้วยความเมตตาอนุเคราะอย่างดียิ่ง ซึ่งท่านทั้งสองได้ให้คำแนะนำ ให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ในเนื้อหา หลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ที่ให้งานชิ้นนี้ออกมาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นรูปเป็นร่าง กราบนมัสการจากผู้มีอุปการคุณหลาย ๆ ท่านโดยเฉพาะคณาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการและประสบการณ์ความรู้ ด้านพระพุทธศาสนา แนวทางการเรียนการศึกษาพระไตรปิฎก รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม และท่าน รศ.ดร.สุวิญ รักสัตย์ ที่ได้เมตตาตรวจให้คำแนะนำให้แก้ไขปรับปรุงให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น

ขอขอบคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่เมตตาให้คำแนะนำปรึกษาการค้นคว้าข้อมูลทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี กราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์ทุกท่าน ที่เมตตาให้ความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ คุณความดีสิ่งใดที่ได้เกิดขึ้นมาจากการทำวิทยานิพนธ์นี้ ขออุทิศคุณความดีนั้นเพื่อบูชาคุณบุพการี มีบิดา มารดา เป็นต้น และบูรพาจารย์ผู้มีอุปการคุณ ขอให้ทุกท่านจงมีส่วนในกุศลจริยานี้ และขอพระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจงสว่างรุ่งเรืองดุจดวงประทีปเพื่ออำนวยประโยชน์สุขแด่พหุชนตลอดกาลนานเทอญ

พระสมุห์ มานะชัย (อภิชโย/พิพัฒสุวรรณชัย)

สารบัญคำย่อ

ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎก ฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2539 มีทั้งหมดจำนวน 45 เล่มในการอ้างอิง โดยมีคำเต็มและคำย่อดังต่อไปนี้

คำย่อ		คำเต็ม		
พระวินัยปิฎก				
วิ.มหา.	=	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค	
พระสุตตันตปิฎก				
ที.ปา.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ม.มู.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
สํ.ส.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ.นิ.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
องฺ.เอก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกนิปาต
องฺ.ทุก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต
องฺ.จตุกฺก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาต
องฺ.สตฺตก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
ขุ.ธ.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปท
ขุ.สุ.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
พระอภิธรรมปิฎก				
อภิ.วิ.	=	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค	
อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก				
ที.สี.อ.	=	ทีฆนิกาย	สุมงฺคลวิลาสินี	สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา
ขุ.ธ.อ.	=	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทอฏฺฐกถา	
ปกรณ์พิเศษ				
วิสุทฺธิ.	=	วิสุทฺธิมคฺค		

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของพระไตรปิฎกนั้นใช้แบบ 3 ตอนคือ คือ เลขเล่ม/เลขหัวข้อ/เลขหน้า ตัวอย่างเช่น ที.ปา.15/33/99 หมายถึง สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค เล่มที่ 15 ข้อที่ 33 หน้า 99 เป็นต้น

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของพระอรรถกถานั้นมีเลข 2 ตอน ตามด้วย อ. แล้วจึงตามด้วยเล่ม/หน้า เช่น ที.สี.อ.1/24 หมายถึง อรรถกถาทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา เล่ม 1 หน้า 24 เป็นต้น

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของปกรณวิเสสนั้นมีเลข 2 ตอน คือ ข้อ/หน้า เช่น วิสุทฺธิ. 1/41-69 หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค ข้อ 1 หน้าที่ 41-69 เป็นต้น

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... **จ**

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... **ฉ**

กิตติกรรมประกาศ ..... **ช**

สารบัญคำย่อ ..... **ฌ**

สารบัญ ..... **ฎ**

สารบัญตาราง ..... **ฑ**

สารบัญแผนภูมิ ..... **ฒ**

บทที่ 1 บทนำ **1**

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

1.2 ปัญหาการวิจัย 2

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย 2

1.4 ขอบเขตของการวิจัย 2

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย 3

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย 3

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย 9

1.9 นิยามคำศัพท์เฉพาะ 9

บทที่ 2 คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา **11**

2.1 ความเป็นมาของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 11

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 12

2.1.2 สถานที่ตรัสพระคาถาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 15

2.2 โครงสร้างคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 16

2.2.1 ลักษณะคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 16

2.2.2 โครงสร้างคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 16

2.2.3 จำนวนวรรคในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 17

2.3 คาถาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 20

2.3.1 คัมภีร์อธิบายธัมมปทัฏฐกถา 20

2.3.2 คาถาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 22

2.4 สรุปคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 24

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 3 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา..... 26

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต..... 26

3.1.1 ความหมายของการดำเนินชีวิต..... 27

3.1.2 ความสำคัญของการดำเนินชีวิต..... 28

3.1.3 ประเภทของการดำเนินชีวิต..... 31

3.1.4 ลักษณะของการดำเนินชีวิต..... 34

3.1.5 จุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิต..... 36

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับชีวิตวิถีพุทธ..... 37

3.2.1 ความหมายของชีวิตวิถีพุทธ..... 38

3.2.2 บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อการดำเนินชีวิต..... 45

3.3 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา..... 49

3.3.1 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิต..... 49

3.3.2 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์..... 58

3.4 สรุปชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา..... 69

บทที่ 4 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา..... 71

4.1 สาระสำคัญของธัมมปทัฏฐกถา..... 71

4.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิต..... 73

4.2.1 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายคันถธุระ 73

4.2.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายวิปัสสนาธุระ..... 76

4.3 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์..... 79

4.3.1 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ด้านมิติตนเอง..... 79

4.3.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ด้านมิติครอบครัว..... 82

4.3.3 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ด้านมิติสังคม..... 86

4.4 สรุปการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา..... 89

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ..... 93

5.1 สรุปผลการศึกษาวิจัย..... 93

5.2 ข้อเสนอแนะ..... 97

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย..... 97

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย..... 98

บรรณานุกรม..... 99

ภาคผนวก..... 103

ภาคผนวก ก รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจเครื่องมือ..... 104

ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือ..... 106

ภาคผนวก ค รายนามผู้ทรงคุณวุฒิให้การสัมภาษณ์..... 112

ภาคผนวก ง หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์..... 114

ภาคผนวก จ แบบสอบถาม..... 122

ภาคผนวก ฉ รูปผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์..... 126

ภาคผนวก ช หลักสูตรหลักจริยธรรมวิจัยในมนุษย์..... 131

ภาคผนวก ซ เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริธรรมวิจัยในคน..... 133

ประวัติผู้วิจัย..... 135

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 2.1 แสดงรายละเอียดวรรคในธรรมบท..... 18

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัย..... 9
แผนภูมิที่ 3.1 ความสัมพันธ์ของคำสอนทางพระพุทธศาสนากับเป้าหมายในชีวิต..... 42
แผนภูมิที่ 3.2 คำสอนในการพัฒนาจิตใจสำหรับเป้าหมายระยะยาว..... 44

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อสภาพสังคมในปัจจุบันของประเทศไทยได้พัฒนาเจริญรุ่งเรืองไปสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านวิชาการ เทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้มีผลต่อบทบาทหน้าที่และความเป็นอยู่ของคนไทย ในสังคมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งทำให้การดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลต้องเผชิญกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และปัญหาอยู่ตลอดเวลา ทำให้คนเรานั้นจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อสามารถดำรงชีวิตได้ในสังคมปัจจุบัน การปรับตัวนี้จะมีการปรับตัวที่แตกต่างกัน คนที่สามารถปรับได้ดีก็จะดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ส่วนคนที่ปรับตัวได้ไม่ดีก็จะก่อให้เกิดปัญหา ต่อการดำเนินชีวิตของตนและสังคม และนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ จากการได้รับข่าวสารประจำวัน ความเครียดเป็นความรู้สึกที่สภาพจิตใจไม่เป็นปกติเกิดอารมณ์ไม่เป็นสุข ไม่พอใจไม่สบายใจ กังวล วิตก กลัวเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่สามารถจุดชนวนความเครียดในร่างกายมนุษย์เสมือนกับจิตใจของคนเราถูกบีบบังคับ ซึ่งเป็นผลมากการแปรปรวนของร่างกายและจิตใจ (สมศักดิ์ วังเอี่ยมเสริมสุข, 2554) การที่บุคคลต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายในชีวิต เป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยปัญหา เพราะไม่มีแนวทางหรือแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

ส่วนการดำเนินชีวิตในครั้งพุทธกาลของชาวพุทธ ที่ยึดหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพุทธเจ้าทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เราจะเห็นได้ว่ามีแต่ความสงบสุข เป็นการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและไม่ก่อให้เกิดความเดือนร้อนต่อตนเองและส่วนรวม โดยจากการศึกษาการดำเนินชีวิต หรือวิถีพุทธจากคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ถือว่าเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา นับเป็นหลักฐานชั้นหนึ่งสำหรับการอ้างอิงในการเทศนา หรือปาฐกถาหรือการบรรยายธรรม และเป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนา หากไม่นับพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักฐานชั้นหนึ่งแล้ว คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาเป็นอรรถกถาของธรรมบท หรือประมวลคาถา 423 คาถา ซึ่งปรากฏในขุททกนิกายในพระสุตตันตปิฎก กล่าวไว้ว่าพระพุทธโฆษะ พระอรรถกถาจารย์ชาวชมพูทวีป ซึ่งเดินทางไปแปลอรรถกถาในสิงหลทวีป (ศรีลังกา) ได้เรียบเรียงไว้จากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี ปัจจุบันธัมมปทัฏฐกถาใช้เป็นคัมภีร์ในการศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทย จึงเป็นคัมภีร์อรรถกถาที่ได้รับความนิยมศึกษามากที่สุด

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาพอจะเป็นแนวทางเป็นแบบอย่าง หรือวิถีของชาวพุทธในการดำเนินชีวิต โดยมุ่งศึกษาหลักธรรมในธัมมปทัฏฐกถา พร้อมทั้งวิเคราะห์คุณค่าหลักธรรมนั้น เพื่อนำผลของการวิจัยนี้มาเป็นแนวทางให้เกิดผลจากการปฏิบัติได้จริง และคาดหวังว่าจะเป็นวิถีชาวพุทธที่เป็นแบบอย่าง และจะสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดความสงบสุขต่อสังคมโดยรวมเป็นอย่างยิ่ง

1.2 ปัญหาการวิจัย

1.2.1 คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถามีความเป็นมาอย่างไร

1.2.2 ชีวิตวิถีพุทธเป็นอย่างไร

1.2.3 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถามีลักษณะและกระบวนการอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

1.3.2 เพื่อศึกษาชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1.4.1 ศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ปกรณ์วิเสสอื่น ๆ

1.4.2 ศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่ปรากฏอยู่ในเอกสาร หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา จำนวน 7 ท่าน

1.4.3 ศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่มีต่อประเด็นปัญหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังกล่าวแล้วข้างต้น กล่าวคือ ศึกษาวิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา ที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่มีต่อพระพุทธศาสนาเท่านั้น

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ แบบวิจัยเอกสาร (Qualitative Research Document) มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1.5.1 ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชีวิตวิถีพุทธตามแนวคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.5.2 ดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาจำนวน 7 ท่าน

1.5.3 รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและจากการสัมภาษณ์ แล้วนำมาวิเคราะห์ รวบรวม เรียบเรียง

1.5.4 นำข้อมูลที่วิเคราะห์ได้เหล่านั้นมาศึกษาตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ให้สอดคล้องและเหมาะสมแก่เนื้อหาของการวิจัย

1.5.5 นำเสนอผลการวิจัยตามลำดับขั้นตอนโดยวิธีการพรรณนา และจัดทำเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์ เพื่อเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาแล้ว ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย มีดังนี้

1.6.1 ทำให้ทราบความเป็นมาของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

1.6.2 ทำให้ทราบวิถีพุทธตามแนวคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

1.6.3 ทำให้ผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องชีวิตวิถีพุทธตามแนวคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ได้ใช้เป็นฐานข้อมูลในการค้นคว้าเพื่อประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติต่อไป

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถานี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ชีวิตวิถีพุทธ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อนำมาเป็นปทัฏฐานต่อการวิจัย ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยจะนำมากล่าวโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

1.7.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม เอกสารทางวิชาการ รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์ตามความหมายของบทตามหลักคัมภีร์ศัพทศาสตร์ ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา พบรายงานการวิจัยและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ คือ

สุเชาวน์ พลอยชุม ได้อธิบายเกี่ยวกับธรรมบทเชิงวิเคราะห์ไว้ในหนังสือธรรมบทศึกษาเชิงวิเคราะห์ว่า ในธัมมปทัฏฐกถานั้น นอกจากจะให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องธรรมะหรือคำสอนแล้ว ยังให้ความรู้ในด้านอื่น ๆ อีกมาก หากผู้อ่านสังเกตศึกษาให้ดี ฉะนั้น ธัมมปทัฏฐกถาจึงนับว่าเป็นคัมภีร์ที่มีคุณค่าต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา และเป็นตัวอย่างของวิธีการอธิบายคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ให้ทั้งความรู้ ความเพลิดเพลิน รวมถึงทำให้มองเห็นธรรมชาติของชีวิต หรือธรรมชาติของคนในแง่มุมต่าง ๆ ว่าคนก็คือคน ไม่ว่าคนในยุคไหนสมัยใดก็เป็นคนเหมือนกันนั้นเอง ซึ่งเรื่องธรรมชาติของคนนั้น ไม่มีใครสอนให้เรารู้ได้ดีไปกว่าพระพุทธเจ้า[1]

เวทย์ บรรณกรกุล ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อันตรคาถาในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา” พบว่า ทุกบทที่นำมาวิเคราะห์มีความถูกต้องสอดคล้องระหว่างสูตรไวยากรณ์บาลีตามคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นส่วนมาก แต่บางบทฉบับแปลเป็นไทยยังมีคำแปลไม่ตรงตามความหมาย เช่น ติทสในบาทคาถาว่า ติทสาน สหพฺยต ปตฺโตติ เรื่องมัฏฐกุณฑลี คำแปลเป็นไทยทุกฉบับคล้อยตามธัมมปทัฏฐกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยว่า (ทำกุศลกรรมแล้ว) ถึงความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศ (เทพดา) ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์แล้วพบว่า คำว่า ติทส แม้จะมีคำแปลตามรูปศัพท์ว่า ไตรทศ แต่ในบทคาถานี้ควรแปลว่า “เทวดา” หรือ “สวรรค์ชั้นดาวดึงส์” เท่านั้น อันตรคาถาจัดเป็นคาถาวรรณพฤติ 3 กลุ่ม คือ ปัฐยาวัตตคาถา วิปุลาคาถา อุปชาติคาถา เป็นคาถามาตราพฤติ 2 กลุ่ม คือ ปัฏฐยาอริยาคาถา เวตาลียคาถา นอกจากนั้น ยังพบว่า มีบางคาถาที่ไม่สามารถจัดเป็นวรรณพฤติและมาตราพฤติ เรียกว่า คาถาสามัญ เมื่อศึกษารายละเอียดแล้ว พบว่า บางคาถาคลาดเคลื่อนจากคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก และหลักฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วุตโตทัย คือ คาถาว่า เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา พบว่าคาถานี้เป็นคาถามาตราพฤติ ชื่อ ปัฐยาอริยาคาถา[2]

เวทย์ บรรณกรกุล ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาลีในคัมภีร์บาลีพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การวิเคราะห์บทบาลีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยอาศัยกลุ่มคัมภีร์สัททาวิเสส 4 กลุ่มครั้งนี้ ได้เลือกแนวทางการวิเคราะห์บาลีจากคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี ปัญจิกา อัตถโยชนา บางบทมาแสดงรูปแบบการวิเคราะห์เพื่อให้ทราบแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์จากคัมภีร์โดยตรง นอกจากนั้นผู้วิจัยยังได้นำบทบาลีจากคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท ที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

---

[1]สุเชาวน์ พลอยชุม, *ธรรมบทศึกษาเชิงวิเคราะห์*, (เอกสารทางวิชาการ, 2562), หน้าคำนำ.

[2]เวทย์ บรรณกรกุล, “ศึกษาวิเคราะห์อันตรคาถาในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา”, *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 13 ฉบับพิเศษ เล่ม 1 มิถุนายน 2560 : 40.

เช่นบทว่า อนปายินี, สารมติโน, สนนฺตโน เป็นต้น และเลือกบทหรือข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาที่เป็นข้อถกเถียงในเรื่องของการสวดสาธยายหรือเขียน เช่น คาถาอาราธนาธรรม คาถาเย ธมฺมา ฯลฯ และคาถา โอวาทปาติโมกข์ เป็นต้น โดยพบว่า รูปแบบคาถาดังกล่าวไม่สอดคล้องกับพระไตรปิฎกและหลักฉันทลักษณ์ จากการศึกษาทบทวนงานวิจัย ดังกล่าว ผู้วิจัย ใช้เป็นแบบในการกำหนดกรอบของการศึกษา คือ วิเคราะห์บทตามหลักไวยากรณ์ 4 คัมภีร์ คือ กัจจายนะ ปทรูปสิทธิ โมคคัลลานะ สัททนีติ วิเคราะห์ความหมายของบทตามหลักคัมภีร์ อภิธานัปปทีปิกา และวิเคราะห์ลักษณะของฉันท์ในคันถารัมภะตามหลักคัมภีร์วุตโตทัย[3]

ป. นันตาภิวัฒน์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือนิทานในธรรมบทว่า นิทานธรรมบทนี้มาจากคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา (อรรถกถาธรรมบท) อันมีเนื้อหาสาระเป็นเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้นำทางชีวิตที่ถูกที่ควร ตามหลักของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี เป็นผลงานการประพันธ์ของท่านพระพุทธโฆษาจารย์ นักปราชญ์นามอุโฆษชาวอินเดียที่ท่านนำมาแต่งประกอบ เพื่อใช้อธิบายพระพุทธวจนะที่เรียกว่า “ธรรมบท” ในพระไตรปิฎกอีกทีหนึ่ง[4]

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ และวิธาน สุชีวคุปต์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องหลักการดำรงชีวิตในสังคม สรุปความว่า มีหลักความจริงอยู่ว่ามนุษย์เรานั้นเมื่อเกิดมาแล้ว แต่ละคนก็เกิดมาในลักษณะที่มีความสงสัยในชีวิตว่าเราควรแสวงหาอะไรบ้าง ควรดำรงตนอย่างไรเพื่อให้ตนเองได้บรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ตั้งใจเอาไว้ ซึ่งแต่ละคนก็มีจุดมุ่งหมายในชีวิตที่ต่างกัน ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ได้รับการศึกษาการอบรม และอยู่ในสังคมอันมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักการทางปรัชญาและศาสนา ที่ตนมีความเชื่อถือและเคารพมาเป็นประทีปส่องทางดำเนินชีวิต[5]

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้ศึกษาทบทวนวิทยานิพนธ์ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ในประเด็นอื่น ๆ ดังนี้

---

[3]เวทย์ บรรณกรกุล, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาลีในคัมภีร์บาลีพระพุทธศาสนาเถรวาท” *รายงานการวิจัย,* (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์), 2556, หน้า ข-ค.

[4]ป. นันตาภิวัฒน์, *นิทานในธรรมบท*, พิมพ์ครั้งที่ 1, (สำนักพิมพ์ดวงแก้ว: กรุงเทพมหานคร, 2548), หน้าคำนำ.

[5]ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ และวิธาน สุชีวคุปต์, *หลักการดำรงชีวิตในสังคม,* พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541), หน้า 12.

1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมโมลี ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท” พบว่า ผู้วิจัยได้ศึกษาพระคาถาธรรมบท จำนวน 423 คาถา ในด้านฉันทลักษณ์ตามหลักคัมภีร์วุตโตทัย ทั้งที่เป็นฉันท์วรรณพฤติ และมาตราพฤติ และศึกษาวิเคราะห์บทในพระคาถาธรรมบทตามหลักคัมภีร์ไวยากรณ์ โดยนำบทที่เข้าใจยาก มีความซับซ้อนมาวิเคราะห์ให้เห็นรากศัพท์ พร้อมทั้งแสดงรูปวิเคราะห์ตามหลักคัมภีร์ศัพทศาสตร์ คือ คัมภีร์กัจจายนะ ปทรูปสิทธิ โมค- คัลลานะ และสัททนีติ นอกจากนั้นยังได้ศึกษาวิเคราะห์อลังการของบท ในด้านสัททาลังการ อัตถาลังการ เป็นต้น ตามหลักคัมภีร์สุโพธาลังการ[6]

พระมหาชลัน ภูริวฑฺฒโน (ชลันรัตน์) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วิบากกรรมของบุคคลตามที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท” จากการวิจัยพบว่าในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ได้ให้แนวคิดและความหมายของคำว่า “วิบาก” คือ ผลของกรรม แต่ตามนัยอภิธรรม “วิบาก” เอาเฉพาะวิบากของจิตเท่านั้น ส่วนที่เป็นรูป เรียกว่า “กรรมชรูป” หรือ “กฏัตตารูป” ซึ่งแปลว่า “รูปที่เกิดจากกรรม” เราไม่ได้เรียกว่า “วิบาก” ดังที่ คัมภีร์ธัมมสังคณี อธิบายว่า “สภาวธรรมที่ไม่เป็นวิบากและไม่เป็นเหตุเกิดวิบากคือสภาวธรรมที่เป็นกิริยา รูป และธาตุที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง” ซึ่งแนวคิดนี้แสดงว่า รูปไม่ใช่วิบากในความหมายที่คัมภีร์กำลังพูดถึง ซึ่งมีความมุ่งหมายไปในเรื่องของจิตไม่ได้มุ่งกล่าวถึงเรื่องกรรม แต่รูปก็จัดเป็นผลของกรรมอย่างหนึ่งเหมือนกัน ดังเช่นที่กล่าวถึงการให้ผลของกรรมในขณะปฏิสนธิในภพใหม่ ซึ่งมีรูปรวมอยู่ในการให้ผลนั้นด้วย จึงเรียกรูปในขณะปฏิสนธินั้นว่าเป็นรูปที่เกิดแต่กรรม (กรรมชรูป) แต่โดยทั่วไปคำว่า “วิบาก” ก็ใช้ในความหมายที่รวมเอาผลของกรรมทุกอย่างได้เช่นกัน เช่น ในอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาตมีข้อความแสดงว่า สุจริตทางทวาร 3 ให้แต่ผลที่น่าปรารถนา โดยแปลคำว่า “ผล” จากคำว่า “วิบาก” ในภาษาบาลี และในอรรถกถาธรรมบทตอนหนึ่งที่ว่าด้วยเรื่องอนาถปิณฑิกวัตถุก็มีข้อความที่พูดถึงการให้ผลของกรรมดีและกรรมชั่วในภพนี้หรือภพหน้า โดยใช้คำว่า “วิบาก” ซึ่งแสดงคำว่า “วิบาก” มีความหมายที่ครอบคลุมผลของกรรมทุกอย่างที่ไม่ใช่เฉพาะวิบากจิต[7]

พระราชธรรมเมธี (วิสูติ ปณฺฑาทีโป) ศึกษาวิจัยเรื่อง “คาถาธรรมบท : ในการศึกษาวิเคราะห์” พบว่า ธมฺมปท อฏฺกถา และ คนฺถารมฺภ คือ ธมฺมปท และ อฏฺกถา ทำสมาสและสนธิเป็น ธมฺมปทฏฺ กถา หมายถึง คัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายหมวดธรรมหลายอย่างตามฐานะ เช่น โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หรือ ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในธรรม 4 อย่าง คือ อนภิชฌา อัพยาบาท สัมมาสติ

---

[6]พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), *งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท,* (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), หน้า ง-จ.

[7]พระมหาชลัน ภูริวฑฺฒโน (ชลันรัตน์), “ทำการศึกษาวิเคราะห์วิบากกรรมของบุคคลตามที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2561, บทคัดย่อ.

และสัมมาสมาธิ หรือคัมภีร์อธิบายกลุ่มธรรม ได้แก่ ฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา มีลักษณะการแสดงเนื้อหาเรื่องเล่าประกอบ ซึ่งเรียกว่านิทาน ปรารภถึงเหตุที่พระบรมศาสดาจะตรัสพระคาถานั้น ๆ ในเบื้องต้น มีการนำเสนอเรื่องราวประกอบบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ในพุทธกาลและชาดกเป็นอดีตนิทานประกอบ บางเรื่องสั้นบางเรื่องยาว ท้ายเรื่องจะสรุปว่า พระบรมศาสดาอาศัยเหตุนั้น ๆ จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาด้วยพระคาถานั้น ๆ คาถาเดียวบ้าง หลายคาถาบ้าง จบลงด้วยการอธิบายขยายความของบทที่ผู้รจนาต้องการอธิบายเพิ่มข้อธรรมในคาถานั้น ๆ ให้กระจ่างด้วยมติของผู้รจนา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยมักเรียกว่า “แก้อรรถ”[8]

พระครูปลัดอุทัย รตนปญฺโญ (คำชุ่ม) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยศาสตร์ตามที่ปรากฏในธรรมบท จากการศึกษาพบว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ คือ คำสอนของพระพุทธศาสนาว่าด้วยกฎเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด สิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี ความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ ประกอบด้วยทฤษฎีคือหลักความรู้ธรรมชาติ และการประพฤติปฏิบัติในลักษณะของพุทธจริยศาสตร์มีสองประการ ได้แก่ อุดมการณ์ที่เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมมนุษย์ กับอุดมการณ์ที่จะทำให้เกิดความเป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์ในอุดมคติ สาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ คือ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำกุศลคือ ความดีให้พรั่งพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว[9]

พระวิพัฒน์ อตฺตเปโม ศึกษาเรื่อง “การศึกษาหลักกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” พบว่า มีเรื่องเกี่ยวกับกรรมโดยพระอรรถกถาจารย์ได้แต่งเรื่องราวเป็นบุคลาธิษฐานจำนวนทั้งหมด 86 เรื่อง เกี่ยวกับการให้ผลของกรรม โดยจำแนกเป็นกรรมตามเวลาที่ให้ผล กรรมให้ผลตามหน้าที่ และอำนาจของกรรมที่ให้ผลตามความรุนแรง เป็นต้น[10]

เสาวนีย์ พงศกรเสถียร ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดญาณวิทยาในธัมมปทัฏฐกถา” พบว่า ในธัมมปทัฏฐกถา มีหลักที่แสดงเรื่องญาณวิทยา คือ ความรอบรู้ในสมมติสัจคือความรู้ที่อิงอาศัยโลก และความรอบรู้ในปรมัตถสัจคือความรู้ที่พ้นจากการอิงอาศัยโลกตามแนวทางของลัทธิหีนยานหรือทักษิณนิกาย โดยยึดหลักของเหตุและผลเป็นสำคัญ เมื่อเปรียบเทียบความหมายของญาณวิทยาตะวันตกที่ให้ความหมายว่า เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยบ่อเกิด ลักษณะ หน้าที่ ประเภท ระเบียบวิธีและความสมเหตุสมผลของความรู้ บางทีเรียกว่าทฤษฎีความรู้ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจ

---

[8]พระราชธรรมเมธี (วิสูติ ปญฺญาทีโป), “คาถาธรรมบท: นัยการศึกษาวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, หน้า 67.

[9]พระครูปลัดอุทัย รตนปญฺโญ (คำชุ่ม), “ทำการศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยศาสตร์ตามที่ปรากฏในธรรมบท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, หน้า 93.

[10]พระวิพัฒน์ อตฺตเปโม “การศึกษาหลักกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2553, หน้า 214-217.

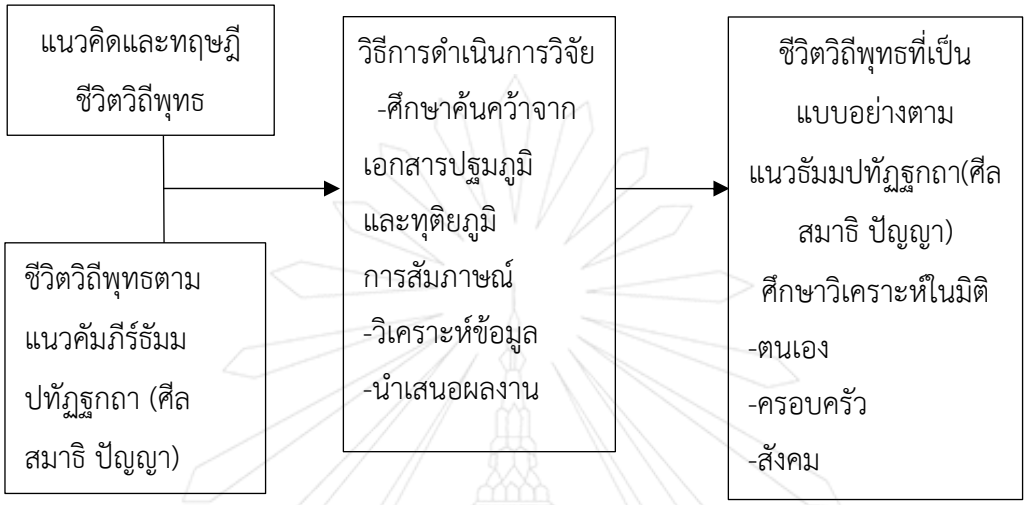
ในการแสวงหาความรู้ ญาณวิทยาในตะวันตกมีความสำคัญตรงที่เป็นพื้นฐานในการเก็งความจริงและมีบ่อเกิดของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ ความสมเหตุสมผลของความรู้ และเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินความรู้ ญาณวิทยาตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดมาจากการตรัสรู้ความจริงของพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ก็นำเอาความรู้จริงนั้นมาประกาศแก่ชาวโลก แบ่งเป็น 2 ระดับคือ ความรู้ระดับโลกียะและความรู้ระดับโลกุตตระ ซึ่งมีบ่อเกิดหรือแหล่งความรู้อยู่ 3 ทาง ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ส่วนธรรมชาติของความรู้ได้แก่สัจธรรม 2 คือ สมมติสัจกับปรมัตถสัจ ความสมเหตุสมผลของความรู้ ได้แก่ โลกุตตรปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงซึ่งเป็นสัญญาชั้นพิเศษที่อยู่เหนือระดับสามัญธรรมดา และเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินความรู้ ได้แก่ หลักกาลามสูตร 10 ประการ เป็นหลักเกณฑ์ในเบื้องต้น และสัมมาทิฏฐิกับภาวนามยปัญญา เป็นหลักเกณฑ์ในระดับที่สูง[11]

จากการศึกษาทบทวนเอกสาร งานวิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ พบว่าส่วนมากเป็นการศึกษาเฉพาะแง่มุมของหลักธรรม ความคิด และความเชื่อ ไม่ครอบคลุมในประเด็นการวิเคราะห์คำและความตามหลักภาษาบาลี ในบทพยัญชนะของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ส่วนที่มีการวิเคราะห์บทและความหมายเฉพาะ อันตรคาถาเท่านั้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา ด้านการวิเคราะห์คำและความหมาย

[11]เสาวนีย์ พงศกรเสถียร, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดญาณวิทยาในธัมมปทัฏฐกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2553, หน้า 189-196.

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัยไว้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัย

1.9 นิยามคำศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถานี้ เพื่อความสะดวกและง่ายต่อความเข้าใจ ในที่นี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอนิยามคำศัพท์เฉพาะเพื่อใช้ในการวิจัย ดังนี้

วิถีพุทธ หมายถึง การเข้าใจในหน้าที่ เข้าใจในแนวทางปฏิบัติตามหน้าที่และทำหน้าที่ให้ถูกต้อง การรู้เท่าทันความเจริญและความเสื่อมของวิถีชีวิตตนเองและของโลก ด้วยวิถีทางแห่งพระพุทธศาสนา

ชีวิตวิถีพุทธ หมายถึง การดำเนินชีวิตโดยการนำหลักศีลธรรม ศีล สมาธิ และปัญญา ตามแนวธัมมปทัฏฐกถาไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดำเนินต่อไปได้จนถึงท้ายที่สุดของชีวิต โดยจำแนกออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ มิติตนเอง มิติครอบครัว มิติสังคม

ชีวิตวิถีพุทธสำหรับบรรพชิต หมายถึง ชีวิตของพระสงฆ์ที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถา ในมิติตนเอง มิติสังคม ภายใต้หลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา

ชีวิตวิถีพุทธสำหรับคฤหัสถ์หัสถ์ หมายถึง ชีวิตของชาวบ้านที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถา ในมิติตนเอง มิติครอบครัว มิติสังคม ภายใต้หลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา

ธัมมปท หมายถึง พระพุทธพจน์ในรูปภาษาบาลีมีลักษณะเป็นร้อยกรองในคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก

ธัมมปทัฏฐกถา หมายถึง คัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายขยายความคาถาพระบาลีขุททกนิกาย ธรรมบท คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถานี้เป็นผลงานของท่านพระพุทธโฆษาจารย์

ศึกษาเชิงวิเคราะห์ หมายถึง กระบวนการศึกษาเชิงลึก เป็นรูปแบบกระบวนการแยกแยะองค์ประกอบสิ่งหนึ่งสิ่งใดออกเป็นส่วน ๆ ผู้ศึกษาต้องมีทักษะในการตั้งสมมติฐาน การสังเกต การสืบค้น การหาความสัมพันธ์กันที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างมีเหตุผล เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ต้องการ

บทที่ 2
คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

ในการศึกษาคันถารัมภะครั้งนี้ เป็นการศึกษานิยามความหมาย รูปแบบและเนื้อหาคันถารัมภะในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายหมวดธรรมในขุททกนิกาย พระธรรมบทเป็นหนังสือตำราแบบเรียนหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวงของคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่โบราณกาล ผู้วิจัยจึงนำเสนอรายละเอียดแต่ละหัวข้อ ดังต่อไปนี้

2.1 ความเป็นมาของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.1.2 สถานที่ตรัสพระคาถาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.2 โครงสร้างคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.2.1 ลักษณะคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.2.2 โครงสร้างคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.2.3 จำนวนวรรคในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.3 คาถาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.3.1 คัมภีร์อธิบายธัมมปทัฏฐกถา

2.3.2 คาถาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.4 สรุปคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.1 ความเป็นมาของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

ธรรมบทเป็นหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีรูปแบบเป็นร้อยกรองที่มีเนื้อหาธรรมหลายระดับทั้งสูงและต่ำ ด้วยเนื่องจากพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนักบวชคฤหัสถ์ นักปราชญ์ชาวบ้านธรรมดา หรือแม้กระทั้งเด็กเล็ก ๆ[1] ธรรมบทจึงเป็นคัมภีร์ที่มุ่งสอนให้มนุษย์ประพฤติดีงดเว้นจากการประพฤติชั่ว และทำจิตใจให้บริสุทธิ์เน้นหนักเรื่องกรรม และการให้ผลของกรรม ความเป็นไปของมนุษย์ในปัจจุบัน เป็นผลมาจากการกระทำในอดีต การกระทำในปัจจุบันจะสร้างความเป็นไปในอนาคตให้แก่ผู้กระทำ พระพุทธศาสนาจึงมีพระสูตรบรรยายถึงเรื่องราวของกรรมโดยละเอียด ซึ่งชื่อว่าธรรมบทอันเป็นคาถาสุภาษิตที่เป็นพระพุทธวจนะสุภาษิตเหล่านี้ ถูกจัดวางไว้

---

[1]พระมหาสำเนียง เลื่อมใส, “การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบทและภควัตคีตา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2541, หน้า 37.

เชื่อมโยงติดต่อเป็นความเดียวกันอย่างเป็นระเบียบ และไพเราะในพุทธปรัชญาก็ได้รับคำสอนว่าให้ดำเนินตามพระบรมศาสดาไปตามอริยมรรค แต่อริยมรรคเป็นอย่างไรหาดำเนินไปแล้วจะเกิดผลอย่างไรนั้น ก็เป็นหน้าที่ของธรรมบท[2]

ธรรมบทได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ หลายภาษา เช่น ฉบับที่แปลเป็นภาษาสันสกฤต ภาษาปรากฤตภาษาสันสกฤตผสม และยังมีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ เผยแพร่ไปในยุโรปอีกด้วย เช่น คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแปลที่รวบรวมโดย เอฟ. มักซ์มึลเลอร์ (F. Max Muller) โดยได้อาศัยฉบับภาษาบาลีมีการพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2398 (ค.ศ.1855) ธรรมบทที่แปลเป็นภาษาลาตินโดยเฟาสเบิล (Fausboll) ซึ่งเป็นฉบับที่เชื่อถือมากที่สุด ส่วนฉบับแปลที่ได้รับผลสำเร็จมากที่สุดก็มีของ รีส เดวิส (Rhys Davids) ในหนังสือพระพุทธศาสนา และฉบับแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส ซึ่งพิมพ์โดย เฟอร์นาน ฮู (Fernamnd Hu) ผู้ซึ่งรวบรวมจากธรรมบทฉบับที่แปลเป็นภาษาจีน ซึ่ง เอส.บีล (S. Beal) ได้พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในปี พ.ศ.2421 (ค.ศ.1878) โดยได้กล่าวว่าคัมภีร์ธรรมบทมิใช่มีอยู่เฉพาะในพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ (เถรวาท หรือสาวกยาน) เท่านั้น แต่ยังมีในพระพุทธศาสนาฝ่ายเหนือ (อาจารยวาท หรือมหายาน) ด้วย[3]

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

อรรถกถาธรรมบทเป็นพุทธพจน์และเป็นบทเทศนาประเภทร้อยกรองมีจำนวนทั้งสิ้น 423 คาถา ตามประวัติพระธรรมสังคหกาจารย์ได้รวบรวมคาถาธรรมบท จำนวน 423 คาถา ไว้เป็นหัวข้อธรรมหมวดหนึ่งในจำนวน 15 หมวด ของคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ธรรมบท นับเป็นหมวดที่ 2 ในพระไตรปิฎก ธรรมบท เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบาย ตีความคำ หรือข้อความของคาถาธรรมบท โดยมีการเขียนนิทานประกอบพุทธพจน์ขึ้น

จากการศึกษางานของ Eugene Wetson Burilingame เขากล่าวว่าไม่ปรากฏว่าใคร คือ ผู้แต่ง แต่เมื่อศึกษาจากบทปณามคาถา หรือบทไหว้ครูในคัมภีร์พระธรรมบทพบว่าพระพุทธโฆสาจารย์ได้แปลธรรมบทจากภาษาสิงหลกลับเป็นตันติภาษา (ภาษามคธ)[4] นักวิชาการหลายท่านก็ไม่ยอมรับว่าอรรถกถาธรรมบทเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ เพราะสำนวนและวิธีการอธิบายหลักธรรมต่างจากเรื่องอื่นที่ท่านเป็นผู้แต่งด้วยเหตุผล ดังนี้

1. มีการระบุในคัมภีร์ว่าทุกถ้อยคำในอรรถกถาเป็นพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้าลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ ที่เป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ เพราะในคาถากล่าวนำของงานอรรถ

---

[2]พระมหาวิศักดิ์ เชยชมศรี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์ธรรมบท”, การศึกษาอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น), 2550, หน้า 21.

[3]เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

[4]แม่ชีดวงพร คำหอมกุล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปทัฏฐคาถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2544, หน้า 16.

กถาเกือบทุกเล่มนั้นพระพุทธโฆสาจารย์จะกล่าวอย่างชัดเจนว่า อรรถกถาฉบับเดิมนั้นเป็นงานของพระโบราณจารย์ ซึ่งรักษาสืบต่อกันมาตั้งแต่อินเดียจนถึงลังกาและเก็บรักษาไว้ในมหาวิหาร โดยมีการแปลออกเป็นภาษาสิงหล

2. เรื่องโฆสกะที่เล่าธรรมบทแตกต่างจากอรรถกถาของคัมภีร์อังคุตตรนิกาย แต่นักวิชาการอีกหลายท่าน เช่น อีดับบลิว อาทิการัม (E.W. Adikaram) และพระญาณโมลีต่างมีทัศนะที่ตรงกันว่าคัมภีร์ธรรมบท และคัมภีร์ชาตกัฏฐกถาทั้งสองเล่มนั้นเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์

โดยเห็นว่าข้อขัดแย้งดังกล่าวข้างต้นนั้นเป็นสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะเนื้อหาของเรื่องเปลี่ยนแปลง พระพุทธโฆสาจารย์ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการเขียน เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหา นอกจากนี้ เนื้อความใน 4 นิกายแรกมีลักษณะเป็นพระสูตร การเขียนอรรถกถาจึงมุ่งไปที่การอธิบายความหมายของคำและความ ส่วนเนื้อหาในธรรมบทและชาดกเป็นคาถาร้อยกรองสั้น ๆ ซึ่งมีความสมบูรณ์ในตัว ในอรรกถาธรรมบทนอกจากจะอธิบายความหมายทางธรรมของเนื้อหาแล้ว ยังจำเป็นต้องเล่าที่มาที่ทำให้เกิดการกล่าวคาถานั้น ๆ ด้วย นอกจากนี้งานที่เชื่อกันว่าเป็นงานของพระพุทธโฆสาจารย์ก็มีเป็นจำนวนมาก ท่านคงไม่ได้เขียนคนเดียวทั้งหมด แต่คงจะมีภิกษุอื่นอีกจำนวนหนึ่งเป็นผู้ช่วย ฉะนั้น ความผิดพลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ ย่อมเกิดขึ้นได้[5] กระนั้นก็ตามคนส่วนใหญ่ก็เชื่อกันว่าผู้แต่ง คือ พระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งเป็นพระอรรถกถาจารย์ที่มีชื่อเสียงชาวอินเดียแต่งไว้เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 ซึ่งตามประวัติกล่าวว่าพระพุทธโฆสาจารย์เกิดที่ตำบลพุทธคยา ประเทศอินเดีย ชื่อเดิมไม่ปรากฏ แต่แรกนั้นนับถือศาสนาพราหมณ์เรียนรู้เจนจบศิลปศาสตร์ทั้งหมด มีความชำนาญในไตรเพทชอบการโต้วาที และได้รับชัยชนะทุกครั้งมาโดยตลอดทั่วทั้งชมพูทวีป ภายหลังได้โต้วาทะกับพระเรวตเถระ แต่ไม่สามารถตอบคำถามของพระเรวตเถระได้ จึงยอมตนเป็นลูกศิษย์และขอบวชในพระพุทธศาสนา เมื่อบวชแล้วท่านมีนามภาษาบาลีว่า พุทธโฆสะ ซึ่งมีความหมายว่า มีเสียงคล้ายพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า เมื่อศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาจากพระอุปัชฌาย์แล้ว ได้ลงมือแต่งคัมภีร์ญาโณทัยเป็นเล่มแรก และได้แต่งคัมภีร์อัฏฐสาลินีเป็นอรรถกถาอธิบายคัมภีร์ธัมมสังคณีอีกเล่มหนึ่งที่อินเดีย ต่อมาเมื่อจะเริ่มแต่งอรรถกถาปริตตสูตรพระพุทธโฆสาจารย์ไม่มีตำราสำหรับค้นคว้าในประเทศอินเดีย พระเรวตเถระซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์จึงแนะนำว่าในชมพูทวีปนี้มีพระไตรปิฎกเพียงอย่างเดียวที่เก็บรักษาไว้ ส่วนอรรถกถาไม่มีเลยทั้งคำแปลอันสมบูรณ์ของนิกายต่างๆก็ไม่มี แต่สิงหลอรรถกถามีอยู่ เธอจงไปที่นั่นจงเรียนและแปลอรรถกถาเหล่านั้นกลับมาเป็นภาษามคธ เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก ดังนั้นพระพุทธโฆสาจารย์จึงได้เดินทางไปยังเกาะลังกา เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว

วิลเฮล์ม ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger) นักปราชญ์ชาวตะวันตกผู้หนึ่งกล่าวไว้ในหนังสือ Pali Literature and Language ว่าการที่ประเทศลังกา หรือเกาะลังกามีคัมภีร์อรรถกถาและหนังสือที่

---

[5]สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา,* (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 294-295.

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากมาย ในครั้งนั้นสืบเนื่องมาจากการส่งสมณทูตไปเผยแพร่ศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นเอง กล่าวคือในคราวสังคายนาครั้งที่ 3 เมื่อพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ และคณะสงฆ์ได้ร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระมหินทเถระซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้เป็นสมณทูตนำเอาพระไตรปิฎกและอรรถกถาไปยังประเทศลังกา เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาจนชาวลังกาเลื่อมใสและออกบวชเป็นจำนวนมาก ต่อมาพระสงฆ์ชาวลังกาจึงได้แปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นภาษาสิงหล จึงนับว่าเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาและวรรณคดีบาลีรุ่งเรืองมากในประเทศลังกา

กล่าวกันว่า เวลาที่พระพุทธโฆสาจารย์เดินทางไปเกาะลังกานั้น ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้ามหานามะประมาณ พ.ศ.953-975 (ค.ศ.410-432) เมื่อท่านเดินทางไปถึงมหาวิหาร เมืองอนุราธปุระ ก็ได้แจ้งความประสงค์ของตนให้พระภิกษุสงฆ์ในมหาวิหารทราบ ท่านเหล่านั้นจึงได้มอบคาถาภาษาบาลีสองคาถา เพื่อให้พระพุทธโฆสาจารย์แต่งอธิบายเป็นการทดสอบภูมิปัญญา พระพุทธโฆสาจารย์จึงได้แต่งหัวข้อย่อพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ปกรณ์วิเสสหนึ่งเล่ม ชื่อว่า วิสุทธิมรรค จนเป็นที่พอใจของเหล่าพระภิกษุนั้น ครั้นแล้วพระพุทธโฆสาจารย์จึงได้โอกาสใช้หอสมุดของมหาวิหารเป็นที่ศึกษาได้แต่งและแปลอรรถกถาที่มีอยู่เป็นภาษามคธทั้งหมดแล้วจึงเดินทางกลับ[6]

อรรถกถาธรรมบทมีนิทานประกอบพุทธพจน์ทั้งสิ้นรวม 302 เรื่อง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสปรารภถึงบุคคลต่าง ๆ ขณะประทับอยู่ที่วัดพระเชตะวัน เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล เฉพาะเรื่องที่บ่งว่าตรัสที่วัดพระเชตวันแห่งเดียวนั้นมีถึง 187 เรื่อง นอกนั้นก็เป็นเรื่องที่ตรัสในสถานที่อื่น ๆ เช่น วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ กุฏาคารศาลา เมืองเวสาลีโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี เป็นต้น ในจำนวน 302 เรื่อง มีนิทานที่มีชื่อซ้ำกันอยู่ไม่น้อย เช่น เรื่องพระสารีบุตรเถระมีชื่อซ้ำกันถึง 6 ครั้ง เรื่องปัญหาของพระอานนท์มีปรากฏ 4 ครั้ง เรื่องนางปฏาจาราปรากฏ 2 ครั้ง เป็นต้น นิทานทั้งหมดนั้นจัดเข้าในวรรคต่าง ๆ ได้จำนวน 26 วรรค[7]

สำหรับระยะเวลาและอายุของอรรถกาธรรมบทนั้นยังไม่มีผู้ใดกล้ายืนยันได้ชัดเจน แต่โดยมากก็เชื่อกันว่าเกิดขึ้นเมื่อคราวที่พระอรหันต์จำนวน 500 รูป ร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก (ปฐมสังคีติ) ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว 3 เดือน ซึ่งการสังคายนาครั้งนั้นพระสงฆ์ได้ใช้วิธีการซักถามและตอบคำถามตามลำดับปิฎก คือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม แล้วร้อยเรียงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดเป็นหมวดเป็นหมู่และช่วยกันท่องจำด้วยปากเปล่า หรือที่เรียกว่า มุขปาฐะ ต่อมาภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในประเทศลังกาแล้ว จึงได้มีการจด

---

[6]เรื่องเดียวกัน, หน้า 334.

[7]สำเนียง เลื่อมใส, *ไขความอรรถกถาธรรมบท,* (กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555), หน้า 332.

จารึกคำสอนทั้งหมดเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานเมื่อประมาณ พ.ศ. 455-467 (ประมาณ 88-76 ปีก่อนคริสตกาล) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามนีอภัยแห่งลังกา

ครั้งเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ครองราชย์ เมืองปาฏลีบุตร ประเทศอินเดีย ในพุทธศักราช 218-246 ทรงสดับพระคาถาธรรมบทว่า อปฺปมาโท อมต ปท (ความไม่ประมาทเป็นเหตุแห่งพระนิพพาน) ได้ละความเห็นผิดและกลายเป็นศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา พระเจ้าอโนรธามังช่อกษัตริย์เมืองพุกาม ประเทศเมียนม่า (พม่า) ในพุทธศักราช 1560-1602 ทรงสดับพระคาถาดังกล่าวจากพระอโนมทัสสีเถระแล้วเกิดความเลื่อมใสกลายเป็นศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่เช่นกัน[8]

2.1.2 สถานที่ตรัสพระคาถาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

สถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงพระคาถาธรรมบท ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา รวมทั้งหมด 22 แห่ง คือ[9]

1. โพธิบัลลังก์
2. วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี
3. วัดบุพพาราม เมืองสาวัตถี
4. วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์
5. อารามสวนมะม่วงของหมอชีวก
6. ภูเขาคิชฌกูฏ
7. วัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี
8. วัดกูฏาคาร เมืองเวสาลี
9. วัดนิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์
10. ป่ามิคทายวัน เมืองพาราณสี
11. ป่าปาลิเลยยกะ เมืองโกสัมพี
12. วัดป่าแห่งหนึ่งบนภูเขาหิมพานต์
13. ปัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ในดาวดึงส์
14. เวฬุวคาม
15. เมืองภัททิยะ
16. เตียงบรรทมปรินิพพานในอุทยานของเจ้ามัลละ เมืองกุสินารา
17. แคว้นสักกะ

---

[8]พระราชธรรมเมธี (วิสูติ ปณฺฑาทีโป), “คาถาธรรมบท: นัยการศึกษาวิเคราะห์”, สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560. หน้า 11.

[9]เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

18. หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อว่า ปัญจาละ

19. ภูเขาจาลิกะ

20. เมืองทีฆลังคลิกะ

21. เภสกฬาวัน

22. วัดป่าชื่อกุณฑธานะ เมืองกุณฑโกลิยะ

23. เทวาลัยชื่ออัคคาฬวะ

24. ใต้ไม้ซึกเจ็ดต้นในเมืองพาราณสี

คัมภีร์นี้มีพระคาถา 423 บท เป็นพระธรรมเทศนาประเภทร้อยกรองที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลต่างชั้นต่างระดับ ในสถานที่ต่าง ๆ รวม 24 แห่ง ซึ่งแต่ละพระคาถาก็ให้ผลแตกต่างกันออกไป[10]

2.2 โครงสร้างคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

สำหรับหัวข้อนี้ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอเกี่ยวกับลักษณะและโครงสร้างของคัมภีร์ธรรมบท เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการทำความเข้าใจลักษณะและโครงสร้าง ดังนี้

2.2.1 ลักษณะคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

คัมภีร์ธรรมบทมีลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยกรอง หรือคาถาฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการประพันธ์เรียกว่า ฉันท์โดยทั่วไปกำหนดจำนวนอักษรหรือพยางค์ และกำหนดครุลหุในตัวเมื่อว่าโดยลักษณะกำหนดฉันท์แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้[11]

1. ฉันท์วรรณพฤติ (วณฺณวุตฺติ) คือ ฉันท์ที่กำหนดจำนวนอักษร หรือพยางค์ที่เป็นครุลหุนับการออกเสียงแต่ละครั้งเป็น 1 อัตรา หรือพยางค์ 1 พยางค์

2. ฉันท์มาตราพฤติ (มตฺตาวุตฺติ) คือ ฉันท์ที่กำหนดจำนวนมาตราโดยนับครุเท่ากับ 2 มาตรา ลหุ เท่ากับ 1 มาตรา มาตราดังกล่าวนี้ หมายถึง การออกเสียงอักษรที่เป็นครุ หรือลหุนั้น ๆ ช้า หรือเร็วหนัก หรือเบากว่ากันนั่นเอง เช่น ครุใช้เวลา 2 นาที ลหุใช้เวลา 1 นาที เป็นต้น

2.2.2 โครงสร้างคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

นิทานทุกเรื่องในธรรมบทเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วอาจประกอบด้วยโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. อารัมภกถา ได้แก่ ข้อความตอนต้นของนิทานทุกเรื่องว่าพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนั้นขณะประทับอยู่ที่ใดทรงปรารภใครจึงตรัสคาถาบทนั้น ๆ

ตัวอย่างเช่น

โยจวสฺสสตมิอิมคาถเชตวเนวิ

---

[10]สำเนียง เลื่อมใส, *ไขความอรรถกถาธรรมบท,* อ้างแล้ว, หน้า 335.

[11]พระมหาวิศักดิ์ เชยชมศรี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์ธรรมบท”, การศึกษาอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น), 2550, หน้า 37.

หรนฺโตสตฺถาปฏฺาจาราเถรีอารพฺภกถีติ

แปลว่า พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเชตวันทรงปรารภพระปฏาจาราเถรีตรัสพระคาถาว่า “โยจวสฺสสตมฺชีเว...” เป็นต้น[12]

2. วัตถุคาถา ได้แก่การเล่าเรื่องราวของบุคคลต่าง ๆ ก่อนที่จะนำไปสู่การตรัสคาถาธรรมบทโดยวัตถุกถาในธรรมบทอาจแบ่งย่อยได้อีกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

2.1 ปัจจุบันวัตถุ กล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะนั้น บางครั้งเป็นเรื่องที่เหล่าภิกษุสนทนากันในโรงธรรมกล่าวถึงบุคคลและกรรมของพวกเขา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเสด็จมาแสดงพระธรรมเทศนา

2.2 อดีตวัตถุ กล่าวถึงเรื่องในอดีตโดยมากเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุพกรรมของบุคคลในชาติก่อน ๆ ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง

2.3 คาถา ได้แก่ คาถาพุทธพจน์ที่เรียกว่า ธรรมบท ซึ่งนิทานทุกเรื่องจะต้องปรากฏเสมอ นอกจากนี้ในบางเรื่องผู้แต่งอรรถกถาก็ได้ยกคาถานอกธรรมบทมาประกอบเรื่องก็มี และบางครั้งก็แต่งเรื่องดังกล่าวสรุปเป็นคาถาแทรกไว้ในเรื่องก็มี ซึ่งคาถาในลักษณะหลังนี้จะไม่จัดเป็นพุทธพจน์ เพราะเป็นคำพูดของพระอรรถกถาจารย์เอง

2.4 เวยยากรณะ ได้แก่ ข้อความที่กล่าวอธิบายคำและความหมายของคาถาธรรมบทให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นการอธิบายคาถาในลักษณะคำต่อคำและให้คำจำกัดความคำต่าง ๆ ไว้อย่างรัดกุม

2.5 สโมธาน ได้แก่ ส่วนสรุปจบของเรื่องแต่ละเรื่อง บางเรื่องถ้ามีการเล่าถึงบุพกรรมก็มักจะสรุปว่าใครเป็นใครในอดีต และเกิดมาเป็นใครในปัจจุบันคล้ายกับชาดก แต่สิ่งที่มีปรากฏในตอนท้ายของทุกเรื่องก็คือ ข้อความที่แสดงว่าเมื่อจบพระธรรมเทศนาเรื่องนั้นแล้ว ผู้ฟังได้บรรลุธรรมขั้นใดคาถาในบทนั้น[13]

2.2.3 จำนวนวรรคในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

คัมภีร์พระธรรมบท มีทั้งหมด 423 บท การนับเป็นบท นับตามจำนวนพระคาถา คือ พระคาถา 1 คาถา หรือพระคาถา 1 คาถากับอีกกึ่งคาถา นับเป็น 1 บท ในอรรถกถาธรรมบทท่านรวบรวมไว้เป็นเรื่อง ๆ มีชื่อเรื่องปรากฏตามสภาวธรรม หรือบุคคลที่ทรงปรารภถึง บางเรื่องไม่ปรากฏบุคคลชัดเจน ท่านก็ใช้คำว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งบ้าง ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งบ้าง รวมได้ 302 เรื่อง แต่ละเรื่องจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า วรรค รวมเป็น 26 วรรค แต่ละวรรคมีชื่อปรากฏตามอำนาจเนื้อหาสาระของธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ กล่าวคือ ธรรมบทใด ๆ และเรื่องใด ๆ ที่มีเนื้อหาสาระ

---

[12]ขุ.ธ.อ.1/2/4/571.

[13]พระครูปลัดอุทัย รตนปญฺโญ (คำชุ่ม), “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยศาสตร์ตามที่ปรากฏในธรรมบท”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, หน้า 16-17.

สัมพันธ์กันโดยเหมือนกัน คล้ายกัน หรือตรงกันข้าม ท่านก็จัดธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ เป็นหมวดหมู่เดียวกัน หรือวรรคเดียวกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้[14]

ตารางที่ 2.1 แสดงรายละเอียดวรรคในธรรมบท

วรรค	ว่าด้วยเรื่อง	จำนวนเรื่อง	จำนวนคาถา
1. ยมกวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยธรรมเป็นคู่กัน	14 เรื่อง	20
2. อัปปมาทวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยความไม่ประมาท	9 เรื่อง	12
3. จิตตวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยการฝึกจิต	9 เรื่อง	11
4. ปุปผวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยคนพาล	12 เรื่อง	16
5. พาลวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยคนพาล	15 เรื่อง	16
6. ปัณฑิตวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยบัณฑิต	11 เรื่อง	16
7. อรหันตวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยพระอรหันต์	10 เรื่อง	14
8. สหัสสวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยหนึ่งในพัน	14 เรื่อง	16
9. ปาปวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยบาป	12 เรื่อง	13
10. ทัณฑวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยบาป	11 เรื่อง	17
11. ชราวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยความชรา	9 เรื่อง	11
12. อัตตวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยตน	10 เรื่อง	10
13. โลกวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยเรื่องโลก	11 เรื่อง	12
14. พุทธวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้า	9 เรื่อง	18
15. สุขวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยความสุข	8 เรื่อง	12
16. ปิยวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยสิ่งที่เป็นที่รัก	9 เรื่อง	12
17. โกธวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยความโกรธ	8 เรื่อง	14
18. มลวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยมลทินทางใจ	12 เรื่อง	21
19. ธัมมัฏฐวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม	10 เรื่อง	17
20. มัคควรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยมรรค	12 เรื่อง	17
21. ปกิณณกวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยมรรค	9 เรื่อง	16
22. นิรยวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด	9 เรื่อง	14

[14]สำเนียง เลื่อมใส, *ไขความอรรถกถาธรรมบท,* อ้างแล้ว, หน้า 336-337.

วรรค	ว่าด้วยเรื่อง	จำนวนเรื่อง	จำนวนคาถา
23. นาควรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยช้าง	8 เรื่อง	14
24. ตัณหาวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยความกระหาย	12 เรื่อง	26
25. ภิกขุวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยภิกษุ	12 เรื่อง	23
26. พราหมณวรรค	พรรณนาความหมวดว่าด้วยพราหมณ์	40 เรื่อง	42
ทั้งหมด 26 วรรค	**จำนวนเรื่องทั้งหมด**	**305 เรื่อง**	**430 คาถา**
รวมพระบาลี 72 ภาณวาร (วาระแห่งการสวด) มีทั้งหมด 26 วรรค 305 เรื่อง แก้ธรรมบท 430 คาถา (ในคำอุทิศกล่าวว่ามี 26 วรรค 299 เรื่อง แก้ธรรมบท 423 คาถา)			

จะเห็นได้ว่าการตั้งชื่อวรรคใน คัมภีร์พระธรรมบทมี 3 ลักษณะโดยทั่วไป คือ

1. ส่วนใหญ่ตั้งตามชื่อสาระทางธรรมที่กล่าวในวรรค เช่น หมวดที่กล่าววิเคราะห์เรื่องจิต เรียกว่า จิตตวรรค หมวดที่กล่าวถึงเรื่องความรัก เรียกว่า ปิยวรรค เป็นต้น

2. ตั้งตามลักษณะวิธีการเปรียบเทียบ เช่น หมวดพระคาถาที่กล่าวเปรียบเทียบแนวทางการปฏิบัติธรรมกับดอกไม้ เรียกว่า ปุปผวรรค หมวดที่กล่าวเปรียบเทียบกับช้าง เรียกว่า นาควรรค เป็นต้น

3. ตั้งชื่อตามลักษณะวิธีการจัดรวมบทพระคาถา กล่าวคือ หมวดที่มีการรวมบทคาถากล่าวถึงสิ่งตรงกันข้ามกันเป็นคู่ ๆ เรียกว่า ยมกวรรค เช่น ในบทพระคาถาแรกของวรรคนี้กล่าวถึงเรื่องทุกข์ว่า

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต น ทุกฺขมนฺเวติ จกฺก ว วหโต ปท

สภาพธรรม คือ เจตสิก มีใจเป็นผู้นา มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้ามีใจชั่วพูด หรือทาสิ่งใด ความทุกข์ย่อมติดตามเขาด้วยเหตุนั้น เหมือนล้อหมุนตามเท้าโค

บทพระคาถาที่ 2 กล่าวถึงเรื่องสุข เป็นคู่กับบทพระคาถาแรกว่า

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต น สุขมนฺเวติ ฉายาว อนปายินี

สภาพธรรม คือ เจตสิก มีใจเป็นผู้นำ มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้ามีใจผ่องใสพูดหรือทำสิ่งใด ความสุขย่อมติดตามเขาด้วยเหตุนั้น เหมือนเงา ติดตามตัว[15]

ส่วนหมวดที่รวมพระคาถาที่มีเนื้อหาต่าง ๆ ไว้ด้วยกันโดยไม่มีเนื้อหาธรรมที่เป็นแก่นร่วมกัน ชื่อว่า ปกิณณกวรรค เป็นหมวดเบ็ดเตล็ด ซึ่งที่จริงน่าจะจัดอยู่เป็นวรรคสุดท้าย แต่กลับจัดไว้ในวรรคที่ 21

[15]ขุ.ธ.อ.1/2-4/571.

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีหลักวิธีการตั้งชื่อวรรคที่พอสังเกตได้ดังกล่าว แต่ไม่มีระบบการจัดเรียงลำดับวรรคจากวรรคที่ 1 ไปจนถึงวรรคที่ 26 สังเกตได้เพียงว่า สามวรรคสุดท้าย มีจำนวนคาถามากกว่าวรรคอื่นข้างต้น โดยเฉพาะวรรคสุดท้าย มีถึง 41 บท

เมื่อตรวจสอบดูแล้วปรากฏว่าบางแห่งไม่ต้องด้วยฉันทลักษณ์ใด ๆ อาจเป็นเพราะคัดลอกมาผิดหรือเพราะท่านอาจจะจงใจให้เป็นแบบผสมก็เป็นได้ ฉันท์มาตราพฤติบางบท มาตราขาด หรือเกินไปบ้าง แต่คาถาทั้งหมดนั้นประมาณร้อยละ 80 เป็นปัฐยาวัตรฉันท์ นอกจากนั้นก็เป็นอินทรวิเชียรฉันท์บ้าง อุเปนทรวิเชียรฉันท์บ้าง อินทรวงศ์ฉันท์ และวังสัฏฐฉันท์บ้าง แต่มักไม่ถูกต้องด้วยข้อกำหนดของฉันทลักษณ์นั้น ๆ จนไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นฉันท์ประเภทใด

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยได้นำมาใช้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนภาษาบาลี สำหรับพระภิกษุสามเณรตั้งแต่ประโยค ป.ธ. 1-2 ถึง ป.ธ. 6 โดยแบ่งคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทออกเป็น 8 ภาคกำหนดให้ชั้น ป.ธ. 1-2 เรียนแปลบาลีเป็นไทยจากธรรมบท (ธมฺมปทฏฺฐกถา) ภาคที่ 1-4 ให้ชั้น ป.ธ. 3 เรียนแปลบาลีเป็นไทยจากคัมภีร์อรรถกถาภาคที่ 5-8[16] ให้ชั้น ป.ธ. 4 เรียนแปลไทยเป็นบาลีจากธรรมบทภาคที่ 1 ให้ชั้น ป.ธ. 5 เรียนแปลไทยเป็นบาลี จากธรรมบทภาคที่ ป.ธ. 2-4 และให้ชั้น ป.ธ. 6 เรียนแปลไทยเป็นบาลีจากธรรมบทภาคที่ 5-8

2.3 คาถาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

2.3.1 คัมภีร์อธิบายธัมมปทัฏฐกถา

ธรรมบทเป็นวรรณคดีบาลีที่ได้รับความนิยมมากทั้งจากชาวพุทธ และจากผู้ที่ศึกษาวิชาการฝ่ายพระพุทธศาสนา ด้านภารตวิทยา และภาษาศาสตร์

ดังนั้น จึงมีคัมภีร์อธิบายเป็นภาษาบาลีหลายฉบับ เท่าที่พบในปัจจุบันมี 4 ฉบับ คือ

1. ธัมมปทัฏฐกถา พระพุทธโฆสาจารย์แต่งในรัชสมัยของพระเจ้ามหานาม (พ.ศ.953-975) โดยมีพระกุมารกัสสปเถระเป็นผู้อาราธนา ในคำลงท้ายของคัมภีร์กล่าวว่าได้เขียนขึ้นที่วัด ซึ่งสร้างโดยความอุปถัมภ์ของพระเจ้าสิริกุฑฑะ (ฉบับฉัฏฐสังคายนา มีรูปว่า สิริกุฏฺฏะ) เข้าใจว่าเป็นฉายาอีกอันหนึ่งของพระมหานาม นักวิชาการหลายท่านไม่ยอมรับว่าคัมภีร์นี้เป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ เพราะลีลาสำนวนและวิธีการอธิบายหลักธรรมต่างจากเรื่องอื่น ในคำนำของธัมมปทัฏฐกถาฉบับอักษรโรมัน Norman ผู้ชำระได้แสดงเหตุผลที่ว่าคัมภีร์นี้ไม่ควรเป็นงานของพระพุทธโฆสาจารย์ 3 เหตุผล คือ

1.1 มีการระบุในคัมภีร์นี้ว่า ทุกถ้อยคำในอรรถกถาเป็นพระวาจาของพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในงานอื่นของพระพุทธโฆสาจารย์ ในคาถากล่าวนำของงานอรรถกถาเกือบทุก

[16]ขุ.ธ.25/1-423/23-170.

เล่ม ท่านมักจะบอกชัดเจนว่า อรรถกถาฉบับเดิมนั้นเป็นงานของโบราณจารย์ ซึ่งรักษาสืบต่อกันมาตั้งแต่อินเดียมาจนถึงลังกาและเก็บรักษาไว้ในมหาวิหารโดยมีการแปลออกเป็นภาษาสิงหล

1.2 เรื่องของโฆสกะที่เล่าในธัมมปทัฏฐกถา ต่างจากเรื่องเดียวกันที่เล่าในอรรถกถาของอังคุตตรนิกาย แสดงว่างานทั้ง 2 นี้ ไม่ควรเป็นงานของคนๆเดียวกัน

1.3 ในธัมมปทัฏฐกถา จูลสุกชาดก จัดอยู่ในทสนิบาต แต่ในอรรถกถาของชาดกจัดอยู่ในนวนิบาต

E.W. Adikaram และพระญาณโมลีเห็นตรงกันว่า ทั้งธัมมปทัฏฐกถาและชาตกัฏฐกถา เป็นงานของพระพุทธโฆสาจารย์ ท่านเห็นว่าข้อขัดแย้งที่ Norman ว่ามานั้นอาจเกิดขึ้นได้เนื่องจากเนื้อหาของเรื่องเปลี่ยนแปลง พระพุทธโฆสาจารย์ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการเขียน เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหา

จากข้อสังเกตพบว่า เนื้อความใน 4 นิกายแรกมีลักษณะเป็นพระสูตร การเขียนอรรถกถาจึงมุ่งไปที่การอธิบายความหมายของคำและเนื้อความ ส่วนเนื้อหาในธรรมบทและในชาดกเป็นคาถาร้อยกรองสั้น ๆ ซึ่งมีความสมบูรณ์ ในตัวอย่างในธรรมบทนอกจากจะอธิบายความหมายทางธรรมะของเนื้อหาแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะเล่าที่มาที่ทำให้เกิดการกล่าวคาถานั้น ๆ ด้วย

นอกจากนี้งานที่เชื่อกันว่าเป็นของพระพุทธโฆสาจารย์มีเป็นจำนวนมาก ท่านคงมิได้เขียนท่านเดียวโดยทั้งหมด แต่คงมีภิกษุแลคณาจารย์ท่านอื่นจำนวนหนึ่งเป็นผู้ช่วย (เหมือนอย่างที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นแม่กองแปล สามก๊ก) ฉะนั้น ความผิดพลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ ย่อมเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้จะกล่าวถึงธัมมปทัฏฐกถาในหัวข้อถัด

2. ธัมมปทมหาฏีกา พระวรสัมโพธิเถระ เจ้าอาวาสวัดมหาราม ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านเยสะโจ ใกล้แม่น้ำสัลลาวดี ห่างจากจังหวัดปขุกกู่ ราว 4 กิโลเมตร ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประเทศสหภาพพม่า แต่งไว้ในราวพุทธศักราช 2400 คัมภีร์นี้ได้รับการพิมพ์เป็นอักษรไทยในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธาธิบดี (สง่า ปภสฺสรมหาเถร ป.ธ. 8) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2534 คัมภีร์นี้แต่งในลักษณะรวบรวมข้อความจากอรรถกถาฎีกาอื่น ๆ มาประมวลไว้ในที่เดียวกัน โดยเฉพาะอดีตนิทานที่กล่าวไว้ในอรรถกถาชาดก ท่านจะนำข้อความทั้งหมดมากล่าวไว้ในคัมภีร์นี้ โดยไม่กล่าวสรุปเหมือนคัมภีร์มังคลัตถทีปนีที่แต่งในประเทศไทย และไม่เน้นการวิจัยรูปศัพท์ในคาถาตามหลักภาษาที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สัททาวิเสส

3. ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา พระสุมังคลเถระ เจ้าอาวาสวัดมังคลาไชยุง เมืองตะเกิง ประเทศสหภาพพม่า แต่งไว้ในราวพุทธศักราช 2400 (ค.ศ.1857) คัมภีร์นี้ได้รับการพิมพ์เป็นอักษรไทยร่วมกับธัมมปทมหาฏีกา คัมภีร์นี้แต่งตามแนวทางของคัมภีร์โยชนาทั่วไป คือ แสดงคำแปลไว้บทต่อบทไม่ได้อธิบายรูปศัพท์ตามหลักภาษาแต่อย่างใด

4. ธัมมปทวิวรณะ ผู้แต่งไม่ปรากฏนาม ลักษณะการแต่งคล้ายคัมภีร์โยชนาทั่วไป โดยมุ่งแปลข้อความในคาถา มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ปริวรรตจากอักษรขอม แล้วจัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อปีพุทธศักราช 2531

ต้นฉบับของคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถาที่ใช้ตรวจสอบในขณะดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้เทียบเคียงธรรมบทฉบับต่าง ๆ ที่หาได้ในปัจจุบัน คือ

1. ธัมมปทัฏฐกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ ฉบับที่ใช้อ้างอิงในที่นี้เป็นฉบับพิมพ์ในปีพุทธศักราช 2539

2. ธัมมปทัฏฐกถา ฉบับฉัฏฐสังคายนา โรงพิมพ์กระทรวงมหาดไทย และการศาสนา กระบา เอ ย่างกุ้ง ประเทศสหภาพพม่า จัดพิมพ์ในปีพุทธศักราช 2527

3. สิงหฬานุวาทสหิตะ ธัมมปทยะ เป็นธรรมบทแปลภาษาสิงหล พิมพ์ในปีพุทธศักราช 2539

จากการศึกษาความหมาย ความสำคัญ ของคำว่า ธมฺมปท อฏฺกถา และ คนฺถารมฺภ สรุปได้ว่า คำว่า ธมฺมปท และอฏฺกถา ทำสมาสและสนธิเป็น ธมฺมปทฏฺกถา หมายถึง คัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายหมวดธรรมหลายอย่างตามฐานะ เช่น โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หรือธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในธรรม 4 อย่าง คือ อนภิชฌา อัพยาบาท สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ หรือคัมภีร์อธิบายกลุ่มธรรม ได้แก่ ฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน[17]

2.3.2 คาถาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

จากการศึกษาความต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก และในธัมมปทัฏฐกถา หรือในธรรมบท จากการศึกษาทำให้สามารถสรุปคาถาในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาได้ ดังนี้

1. คาถาธรรมบท ยมกวรรค ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด, เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร, ผู้ทำบุญไว้แล้วย่อมบันเทิงในโลกนี้ย่อมบันเทิงในโลกหน้า ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง

2. คาถาธรรมบท อัปปมาทวรรค ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย

3. คาถาธรรมบท จิตตวรรค จิตดวงเดียวหาสรีระมิได้ มีถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย, ปัญญาย่อมไม่บริบูรณ์แก่บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น

4. คาถาธรรมบท ปุปผวรรค บุคคลไม่พึงใส่ใจคำแสลงหูของชนเหล่าอื่น, กลิ่นของสัตบุรุษย่อมฟุ้งทวนลมไปได้ เพราะคือกลิ่นศีลของสัตบุรุษ

5. คาถาธรรมบท พาลวรรค คบคนพาล คนพาลย่อมพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตย่อมพาไปหาผล

6. คาถาธรรมบท ปัณฑิตวรรค บัณฑิตผู้ชี้โทษที่ผิดเปรียบเหมือนบุรุษผู้ชี้ทรัพย์, บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกฝนตน, บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่หวั่นไหวเพราะนินทาและสรรเสริญ, บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งตน ไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งผู้อื่น

---

[17]พระราชธรรมเมธี (วิสูติ ปณฺฑาทีโป), “คาถาธรรมบท: นัยการศึกษาวิเคราะห์”, อ้างแล้ว, หน้า 19.

7. คาถาธรรมบท อรหันตวรรค สุญญตวิโมกข์และอนิมิตตวิโมกข์เป็นโคจร คติของชนทั่ว ๆ ไป รู้ได้โดยยาก

8. คาถาธรรมบท สหัสสวรรค บุคคลใดพึงชนะตนผู้เดียว บุคคลนั้นแลชื่อว่าเป็นผู้ชนะอย่างสูงสุด

9. คาถาธรรมบท ปาปวรรค ฝ่ามือที่ไม่มีแผลบุคคลพึงนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้ เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมซาบฝ่ามือที่ไม่มีแผล บาปย่อมไม่มีแก่คนไม่ทำ

10. คาถาธรรมบท ทัณฑวรรค ชีวิตเรา เราก็รัก ชีวิตเขา เขาก็รัก, ผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และการวินิจฉัยธรรม เป็นผู้มีวิชชาและจรณะอันสมบูรณ์

11. คาถาธรรมบท ชราวรรค รูปนี้คร่ำคร่าแล้ว เป็นรังแห่งโรค ผุพัง กายของตนอันเปื่อยเน่าจะแตกเพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด

12. คาถาธรรมบท อัตตวรรค ความเป็นผู้ทุศีลล่วงส่วน ย่อมรวบรัดอัตภาพของบุคคล

13. คาถาธรรมบท โลกวรรค ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

14. คาถาธรรมบท พุทธวรรค การเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายยาก, ความไม่ทำบาปทั้งปวง ความบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม ความชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

15. คาถาธรรมบท สุขวรรค ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมเป็นทุกข์, นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง, ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะไม่มี ทุกข์เช่นด้วยขันธ์ไม่มี สุขยิ่งกว่าความสงบไม่มี ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง, ความไม่มีโรคคือลาภอันประเสริฐ

16. คาถาธรรมบท ปิยวรรค ความโศกย่อมเกิดแต่ตัณหา ภัยย่อมเกิดแต่ตัณหา ได้แก่ เกิดแต่ของที่รัก เกิดแต่ความยินดี เกิดแต่กาม เป็นต้น

17. คาถาธรรมบท โกธวรรค พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะความไม่ดีด้วยความดี พึงชนะความตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนมักกล่าวคำเหลาะแหละด้วยคำสัตย์ พึงกล่าวคำสัตย์ไม่พึงโกรธ, การนินทาหรือการสรรเสริญนี้มีมาแต่โบราณ ผู้ที่ไม่ถูกนินทาในโลกนี้ไม่มี

18. คาถาธรรมบท มลวรรค โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก, ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี ผู้จับเสมอด้วยโทสะไม่มี ข่ายเสมอด้วยโมหะไม่มี แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี

19. คาถาธรรมบท ธัมมัฏฐวรรค บุคคลที่เราเรียกว่าเป็นอริยะ เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง

20. คาถาธรรมบท มรรควรรค ทางมีองค์แปด ประเสริฐกว่าทางทั้งหลาย, คนเกียจคร้านย่อมไม่ประสพทางแห่งปัญญา

21. คาถาธรรมบท ปกิณณกวรรค การอยู่ร่วมกับบุคคลผู้ไม่เสมอกัน นำความทุกข์มาให้, ใจของชนเหล่าใดยินดีแล้วในภาวนา ทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นชื่อว่าเป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ ตื่นดีแล้วในกาลทุกเมื่อ

22. คาถาธรรมบท นิรยวรรค ก้อนเหล็กแดงเปรียบด้วยเปลวไฟ อันบุคคลบริโภคแล้วประเสริฐกว่าบุคคลผู้ทุศีล ไม่สำรวม, สัตว์ทั้งหลายผู้ถือมั่นมิจฉาทิฐิมีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ และมีปกติเห็นในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ย่อมไปสู่ทุคติ, สัตว์ทั้งหลายผู้ถือมั่นสัมมาทิฐิ รู้ธรรมที่มีโทษโดยความเป็นธรรมที่มีโทษ และรู้ธรรมที่หาโทษมิได้โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้ย่อมไปสู่สุคติ

23. คาถาธรรมบท นาควรรค มนุษย์คนที่ได้ฝึกแล้ว อดทนซึ่งคำล่วงเกินได้ เป็นผู้ประเสริฐสุด, ศีลนำมาซึ่งความสุขตราบเท่าชรา ศรัทธาตั้งมั่นแล้วนำมาซึ่งความสุข การได้เฉพาะซึ่งปัญญานำมาซึ่งความสุข การไม่ทำบาปทั้งหลายนำมาซึ่งความสุข, ความเป็นสหายไม่มีในเพราะชนพาล

24. คาถาธรรมบท ตัณหาวรรค ตัณหาย่อมเจริญแก่มนุษย์ผู้ประพฤติประมาท, กระแสตัณหาย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง, การให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทั้งปวง, ทานที่บุคคลถวายในท่านผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ย่อมมีผลมาก

25. คาถาธรรมบท ภิกขุวรรค ความสำรวมด้วยจักษุ ด้วยหู ด้วยจมูก ด้วยลิ้น ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในทวารทั้งปวงเป็นความดี ภิกษุผู้สำรวมแล้วในทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้, ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ตนแลเป็นคติของตน, ภิกษุพึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 พึงละอุทธัมภาคิยสังโยชน์ 5 พึงเจริญอินทรีย์ 5 ให้ยิ่ง ภิกษุล่วงธรรมเป็นเครื่องข้อง 5 อย่างได้แล้ว เป็นผู้ข้ามโอฆะได้

26. คาถาธรรมบท พราหมณวรรค บุคคลผู้มีบาปอันลอยแล้วเป็นพราหมณ์, ผู้ที่ไม่มีกิเลสเครื่องกังวลในขันธ์ที่เป็นอดีต ในขันธ์ที่เป็นอนาคต และในขันธ์ที่เป็นปัจจุบัน ไม่มีความกังวล ไม่มีความยึดถือว่าเป็นพราหมณ์, ผู้ที่รู้ปุพเพนิวาส เห็นสวรรค์และอบาย และได้ถึงความสิ้นไปแห่งชาติอยู่จบพรหมจรรย์เพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนีอยู่จบพรหมจรรย์ทั้งปวงแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์

2.4 สรุปคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

ธรรมบท บทแห่งธรรม แต่งเป็นภาษากวี กวีแต่งธัมมปทัฏฐกถาต่างจากกวีที่สะท้อนอารมณ์ความรู้สึก เช่น ความรัก ความเหงา และความเศร้า อันเกิดจากการถูกกระทบรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสจากภายนอก แต่ธัมมปทัฏฐกถาแต่งขึ้นจากความคิดที่สงบนิ่งปราศจากความหวั่นไหว มีความคิดเป็นอิสระเสรีเต็มที่ ความคิดและความรู้สึกที่แสดงออกมาจึงไม่ได้เป็นจินตนาการ แต่เป็นการแสดงสัจธรรมของชีวิต โดยอาศัยภาษาเป็นเครื่องมืออย่างงดงาม ก่อให้เกิดความปีติ เลื่อมใส หรือความสงบเสรีแก่ผู้เข้าถึง เป็นการใช้ภาษาถ่ายทอดความจริงของชีวิตในสมัยครั้งพุทธกาล ทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าถึงความเป็นจริงอันนั้นด้วย โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางภาษา ซึ่งจะเกิดความลึกซึ้งเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถานั้น คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาหรือธรรมบท ยังไม่ได้ข้อสรุปที่ตรงกันทางวิชาการว่า ผู้ที่แต่งขึ้นมาทั้งหมดเป็นผลงานของท่านพระพุทธโฆษาจารย์หรือไม่ หรืออาจจะมีท่านอื่น ๆ ที่ช่วยในการแต่งขึ้นมา ทั้งนี้เป็นไปตามข้อสันนิษฐานของนักวิชาการแต่ละท่าน

ธรรมบทมีความหมายโดยรวมคือหนทางแห่งความประพฤติปฏิบัติให้เห็นผลของการกระทำ ซึ่งจะปรากฏให้เห็น คือ ความดีงาม มีทั้งหมด 423 บท การนับเป็นบทนับตามจำนวนพระคาถา คือพระคาถา 1 คาถา หรือพระคาถา 1 คาถากับอีกกึ่งพระคาถานับเป็น 1 บท ในธรรมบทเหล่านี้ท่านรวบรวมไว้เป็นเรื่อง ๆ มีชื่อเรื่องปรากฏตามสภาวธรรม หรือบุคคลที่ปรารภถึงบางเรื่องไม่ปรากฏบุคคลชัดเจนก็ใช้คำว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งบ้าง ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งบ้าง รวมได้ 302 เรื่อง ส่วนในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25 หน้า 23 กล่าวไว้ว่ารวมได้ 305 เรื่อง ซึ่งเป็นการนับตามจำนวนพระคาถาส่วนพระพุทธโฆสาจารย์ประกาศเรื่อง 299 เรื่อง แต่เชิงอรรถกล่าวนับรวมได้ แต่ละเรื่องจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า วรรค รวมเป็น 26 วรรค แต่ละวรรคมีชื่อปรากฏตามอำนาจเนื้อหาสาระของธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ กล่าวคือ ธรรมบทใด ๆ และเรื่องใด ๆ ที่มีเนื้อหาสาระสัมพันธ์กันโดยเหมือนกันคล้ายกัน หรือตรงกันข้ามก็จัดธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ เป็นหมวดหมู่เดียวกันหรือวรรคเดียวกัน

บทที่ 3
ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

นับตั้งแต่มีมนุษย์เกิดขึ้นมาบนโลกนี้ มนุษย์ต่างก็ต้องดิ้นรนหาทางเอาตัวรอด จากสภาวะความเป็นไปของธรรมชาติ มนุษย์รู้จักการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต ผ่านช่วงกาลเวลามาอย่างยาวนาน วิถีพุทธเป็นอีกหนึ่งทางเลือก ในการดำเนินของชีวิตตามวัฒนธรรมชาวพุทธ หรือการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามแบบธรรมชาติ ส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตนั่นก็คือ ความเชื่อความศรัทธาต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าสามารถนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ผลที่ดีที่ให้ความสุขแก่มนุษย์ได้ ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิจัยชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา เป็นรายประเด็นดังต่อไปนี้

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต
- 3.1.1 ความหมายของการดำเนินชีวิต
- 3.1.2 ความสำคัญของการดำเนินชีวิต
- 3.1.3 ประเภทของการดำเนินชีวิต
- 3.1.4 ลักษณะของการดำเนินชีวิต
- 3.1.5 จุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิต

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับชีวิตวิถีพุทธ
- 3.2.1 ความหมายของชีวิตวิถีพุทธ
- 3.2.2 บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อการดำเนินชีวิต

3.3 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา
- 3.3.1 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิต
- 3.3.2 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์

3.4 สรุปชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิต โดยการนำธรรมะไปใช้ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันให้เกิดความสุข หรือการนำความรู้วิชาพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ความสุข คือ สิ่งที่ปุถุชนคนธรรมดาทั้งหลายอยากได้และแม้จะคิดนึกก็อยากให้มีแต่ความสุข จึงดูว่าความสุขจะเป็นจุดมุ่งหมายของทุกชีวิตเลยก็ว่าได้ ในที่นี้จะจำแนกแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

3.1.1 ความหมายของการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิต หมายถึง การนำธรรมะไปใช้ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันให้เกิดความสุข หรือการนำความรู้วิชาพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ความสุขคือสิ่งที่ปุถุชนคนธรรมดาทั้งหลายอยากได้ ไม่ว่าจะดู จะฟังจะดมกลิ่น จะกินอาหารจะถูกต้องสัมผัส และแม้จะคิดนึกก็อยากให้มีแต่ความสุข จึงดูว่าความสุขจะเป็นจุดมุ่งหมายของทุกชีวิตเลยก็ว่าได้ การที่เราทำงานหนัก เครียด เหน็ดเหนื่อยกันอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะต้องการความสุข แค่เพียงการเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดเท่านั้น เราก็ไม่ต้องทำงานหนักถึงขนาดนี้ ทุกชีวิตดูว่าจะมุ่งแสวงหาความสุขใส่ตัว เมื่อยังไม่ได้ก็เร่าร้อนอยากได้ เมื่อได้แล้วก็ดูว่าจะพอใจอยู่สักระยะหนึ่ง แต่แล้วไม่นานจิตใจมันก็ดูว่าจะเบื่อความสุขเก่า ๆ นั้นเสียแล้ว และก็เกิดความอยากได้ความสุขใหม่ ๆ ขึ้นมาอีกวนเวียนอยู่เช่นนี้ ไปตลอดชีวิต จงต้องเหน็ดเหนื่อยไปตลอดชีวิตโดยไม่ได้อะไร

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการดำเนินชีวิตไว้หลายท่าน ดังต่อไปนี้

คูณ โทขันธ์ ได้กล่าวไว้ว่า การมีอยู่หรือการดำรงอยู่เป็นวัน ๆ ไปความเป็นไปของชีวิตเป็นประจำในวันต่าง ๆ หรือวันแล้ววันเล่าผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปเป็นรายวัน เรียกว่า ชีวิตประจำวัน ทุกคนจะต้องมีชีวิตประจำวัน นอกจากชีวิตประจำวันส่วนตัวแล้วจะต้องไปเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ กับเหตุการณ์หรือสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เพราะไม่มีใครจะสามารถอยู่ลำพังโดดเดี่ยวเพียงคนเดียวได้ ต้องเป็นสมาชิกของครอบครัวของสังคมเป็นศาสนิกชนของศาสนา เป็นพลเมืองของชาติ ซึ่งจะต้องมีการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันที่เหมาะสมแก่การเป็นอยู่ในฐานะนั้น ๆ บางคนก็ประสบความสำเร็จตามควรแก่อัตภาพ บางคนก็มีปัญหากลายเป็นปัญหาของหมู่บ้านของสังคมบ้านเมือง บางคนก็มีแต่ความยากลำบากหาความสุขมิได้ หาความสำเร็จในชีวิตประจำวันมิได้ บางคนก็หาความสุขในชีวิตประจำวันได้อยู่เย็นเป็นสุข แต่บางคนก็เป็นอยู่ร้อนนอนทุกข์ ฐานะทางเศรษฐกิจตกต่ำต้องลำบาก เป็นต้น[1]

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า “ดำเนิน” ไว้ว่า หมายถึง เดิน, ให้เป็นไป และคำว่า “ชีวิต” ว่า หมายถึง ความเป็นอยู่ เมื่อรวมกันแล้วจึงหมายถึง ความเป็นไปของชีวิต การเดินของชีวิต ว่าเดินไปอย่างไร[2]

---

[1]คูณ โทขันธ์, *พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน*, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส, 2537), หน้า 8.

[2]ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2554), หน้า 406.

พระฐนพลศัก กมโล (สมดี) ได้กล่าวไว้ว่า การดำเนินชีวิต หมายถึง ความเป็นไปของชีวิต การประพฤติและปฏิบัติต่อชีวิตในทางกาย วาจา และใจ ต่อตนเองและผู้อื่น หรือต่อความสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ที่ชีวิตเข้าไปเกี่ยวข้องผูกพันด้วย[3]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า การดำเนินชีวิต หมายถึง การใช้ชีวิตของมนุษย์ที่ได้เกิดมาแล้วนั้นอย่างมีจุดมุ่งหมายของชีวิตหรือการทำชีวิตให้มีประโยชย์เป็นการทำชีวิตให้มีประโยชน์แก่ตนเองและการทำชีวิตให้มีประโยชย์ในทางสังคม พร้อมทั้งการทำชีวิตให้เกิดประโยชน์ร่วมกับผู้อื่นได้ เพราะการสร้างประโยชย์นั้นมีอยู่ 3 ระดับ คือ ประโยชน์เบื้องต้น ประโยชน์ท่ามกลาง และประโยชน์สูงสูด นอกจากนี้ยังมีการสร้างประโยชน์เพื่อตนเองการสร้างประโยชน์เพื่อคนอื่นและการสร้างประโยชน์ร่วมกันทั้ง 2 ฝ่ายทั้งตนและคนอื่น[4]

วศิน อินทสระ ได้กล่าวว่าการดำเนินชีวิต หมายถึง การใช้ชีวิตตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ซึ่งท่านผู้รู้มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นได้ทรงวางไว้เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีสติปัญญามีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด[5]

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกิดจากพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จึงเป็นคำตอบที่ดีที่ควรนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาจะเป็นมัคคุเทศก์ที่คอยส่องทางดำเนินชีวิตให้สามารถแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ ที่ชีวิตกำลังเผชิญอยู่ได้สามารถนำความสุข ความปลอดภัย ตลอดทั้งความสำเร็จในสิ่งที่พึงปรารถนามาให้แก่ชีวิตตนเองและสังคมโดยส่วนรวมได้ เงื่อนไขจึงอยู่ที่ว่า ถ้าสามารถน้อมนำเอาหลักธรรมพระพุทธศาสนามาเป็นหลักเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต ถ้าทำได้มาก และประพฤติได้ถูกต้องมาก ปัญหาในชีวิตก็จะลดลงหรือหมดไปเลย ถ้าทำได้น้อยก็ถูกต้องน้อย ปัญหาชีวิตก็จะลดน้อยลงตามส่วน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญ และมีส่วนสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตมาก

3.1.2 ความสำคัญของการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตมีความสำคัญทั้งต่อบุคคลและสังคม การดำเนินชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดสร้างขึ้นและขวนขวายให้ได้มาด้วยตัวของมนุษย์เอง นอกจากนั้นยังเป็นเกณฑ์ หรือมาตรฐานที่จะทำให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนา บุคคลและครอบครัวที่มีชีวิตที่ดีย่อมมีเป้าหมาย

---

[3]พระฐนพลศัก กมโล (สมดี), “ความสัมพันธ์เรื่องการตายแล้วเกิดกับการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2549, หน้า 49.

[4]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ธรรมนูญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2548), หน้า 16-18.

[5]วศิน อินทสระ, *พุทธจริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: เม็ดทราย, 2549), หน้า 34.

ในการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน อยู่ตลอดเวลา เป็นต้นว่า ด้านการศึกษา อาชีพ รายได้ สุขภาพ อนามัย คุณธรรมจริยธรรมในลักษณะเช่นนี้เขาย่อมจะมีความสามารถในการปรับปรุงทั้งตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์สูงสุด ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมก็จะลดลงหรือหมดไปได้ อาทิ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหา อาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ความสำคัญของการดำเนินชีวิตได้มีท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ดังนี้

คูณ โทขันธ์ ได้กล่าวว่า ชีวิตของคนเราแต่ละคนนั้นมีความเป็นไปในชีวิตที่แตกต่างกับบางคนมีความสุข บางคนก็มีแต่ความยากลำบากหาความสุข ความสำเร็จในชีวิตไม่ได้ที่เป็นเช่นนี้ เพราะผลของการดำเนินชีวิตของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ถ้าดำเนินชีวิตด้วยการประพฤติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสุขจริตกาย วาจา กระทำแต่สิ่งที่ดีก็จะส่งผลให้ชีวิตมีแต่ความสุข แต่ในทางกลับกันหากดำเนินชีวิตด้วยการประพฤติทุจริตกาย วาจา กระทำแต่สิ่งที่ชั่วก็จะส่งผลให้ประสบแต่ปัญหามรสุมชีวิต การดำเนินชีวิตจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นเหตุที่ควรสร้าง เพื่อให้ได้รับผลกรรมที่ดี มีความสุข และเพื่อให้ได้ผลของการมีชีวิตที่ดีดังกล่าวนั้น[6]

จตุพร ร่วมใจ กล่าวว่า พฤติกรรมการดำเนินชีวิตของมนุษย์บนพื้นฐานศาสนานั้นจะมีส่วนส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม รวมทั้งธรรมชาติ เพราะจะทำให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าและความเป็นมนุษย์ในส่วนที่ลึกซึ้งและมีความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนและมีความประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ[7]

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ กล่าวว่า การดำเนินชีวิตเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบสุข โดยยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต หลักคำสอนเพื่อการดำเนินชีวิต คือ หลักศีลธรรมซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความสงบสุขในสถาบันครอบครัวและชุมชน[8]

พระฐนพลศักก กมโล (สมดี) กล่าวว่า การดำเนินชีวิตตามแนวพุทธปรัชญา คือ การแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นขณะดำเนินชีวิตอยู่ โดยพิจารณาจากความประพฤติที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจเป็นสำคัญถ้าประกอบด้วยความดีงามต่าง ๆ ที่เป็นสุจริต ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ถือเอาศีลและธรรมเป็นเครื่องพิจารณาตัดสินใจ เรียกได้ว่า เป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นกุศลกรรม มีผลที่ได้รับ คือ ความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ส่วนผู้ที่ประพฤติในทางตรงกันข้าม คือ ดำเนินชีวิตไปด้วย

---

[6]คูณ โทขันธ์, *พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน*, อ้างแล้ว, หน้า 8-10.

[7]จตุพร ร่วมใจ, "การศึกษาศาสนภาพและการประยุกต์หลักพุทธธรรมของนักธุรกิจ: ศึกษากรณีนักธุรกิจไทยพุทธในกรุงเทพมหานคร", วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล), 2542, หน้า 5.

[8]ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์, *หลักการทางพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2533), หน้า 281.

กาย วาจา และใจที่เป็นทุจริต เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น อยู่นอกกรอบของศีลและธรรม เรียกได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นอกุศลกรรม มีผลที่ได้รับ คือ ความทุกข์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า[9]

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวว่า การดำเนินชีวิต ก็เพื่อที่จะมุ่งในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชีวิตมนุษย์ เช่น ปัญหาความทุกข์ยากเพราะขาดแคลนทรัพย์ ปัญหาความทุกข์เพราะกิเลสแผดเผา เป็นต้น[10]

วศิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ว่าหนังสือ “ทางชีวิตเพื่อชีวิตที่สงบสุขและร่มเย็น” ว่า เมื่อบุคคลยังมีชีวิตอยู่ก็กระโดดโลดเต้นอยู่ในโลกและใจยังพัวพันอยู่ด้วยกิเลสบ้าง กุศลบ้าง สุขและทุกข์ก็ย่อมจะผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาในสนามคือดวงใจของบุคคลนั้น ตามแรงรับส่งแห่งกรรมที่เขาได้กระทำไว้ ชีวิตมนุษย์จึงเป็นเสมือนสนามสำหรับทดลองแรงกรรมของแต่ละคน สุขทุกข์เป็นเครื่องประกอบอันสำคัญยิ่งในชีวิตมนุษย์ การดำเนินชีวิตนั้นเป็นศิลปะของแต่ละบุคคล แต่จุดประสงค์ก็เพื่อให้ถึงความสุขพ้นไปจากความทุกข์ การจะบรรลุจุดประสงค์ได้เพียงใดนั้น ก็แล้วแต่ศิลปะการดำเนินชีวิตและการดำรงชีวิตของเขานั้น[11]

สมภาร พรมทา ได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตไว้ว่า ในพระพุทธศาสนา ถือว่าระบบจริยศาสตร์มีบทบาทสำคัญอยู่ 2 บท ได้แก่ ช่วยปัจเจกบุคคลสามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวของเขาอยู่ได้อย่างเป็นสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขด้วย พระพุทธศาสนาเชื่อว่าความสงบสุขของสังคมอ้างอิงอยู่กับจริยธรรมของแต่ละคนในสังคม เมื่อปัจเจกบุคคลมีคุณธรรม สังคมส่วนรวมย่อมพลอยสงบสุขด้วยจริยศาสตร์บุคคลเป็นพื้นฐานของจริยศาสตร์ส่วนสังคม[12]

จากความสำเร็จทั้งหมดที่กล่าวมา ทำให้พอสรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมีและต้องดำเนินไปจนกว่าจะสิ้นชีวิต การดำเนินชีวิตของคนเรานั้นต้องประกอบไปด้วยคุณงามความดี ดังนั้นการดำเนินชีวิตจึงเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับมนุษย์เรา ชีวิตที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้นแสนยาก และยิ่งได้มาพบพระพุทธศาสนาก็นับว่าเป็นของยากยิ่งไปอีก เรียกได้ว่าต้องสะสมบุญมามากพอสมควร จึงได้เกิดมาเป็นพุทธศาสนิกชนได้

ดังนั้น เมื่อเกิดมาและได้ตระหนักรู้เช่นนี้แล้ว ก็ควรใช้ชีวิตอย่างมีจุดมุ่งหมายตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ และน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา ให้

---

[9]พระฐนพลศัก กมโล (สมดี), “ความสัมพันธ์เรื่องการตายแล้วเกิดกับการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต,* อ้างแล้ว, หน้า 53.

[10]พันเอกปิ่น มุทุกันต์, *มงคลชีวิต ภาค 1*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 68.

[11]วศิน อินทสระ, *ทางชีวิตเพื่อชีวิตที่สงบสุขและร่มเย็น*, (กรุงเทพมหานคร: เม็ดทราย, 2545), หน้า 45.

[12]สมภาร พรมทา, *พุทธปรัชญากับปัญหาจริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 27.

ถูกต้องเหมาะสมดีงามเป็นมงคลเป็นความสุขแก่ชีวิต ในทางกลับกัน ถึงแม้ว่าได้ชื่อว่านับถือศาสนาพุทธ แต่ไม่เคยพาตัวเองเข้าไปศึกษาหาความรู้ในหลักธรรมคำสอน โอกาสที่จะเข้าถึงธรรมก็มีน้อย การน้อมนำหลักธรรมมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตมีน้อยมากทำให้หลงผิดไปสู่การประพฤติทุจริต ก่อกรรมทำชั่วมีมากขึ้นและทำให้ชีวิตได้รับความทุกข์จากกรรมชั่วที่ทำทั้งในภพนี้และภพหน้า การดำเนินชีวิตของแต่ละคนนั้นต้องพิจารณาให้ดีว่าจะมุ่งไปทางใด คือ สุคติ ทุคติ หรือเพื่อหลุดพ้น

3.1.3 ประเภทของการดำเนินชีวิต

ได้มีท่านผู้รู้หลายคนได้กล่าวไว้ ดังนี้

พระฐนพลศัก กมลโล (สมดี) ได้กล่าวว่า การดำเนินชีวิตโดยทั่วไปนั้นมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชีวิต ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติอยู่ 2 ประการ คือ

1. การดำเนินชีวิตในทางกุศลกรรมเป็นการดำเนินชีวิตของผู้ที่ประกอบไปด้วยกรรมในทางกาย วาจา และใจที่ดี สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นมาได้โดยอาศัยจิตสำนึกที่ดีภายในการมีกุศลหรือการมีความดีภายในเป็นพื้นฐาน คือ ไม่โลภ สำนึกในสิทธิมนุษยชน ไม่เห็นแก่ได้ มีน้ำใจ โอบอ้อมอารี ไม่โกรธ รู้จักข่มอารมณ์ไม่วู่วาม รู้จักให้อภัย ไม่ถือโทษ มีน้ำใจและไม่หลง มีปัญญารอบคอบเข้าใจเหตุผล และเฉลียวฉลาดทันต่อเหตุการณ์ การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปตามกำลังของความสามารถว่าจะรับจริยธรรมได้ในขั้นใด ถ้าเป็นขั้นพื้นฐาน คือ รักษาศีล 5 ข้อ อันได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ผู้อื่น และการไม่ประพฤติผิดในกามฯ ในขั้นกลาง คือ การักษากุศลกรรมบถ 10 และในขั้นสูง คือ การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 ประการ การดำเนินชีวิตในทางกุศลต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ บางครั้งเรียกว่า “บุญ” คำว่า “บุญ” นี้เป็นคำเรียกแทนความดีทั้งหมดและส่งผลในทางที่ดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า

2. การดำเนินชีวิตตามอกุศลกรรม เป็นการดำเนินชีวิตของผู้ที่ประพฤติไปในทางที่ไม่ดีงามต่าง ๆ ทั้ง 3 ทาง คือ ในทางกาย วาจา และใจเป็นปกติทั่วไป เช่น การหาเลี้ยงชีพโดยผิดศีลธรรม มีลักทรัพย์ วิ่งราวเอาทรัพย์ ชิงเอาทรัพย์ ปล้นเอาทรัพย์ เป็นต้น การดำเนินชีวิตวิถีชีวิตที่เป็นไปในทางอกุศลต่าง ๆ นี้รวมกันแล้วเรียกว่า “บาป” คือ การกระทำความชั่วในลักษณะอื่น ๆ อีกมากมายที่เราเห็นกันอยู่ในสังคมปัจจุบันนี้ คำว่า “บาป” นี้มีผลที่ได้รับ คือ ความทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า[13]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง การดำเนินชีวิตของนักบวชในศาสนาว่าเป็นการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ผู้มุ่งหวังความหลุดพ้น มีแบบและวิธีการ การดำเนินชีวิตต่าง ๆ เพื่อความดีงามในฐานะที่เป็นพระภิกษุ ในฐานะสมาชิกแห่งสงฆ์และในฐานะเป็นผู้สั่งสอน โดยต้องอาศัยหลักของปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นเครื่องดำเนินชีวิตตามธรรมนั้นที่จะอำนวยผลให้[14]

---

[13]พระฐนพลศัก กมลโล (สมดี), “ความสัมพันธ์เรื่องการตายแล้วเกิดกับการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, อ้างแล้ว, หน้า 50-51.

[14]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,* พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2552), หน้า 21.

วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึง การดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน หรือของคฤหัสถ์ หรือของฆราวาสนั้น มีความหมายอย่างเดียวกันคือ ผู้ที่ยังข้องอยู่ในโลก ยังคงต้องการชื่อเสียงเงินทอง ลาภ ยศ และสรรเสริญอยู่ หากพิจารณาตามสภาพสังคมในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. การดำเนินชีวิตในระดับครอบครัวเป็นการดำเนินชีวิตของผู้ที่มีความสัมพันธ์กันในระดับบุคคลที่มีต่อกันภายในครอบครัว เช่น บิดา มารดา สามี ภรรยา และบุตร ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต้องมีการปฏิบัติที่ดีต่อกันด้วยคุณธรรม เช่น มีความซื่อสัตย์ต่อกันเป็นต้น จึงจะทำให้ชีวิตในส่วนของครอบครัวมีความสุขความเจริญได้

2. การดำเนินชีวิตเพื่อความสัมพันธ์ในสังคม เป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอก ในฐานะต่าง ๆ เช่น เป็นนักปกครองเป็นผู้บริหารงานเป็นมิตรกันเป็นเพื่อนร่วมงานกัน การดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือนในส่วนนี้ ต้องเป็นผู้รู้จักประมาณตนเองในการแสดงออก มีการปฏิบัติในทางกาย วาจา และใจ ไปในทางกุศลกรรม เช่น ไม่ตัดรอนชีวิตสัตว์ให้ล่วงไป ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น[15]

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตนั้นเป็นการที่มุ่งเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ หรือความทุกข์ของชีวิตนั่นเอง แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ การดำเนินชีวิตของบรรพชิตกับการดำเนินของฆราวาส โดยของบรรพชิตนั้นมุ่งเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ โดยต้องอาศัยหลักของปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ซึ่งถือเป็นการดำเนินชีวิตในทางกุศลกรรม ส่วนของฆราวาสผู้ยังต้องข้องอยู่ในโลก การดำเนินชีวิตจึงมีทั้งทางกุศลกรรมและอกุศลกรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย หรือแรงกรรมที่จะหนุนนำให้เขาเป็นไป

แอนโทนี กิดเดนส์ ได้เรียบเรียงประเภทของแนวคิดทางสังคมในการดำเนินชีวิตจากความคิดของ Bogardus ได้ 5 ประเภท เรียกว่า “แนวทางห้าสายของความคิดมนุษย์” (Five Lines Of Human Thought)[16] ดังนี้

1. ความคิดเกี่ยวกับจักรวาล เป็นความคิดของคนโบราณเกี่ยวข้องกับลักษณะของสากลจักรวาล และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาล มนุษย์ยุคโบราณสนใจในศาสนา ในจิตและวิญญาณ มีความคิดความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า ภูต ผี เทวดา ลัทธิศาสนาต่าง ๆ เช่น ลัทธิเทพเจ้าองค์เดียว (Monotheism) ลัทธิเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism) การปกครองโดยสงฆ์ (Monotheism) สิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์เกิดความกลัวและความหวัง อุดมการณ์และการบูชายันต์ด้วยชีวิต

2. ความคิดเกี่ยวกับปรัชญา ในขั้นนี้มีระดับความคิดเชิงปัญญาสูงขึ้น แต่ก็ยังเป็นความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับจักรวาลเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่ไม่เกี่ยวกับศาสนา หรือไม่ใช่ความคิดที่สนองความจำเป็นทางศาสนา ความเชื่อ มนุษย์พยายามลดความคลุมเครือ หาความ

---

[15]วศิน อินทสระ, *ธรรมและชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: กมลการพิมพ์, 2527), หน้า 1-2.

[16]Anthony Giddens, *Social Science,* (Stanford University Press: USA, 1991), 5 pages.

กระจ่างในสิ่งแวดล้อมของจักรวาล เกณฑ์คำอธิบายต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล หาเอกภาพจากการเปลี่ยนแปลงและหาแก่นสารในความซับซ้อน มนุษย์ได้พบว่าในยุคนี้ควรมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ และรู้ว่าในที่สุดทุกสิ่งจะต้องแตกดับไป มนุษย์พยายามสร้างความหมายสูงสุดของสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติตามความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นของตน

3. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง เมื่อมีความรู้เกี่ยวกับจักรวาลและความรู้ทางปรัชญาเพียงพอแล้ว มนุษย์ก็หวนกลับมาคิดถึงตัวเอง คิดถึงบุคลิกลักษณะ โครงสร้างและหน้าที่ของการคิดการกระทำหรือการประพฤติปฏิบัติของตนเอง คิดถึงความฉลาด ความโง่ ความจำ ความฝันและสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับตนเอง ซึ่งเป็นที่มาของวิชาจิตวิทยาสมัยใหม่

4. ความคิดเกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ความรู้สึกเกี่ยวกับ หิน ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมนุษย์จำเป็นต้องรู้จัด เพื่อป้องกันอันตราย หรือใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ การคิดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ทำให้มนุษย์ได้บ่อถ่านหิน บ่อน้ำมัน บ่อแก๊ส นำมาปรับปรุงการคมนาคมขนส่ง ความคิดความรู้อันแยบยลของมนุษย์ ทำให้มนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์จากวัตถุต่าง ๆ สามารถควบคุมธรรมชาติได้ นั่นคือที่มาของความคิดทางวิทยาศาสตร์ ที่ทำให้เกิดความสะดวกสบาย

5. ความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์หรือสังคมมนุษย์ ในประวัติศาสตร์มนุษย์มีความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ในลักษณะเป็นกลุ่มน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนที่ทำให้กับเรื่องต่าง ๆ ใน 4 ข้อแรก และได้หันมาสนใจเรื่องของเพื่อนมนุษย์เมื่อไม่นานมานี้ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ระหว่างมนุษย์กับสังคม ภาระหน้าที่ความผูกพันที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสังคม ลักษณะของชีวิตสังคม แนวโน้มทางสังคม ปัญหาสังคม หลักการการศึกษาวิเคราะห์สังคม อันเป็นความคิดพื้นฐานของสังคมศาสตร์ในสังคมสมัยใหม่

ตัวอย่างความคิดทางสังคม อาจแยกออกเป็นกลุ่ม ดังนี้

1. ปรัชญาชีวิต สังคมไทยหรือสังคมอื่นความคิดทางสังคมอาจแสดงออกในรูปของปรัชญาชีวิต หมายถึง เป้าหมายสูงสุดของชีวิต รวมทั้งแนวทางการไปสู่เป้าหมาย สังคมแต่ละสังคมจะมีปรัชญาชีวิตของสังคมด้วย เช่น กรณีของสังคมไทย ปรัชญาชีวิตจะเป็นแบบเรียบง่าย รักอิสระเสรี โอบอ้อมอารี มีศีลธรรม

2. ศาสนา ความคิดทางสังคมดูจากศาสนาประจำชาติ ประจำสังคม สังคมไทยคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เรียกว่า พุทธศาสตร์ ครอบคลุมความคิดด้านต่าง ๆ ของสังคม ทั้งครอบครัว เศรษฐกิจ การศึกษา หรือการเมืองการปกครอง

3. ประวัติศาสตร์ เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางสังคม เป็นข้อมูลที่ประมวลเรื่องราวความเป็นมาของชนชาตินั้น ๆ เช่น การจัดชุมชน การทำมาหากิน การปกครอง บังคับบัญชา วิธีต่อสู้ การป้องกันการรุกราน

4. วรรณคดี เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ให้ข้อมูลทางสังคม เป็นการบันทึกเรื่องราวทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น นิทาน ตำนาน จะมีแง่มุมแสดงให้เห็นถึงความละเอียดลออต่าง ๆ

5. ภูมิปัญญาไทย หรือความรู้พื้นบ้าน ศึกษาได้จากด้านอนามัย สาธารณสุข เช่น ยาสมุนไพร ความรู้เกี่ยวกับฤดูกาล เกี่ยวกับต้นไม้ เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ การช่างประเภทต่าง ๆ การรบ การกีฬา

6. สุภาษิต เป็นคติ คำพังเพย ปริศนาคำทาย มีอยู่ในแหล่งต่าง ๆ ที่เป็นสังคม ชุมชน[17]

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น เราสามารถสรุปได้ว่า ทฤษฎีการดำเนินชีวิตนั้นเป็นทฤษฎีขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงสามารถที่จะแบ่งแยกเป็นทฤษฎีขนาดย่อม กล่าวถึง เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งของชีวิตสังคม หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งของชีวิตสังคมได้มากมาย

3.1.4 ลักษณะของการดำเนินชีวิต

การพัฒนาสำนึกแห่งตนจากความเชื่อและการทำกิจกรรมเหล่านั้น แต่มีบางคนวิจารณ์ว่าในสังคมยุคใหม่ ประเด็นที่สำคัญของลักษณะการดำเนินชีวิตจึงแตกแขนงออกไปหลายรูปแบบ ดังยกตัวอย่างทรรศนะของนักวิชาการได้ ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒน มหาเถร) ได้กล่าวถึง ลักษณะการดำเนินชีวิตตามจุดมุ่งหมายไว้ 3 ประการ คือ

1. ลักษณะการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสุจริต เพื่อให้ได้ทรัพย์ ศิลปวิทยา ยศ ไมตรี และความผาสุก มาเกื้อกูลให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นในปัจจุบัน โดยพระพุทธองค์ทรงสอนให้แสวงหาสิ่งเกื้อกูลเหล่านี้มาเป็นอันดับแรก โดยใช้หลักปฏิบัติ 4 ประการ คือ

1.1 อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น

1.2 อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา

1.3 กัลยาณมิตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว

1.4 สมชีวิตา เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

คนเรานั้นหากมีความบกพร่องในการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ปัจจุบันแล้วการที่จะบำเพ็ญประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไปก็จะยิ่งเป็นการยาก เพราะตนเองจะต้องอิ่มปากอิ่มท้องก่อนแล้วจึงจะสามารถไปเฉลี่ยแบ่งปันให้ผู้อื่นได้

2. ลักษณะการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ภายหน้า (สัมปรายิกัตถะ) เป็นการดำเนินชีวิตเพื่อให้ได้ประโยชน์ที่จะพึงได้ในอนาคต คือ ความดีที่ให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและคนอื่นตั้งแต่บัดนี้สบไปภายหน้า พระพุทธเจ้าทรงสอนถึงทางที่จะทำให้ได้ประโยชน์ในภายหน้านี้ไว้ 4 ประการ คือ

---

[17]Ropke, Inge, “The dynamics of willingness to consume”, *Ecological Economics,* Elsevier, vol. 28(3) 1999, pages 399-420, March.

1. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ

2. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือ รักษากาย วาจาเรียบร้อยดี ไม่มีโทษ

3. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาค คือ สละให้ปันเป็นการเฉลี่ยสุขให้แก่ผู้อื่น

4. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้จักบาปบุญคุณโทษ ความดีความชั่วมีประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

ทางเกิดประโยชน์ภายหน้า 4 อย่างนี้เป็นบุญกุศล คือ ความดีโดยตรงเป็นเหตุสนับสนุนประโยชน์ปัจจุบันให้มั่นคงถาวร ประโยชน์ภายหน้านั้นเป็นเหตุทำให้ประชาชนที่อยู่ร่วมกันมีความสุข เพราะเมื่อต่างเว้นจากการทำร้ายเบียดเบียนกัน ต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงพากันประกอบอาชีพได้โดยสะดวก ทำให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุขในบ้านเมือง

3. ลักษณะการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ (ปรมัตถะ) เป็นการดำเนินชีวิตเพื่อให้ได้ประโยชน์ที่เป็นยอดแห่งประโยชน์ทั้งปวง เป็นประโยชน์ที่เก้อกูลให้เกิดความสุขอย่างยิ่งโดยไม่จำกัดกาลเวลา นั่นคือ ความสุขที่ได้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งสิ้น ประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่นี้สูงกว่าประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า เพราะประโยชน์ทั้ง 2 นี้ยังเจือด้วยความทุกข์ในโลกและยังไม่พ้นจากอำนาจของความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง[18]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตฺโต) ได้แบ่งลักษณะการดำเนินชีวิตตามลำดับความรับผิดชอบหรือความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โดยแบ่งออกเป็น อรรถะ 3 ได้ดังนี้

1. อัตตัตถะ ประโยชน์ตน คือ การบรรลุจุดหมายแห่งชีวิต ได้ประโยชน์ทั้ง 3 อย่าง ในตนเองก่อน เป็นผู้พึ่งตนเองได้ และเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นได้ บุคคลที่บรรลุประโยชน์ตนนี้ คือ ผู้ที่บำเพ็ญไตรสิกขาด้วยปัญญาของตนเองอย่างบริบูรณ์

2. ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ท่าน คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ด้วยการเข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่าง ๆ คุณธรรมที่ใช้ในการช่วยเหลือผู้อื่นนี้ คือ กรุณา

3. อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย หรือจุดมุ่งหมายร่วมกันเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเอง คนอื่น ๆ และแก่สังคม ชุมชนที่เป็นส่วนรวม[19]

จากที่กล่าวมา พระพุทธเจ้าทรงยอมรับความสำคัญของประโยชน์ หรือจุดหมายนี้ทุกระดับ โดยสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่การครองชีพ สภาพแวดล้อม และความพร้อมหรือความแก่กล้าสุกงอมแห่งอินทรีย์ของบุคคลนั้น ๆ แต่ตามทัศนคติของพระพุทธศาสนา บุคคลทุกคนควรดำเนินชีวิตให้

---

[18]สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร), *หลักพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 295-315.

[19]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 25, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 595.

บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงขั้นที่ 2 เพราะว่าผู้ได้ประสบจุดหมายหรือประโยชน์ถึง 2 ขั้นนี้แล้ว ท่านยกย่องให้ว่าเป็นบัณฑิต แปลว่า ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้มีชีวิตไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้

3.1.5 จุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิต

จุดมุ่งหมาย หรือการกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นรากฐานของชีวิตเป้าหมายของการดำเนินชีวิตเปรียบได้กับเข็มทิศ สำหรับชี้ทางเดินชีวิตให้ถึงจุดหมาย บุคคลที่ต้องการความสำเร็จในชีวิตต้องกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตของตนเองให้เหมาะสม เป้าหมายของการดำเนินชีวิตมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

1. เป้าหมายของการดำเนินชีวิตระดับพื้นฐาน

เป้าหมายของการดำเนินชีวิตระดับพื้นฐาน ได้แก่ การศึกษาหาความรู้ มีความประพฤติดี พึ่งตนเองได้ และสามารถประกอบอาชีพที่สุจริตได้[20] แนวทางที่จะนำความรู้ความประพฤติมาพัฒนาชีวิตในระดับพื้นฐานนั้น มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) พัฒนาวินัยและคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับตนเอง

2) รู้จักแสดงความเคารพต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ด้วยความสุภาพ

3) ตั้งใจหาความรู้

4) ฝึกมารยาทพื้นฐานของสังคม

5) ในการแสดงหาทรัพย์ ต้องมีเป้าหมายในการแสวงหาคือต้องมีอาชีพที่สุจริต[21]

2. เป้าหมายของการดำเนินชีวิตระดับกลาง

เป้าหมายของการดำเนินชีวิตระดับกลาง ได้แก่ ความต้องการความสุขในการครองเรือนมีคู่ครองที่ดี มีบุตรที่เชื่อฟัง มีทรัพย์ สมบัติและมีเพื่อนที่ดี เป็นต้น แนวทางในการพัฒนาชีวิตในระดับกลาง มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) การปฏิบัติต่อมารดาบิดา ด้วยการทำให้ท่านสบายใจ

2) มีความเคารพ เกรงใจ ทุกคนที่มีคุณธรรม

3) มีความสามัคคีในครอบครัว มีความรักให้กันและกัน

4) ให้กำลังใจและชื่นชมเมื่อทำดีและตำหนิเมื่อทำผิด

5) ฝึกลูกให้รู้จักช่วยเหลือตนเอง ปลุกฝังคุณธรรมให้กับลูก

6) ไม่ใช้อารมณ์ตัดสินปัญหา ควรใช้เหตุผล

7) สามีภรรยารู้จักครองใจกันด้วยหลักฆราวาสธรรม

8) มีความสันโดษ ไม่สร้างหนี้สิน

---

[20]สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, *จริยธรรมกับชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: นานาสิ่งพิมพ์, 2539), หน้า 110.

[21]ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม, *การพัฒนาคุณภาพชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: นวสาส์นการพิมพ์, 2551), หน้า 425-426.

9) คบเพื่อนดีไม่คบคนพาล[22]

3. เป้าหมายของการดำเนินชีวิตระดับสูง

เป้าหมายของการดำเนินชีวิตระดับสูง ได้แก่ ความต้องการการพ้นทุกข์ จึงต้องประพฤติธรรมมีจุดมุ่งหมายและเพื่อนิพพานเพื่อการครองชีวิตที่ประเสริฐ เป็นการพัฒนาจิตใจให้หมดกิเลสเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่มนุษย์ต้องการ เป็นการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง การพัฒนาชีวิตในการกำหนดเป้าหมายในระดับสูง มีหลักปฏิบัติดังนี้

1) ทวนกระแสกิเลสเพื่อเอาชนะสิ่งทั้งปวงมีชีวิตอยู่ด้วยการทวนกระแส ไม่ปล่อยชีวิตไปตามกระแส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง

2) ใช้ปัญญาเลิกความงมงาย เพราะความงมงายเป็นเครื่องบั่นทอนชีวิต

3) พิจารณาความทุกข์ด้วยปัญญา จิตที่มันเป็นทุกข์ก็จะหายไป

4) ใช้ปัญญาพิจารณาทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง ชีวิตเกิดมามีดับเห็นปัจจัยที่ให้ดับ จึงไม่ยึดมั่นถือมั่น ถือในสภาวธรรมทั้งหลาย

5) พัฒนาจิตที่ปลอดภัยพ้นจากกิเลสเป็นจิตที่มีสุขภาพจิตที่ดี มีความสะอาด สว่าง สงบ หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด มีนิพพานเป็นที่สุด[23]

เป้าหมายของคุณภาพชีวิตทั้ง 3 ระดับนั้น ขั้นพื้นฐานต้องการให้มีการครองตน ครองงานที่ดี ระดับกลางเพื่อมีความสุขในการครองเรือนและระดับสูงเพื่อการครองชีวิตที่ประเสริฐ เพื่อความพ้นทุกข์

สรุปว่า ในการดำรงชีวิตเพื่อที่จะดำรงอยู่ได้อย่างถูกต้อง แต่บุคคลต้องเรียนรู้และเข้าใจชีวิตและสิ่งแวดล้อม หมั่นศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ หมั่นฝึกฝนอบรมตนเอง รวมทั้งตรวจตราดูแลรักษาสุขภาพของตนให้สมบูรณ์แข็งแรง เพื่อป้องกันความเจ็บป่วยต่างๆที่จะเข้ามารบกวนบั่นทอนร่างกายและสุดท้ายคือพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะอารมณ์ของคนเราจะมีอยู่ 2 ด้าน คือ ด้านบวกกับด้านลบ อยู่ที่การเลือกปฏิบัติ จึงต้องมีความสามารถควบคุมจิตใจตนเองให้ความฟุ้งซ่านลดน้อยลงมีความสุขสงบเพิ่มขึ้น ปราศจากเรื่องมัวหมองเข้าครอบงำ มองโลกในแง่ดี มีน้ำใจไมตรีเป็นคนเสียสละทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นผลดีแก่ตนเอง เป้าหมายของการดำเนินชีวิตคือความสุขของทั้งตนเอง ทั้งครอบครัว ทั้งส่วนรวม ซึ่งเป้าหมายสูงสุดคือการพ้นทุกข์

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับชีวิตวิถีพุทธ

การดำเนินชีวิตนั้นมุ่งเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ หรือความทุกข์ของชีวิตนั่นเอง การดำเนินชีวิตนั้นสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ การดำเนินชีวิตของบรรพชิตและการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ โดยของบรรพชิตนั้นมุ่งเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ โดยต้องอาศัยหลักของปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ซึ่งถือเป็นการดำเนินชีวิตในทางกุศล นักปราชญ์และนักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของการดำเนินชีวิตไว้ ดังนี้

---

[22]สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, *จริยธรรมกับชีวิต*, อ้างแล้ว, หน้า 110, 421-422.

[23]เรื่องเดียวกัน, หน้า 431-432.

3.2.1 ความหมายของชีวิตวิถีพุทธ

ศาสนาทุกศาสนาจะเป็นที่พึ่งทางใจของมนุษย์ มีหลักธรรมคำสั่งสอนที่มุ่งหมายสั่งสอนให้คนที่เป็นสมาชิกในสังคมเป็นคนดี มีคุณธรรมมีเหตุผลและศรัทธาในความถูกต้อง มีพิธีกรรมและเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นศาสนานั้น ๆ ศาสนาพุทธมุ่งเน้นพัฒนากาย วาจา และใจ ให้สุจริต ไม่คิด พูด ทำ ในสิ่งชั่ว สร้างความดี และทำใจให้ผ่องใส เป็นไปตามหลักของศีล สมาธิ และปัญญา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ดังพระเถระ นักปราชญ์ผู้ทรงความรู้ได้อธิบายไว้ดังนี้

พระพุทธศาสนา ประกอบด้วยคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นสัจธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบแล้วนำมาสั่งสอนเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลก ได้แก่พระธรรมเทศนา เป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ทำให้คนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สอนให้คนมีคุณธรรมความดีงาม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ้อนวอนปรารถนา การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริงในโลกนี้ การประพฤติตามมรรคาที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ก็ดี เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสภาพและระดับชีวิตอย่างใด สามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตนั้น ๆ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช[24] ทรงอธิบายความหมายของคำว่า ศาสนา หมายถึง คำสั่งสอน การปฏิบัติตามคำสั่งสอน และผลของการปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้นด้วย ซึ่งมีความหมายครอบคลุมปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวทธรรม

ทั้งนี้ทรงสอนพุทธธรรมเป็นอันมาก มีคำสอนหลายระดับ ทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ผู้สละเรือนแล้ว ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุและเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ เพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนในด้านต่าง ๆ พอสรุปได้ ดังนี้[25]

1. ทำให้ผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนมีความเป็นอยู่ที่ดี พระพุทธศาสนาสอนเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน คือ ทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ ถ้าปฏิบัติตามหลักฐานะจะมั่นคง คือ คบคนดีเลี้ยงชีวิตในทางที่เหมาะสม ขยันเก็บออม หรือประหยัด

2. ทำให้ครอบครัวที่ปฏิบัติตามเจริญมั่นคง พระพุทธศาสนาสอนธรรมสำหรับครอบครัวมากมาย เช่น ฆราวาสธรรม ความสุขของคฤหัสถ์ อบายมุข เป็นต้น

---

[24]สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), *ความเข้าใจเรื่องศาสนา,* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 11.

[25]บุญมี แท่นแก้ว และคณะ, *วิชาปรัชญา 103,* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522), หน้า 140.

3. ทำให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข พระพุทธศาสนาสอนเรื่องหน้าที่ต่อคนที่มีฐานะต่าง ๆ รอบตัวเราและสังคมมากมาย เช่น หน้าที่ต่อบิดามารดา หน้าที่ต่อสามีภรรยา หน้าที่ต่อเพื่อน หน้าที่ต่อผู้บังคับบัญชา ต่อศาสนา ต่อสังคมทั่วไป

4. ทำให้ประเทศที่มีประมุขและประชาชนที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาสงบสุข ผู้ปกครองประเทศถ้าตั้งอยู่ในธรรมของนักปกครองที่เรียกว่าทศพิธราชธรรมนั้นแล้ว ประเทศนั้นประชาชนย่อมมีความสุข

5. พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของชีวิต คือ พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของกรรม คือการกระทำการกระทำเป็นชีวิตของคนอย่างหนึ่ง พระพุทธศาสนาสอนเรื่องการกระทำและให้กระทำในทางที่ถูกต้อง

6. ผู้ที่เข้าใจเรื่องพระพุทธศาสนา คือ คนที่มีอิสรเสรีจะไม่คิดในขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการอันไร้ประโยชน์ เป็นคนที่มีลักษณะประชาธิปไตย โดยก้าวหน้า ไม่เห็นแก่ตัว เสียสละ รู้จักตนเอง รู้จักสังคม เคารพธรรมเป็นใหญ่

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึงการที่ยึดพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งทางจิตใจว่าให้ระลึกว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงฝึกพระองค์ในด้านการศึกษาและการฝึกปฏิบัติ เป็นผู้ประเสริฐสุดที่ได้ตรัสรู้ธรรม อันเป็นผลที่ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมากมายจนเต็มบริบูรณ์ เป็นมนุษย์ผู้ฝึกดีแล้ว มีปัญญารู้สัจธรรม บริสุทธิ์หลุดพ้น เป็นอิสระ อยู่เหนือโลกธรรมเป็นที่พึ่งของชาวโลก ทำให้เกิดศรัทธา คือ ตถาคตโพธิสัทธา คือ ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่จะมีผลกระทบต่อตัวเราที่เป็นมนุษย์ ก็สามารถที่จะฝึกฝนอบรมตนให้เหมือนกับพระพุทธเจ้าโดยจะต้องตั้งใจศึกษาและพัฒนาตนอยู่เสมอ[26]

การรู้จักพระพุทธนั้น ขั้นต้นรู้จักด้วยการเรียน คือ การฟัง การอ่านพระพุทธศาสนาให้รู้สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ขั้นที่สอง รู้จักพระพุทธศาสนาที่ตนเอง ด้วยการที่ได้พิจารณาพระพุทธศาสนาที่ฟัง หรือที่อ่านนั้นนำเข้ามาดูที่ตนเองและปฏิบัติพระพุทธศาสนาขึ้นที่ตนเอง ก็จะรู้จักพระพุทธศาสนาที่ตนเอง ขั้นที่สาม รู้จักพระพุทธศาสนาด้วยผลของการปฏิบัติที่ได้รับโดยลำดับจนถึงความรู้ความเห็นที่บังเกิดขึ้นแจ่มแจ้งในธรรม อันเป็นเหตุชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากเครื่องเศร้าหมอง อกุศลบาปทั้งหลาย แม้ในขั้นที่สาม ก็เป็นการรู้จักพระพุทธศาสนาที่ตนเองเช่นกัน[27]

---

[26]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา,* (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, 2544), หน้า 49-50.

[27]สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), *บทนำแห่งพระพุทธศาสนา,* พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 1.

ดังนั้น การนับถือพระพุทธศาสนา จึงหมายถึงการพึ่งพาตนเองก่อน โดยการศึกษาให้เข้าใจและการน้อมนำมาปฏิบัติ จนให้เกิดผล แต่ถ้ายังพึ่งตนเองไม่ได้ ก็ให้พึ่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า[28]

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นเกาะที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย”

การที่จะนับถือพระพุทธศาสนา โดยไม่รู้ความหมายที่แท้จริง ย่อมก่อให้เกิดความมั่นคงได้ยาก ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงเป็นรากฐาน เพื่อจะทำให้เกิดความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา ต้องรู้พระพุทธศาสนานั้นมีคำสอนอย่างไร มีข้อควรปฏิบัติได้เพียงใดบ้าง และผลของการปฏิบัติตามคำสั่งสอนให้ผลอย่างไร ความรู้ดังกล่าวนี้จะเป็นสิ่งที่สร้างความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาและสามารถนำพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องให้เจริญรุ่งเรืองและเกิดประโยชน์ต่อมนุษยชาติต่อไป

1. ลักษณะคำสอนในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นผลของการตรัสรู้ หรือค้นพบความจริงตามที่ปรากฏ หรือมีอยู่ตามธรรมชาติ คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นการเปิดเผย หรือแสดงความจริงของธรรมชาติ ทั้งฝ่ายวัตถุ (รูปธรรม) และฝ่ายจิตใจ (นามธรรม) คำสอนของพระพุทธศาสนา เรียกว่า ธรรมหรือสัจจธรรม มีคำสอนของพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่งที่พระพุทธเจ้ากำหนดหรือบัญญัติขึ้นสำหรับเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อผลดีแก่ชีวิตและสังคม คำสอนส่วนนี้เรียกว่า วินัย ซึ่งก็ทรงบัญญัติขึ้นบนพื้นฐานของความเป็นจริง เป็นแนวทางที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติดำเนินไปสู่เป้าหมาย คือการบรรลุหรือการพบความจริง เมื่อรวมคำสอนทั้งสองของพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน เรียกว่า พระธรรมวินัย คำสอนของพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นธรรมนั้น มีลักษณะเป็นคำสอน หรือคำแนะนำให้ทำ ทำในที่นี้หมายถึงทำให้มากขึ้น และทำให้น้อยลง หมดไป นั่นคือธรรม สิ่งที่ดีเรียกว่าคุณธรรม ก็สอนหรือแนะนำให้ปฏิบัติเพื่อที่จะได้ผลดีมากยิ่งขึ้น อันจะทำให้ชีวิตและสังคมมีความสุข ความเจริญมากขึ้น ส่วนอกุศลธรรมก็สอนให้ละ หรืองดเว้น คือทำให้หมดไป เพื่อผลดี คือความทุกข์หรือปัญหาของชีวิตและสังคมลดน้อยลงจนถึงหมดสิ้นไป ส่วนคำสอนที่เป็นวินัยนั้น มีลักษณะเป็นคำสั่ง หรือแนะนำไม่ให้ทำ หรือที่เรียกว่า ศีล ถือเป็นแนวปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อให้ยึดถือเป็นแนวทางสำหรับป้องกันหรือระงับสิ่งที่ผิดที่ชั่ว เพื่อผลคือลดละความชั่วอันจะนำมาซึ่งความทุกข์ แก่ชีวิตและสังคม

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวถึง คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา ไว้ 12 ประการ[29] ดังนี้

---

[28]ที.ปา.15/33/99.

[29]สุชีพ ปุญญานุภาพ, *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา,* พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 18-20.

1. แม้จะตัดความเชื่อเรื่องฤทธิ์เดช ปาฏิหาริย์ออกก็ไม่ทำให้พระพุทธศาสนากระเทือนแม้แต่น้อย เพราะพระพุทธศาสนามิได้มีรากฐานอยู่บนเรื่องฤทธิ์เดช ปาฏิหาริย์ หากอยู่ที่เหตุผลและคุณงามความดีที่พิจารณาให้เห็นจริง ๆ

2. พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตย ที่เก่าแก่ที่สุดในโลก มีหลักการและวิธีการอันทันสมัยจนทุกวันนี้

3. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน โดยสอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามมิให้พระภิกษุมีทาสไว้รับใช้ กับทั้งสอนให้เลิกทาสภายใน คือ ไม่เป็นทาสของความโลภ ความโกรธและความหลง

4. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนให้มนุษย์เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกัน เพราะเรื่องถือชั้นวรรณะเพราะเหตุชาติและวงศ์สกุล โดยตั้งจุดนัดพบไว้ที่ศีลธรรม ใครจะเกิดในสกุลต่ำสูง ยากดีมีจนอย่างไรไม่เป็นประมาณ ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นคนที่ควรยกย่องสรรเสริญ ถ้าตรงกันข้าม คือ ล่วงละเมิดศีลธรรมแล้ว แม้จะเกิดในสกุลสูง กับได้ว่าเป็นคนพาลอันควรตำหนิ

5. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนปฏิวัติเรื่องการทำบุญ โดยวิธีฆ่าสัตว์ หรือฆ่ามนุษย์ บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หากสอนให้ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์แทนการเบียดเบียนและสอนให้หาทางชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดว่าเป็นบุญ

6. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสอนลัดตัดตรงเข้าหาความจริง ให้สู้หน้ากับความจริง เช่น ในเรื่องความเกิดแก่เจ็บตาย แล้วให้หาประโยชน์จากความจริงนั้นให้ได้ รวมทั้งสอนอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องฤกษ์ยาม น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น และการสอนให้เป็นเทวดาได้ในชาตินี้ โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อน โดยชี้ไปที่ความประพฤติปฏิบัติว่าทำคนให้เป็นเทวดาได้

7. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้แก้ความเสื่อมทางศีลธรรม โดยไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจ สอนให้แก้ความชั่วด้วยความดี และสอนให้แก้ที่ตัวเราเองก่อน โดยไม่คอยเกี่ยงให้คนทั้งโลกดีหมดแล้วเราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย แม้ในการสอนให้มีเมตตาจิต ก็ให้หัดแผ่เมตตา ในตนเองก่อนเพื่อจะได้เป็นพยานว่า เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็มีความรักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น

8. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้ถือธรรม คือ ความถูกต้องตามเหตุผล เป็นประมาณที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ไม่สอนให้ถือตนเองเป็นใหญ่ หลักคำสอนเรื่องผู้เห็นพระพุทธเจ้า คำสอนเรื่องอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา และการตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นพระศาสนาแทนพระองค์ของพระพุทธเจ้าก็เป็นการสอนแบบธรรมาธิปไตย

9. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนเน้นหนักในเรื่องการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตให้รู้จักกำจัดความทุกข์ความเดือดร้อน ด้วยการพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์ แล้วแก้ไขให้ถูกทางไม่ให้เชื่อถืออย่างงมงายไร้เหตุผล

10. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้รู้จักพึ่งตนเองในการประกอบคุณงามความดีในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น ไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการอ้อนวอนบวงสรวง คำสอนข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดหลักเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ที่เรียกว่า กฎแห่งกรรม (Law of Karma) อันทำให้ชาวต่างประเทศหันมานิยมนับถือมากขึ้น

11. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาเดียวในโลกที่กล้าปฏิเสธตรรกวิทยา (Logic) ซึ่งชาวโลกถือกันว่าเป็นศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย (Science of Sciences) โดยได้เสนอหลักการอย่างอื่นที่สูงกว่าแน่นอนกว่าพร้อมทั้งให้เหตุผลไว้อย่างชัดเจน

12. พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์และวิธีการในการสั่งสอนตลอดจนตัวคำสอนอันเป็นวิทยาศาสตร์มาก่อนที่วิชาวิทยาศาสตร์ของโลกจะเกิดเป็นเนื้อเป็นตัวขึ้น

จากที่กล่าวมานั้น คำสอนของพระพุทธศาสนามีลักษณะเด่นชัดในเรื่อง การสร้างปัญญา มองทุกสิ่งอย่างวิเคราะห์ เชื่อหลักกรรม ยึดหลัก อนัตตา พึ่งตนเอง ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทา แก้ทุกข์ของมนุษย์ อิสรภาพของชีวิต มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง โดยหลักเหล่านี้สัมพันธ์โยงใยกัน เพื่อวัตถุประสงค์และเป้าหมายอันเดียวกัน ซึ่งแสดงได้ดังภาพ ดังนี้[30]

แผนภูมิที่ 3.1 ความสัมพันธ์ของคำสอนทางพระพุทธศาสนากับเป้าหมายในชีวิต

2. จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา

การสั่งสอนพระพุทธศาสนาหากกล่าวสรุป คือ มีจุดมุ่งหมายเพื่อการหลุดพ้น หมายถึงการหลุดพ้นจากทุกข์ หรือดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรตอนพระพุทธเจ้าทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา หรือการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุในสมัยพุทธกาลโดยพระพุทธเจ้าทรงประทานให้ด้วยพระองค์เอง โดยการตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”[31]

---

[30]กิติศักดิ์ ตีระพิมลจันทร์, “การเสริมสร้างมุมมองที่ถูกต้องของคนวัยทำงานที่มีต่อพระพุทธศาสนาตามแนวสัมมาทิฏฐิ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2557, หน้า 138.

[31]วิ.มหา.6/18/23.

นอกจากนี้ยังพบจุดหมายของพระพุทธศาสนาในพระสูตรอื่น ๆ อีก เช่น อลคัททูปมสูตรที่ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเรายอ่มบัญญัติ (สอน) ทุกข์และความดับทุกข์ ทั้งในกาลก่อนและในกาลบัดนี้”[32]

ความดับสนิทแห่งทุกข์ (นิพพาน) จึงเป็นเป้าหมายสูงสุด ของคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากพระพุทธศาสนายอมรับว่า คนเรามีความแตกต่างกันตามธรรมชาติ แต่ละคนจึงมีความสามารถที่จะบรรลุเป้าหมายสูงสุดแตกต่างกัน เพราะมีความสามารถในการเรียนรู้และในการปฏิบัติแตกต่างกัน ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนหลายระดับ เพื่อให้ผู้รับคำสอนนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ทุกข์ หรือปัญหาของชีวิตในระดับนั้นๆได้ตามความสามารถของตน จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่สนใจศึกษาและปฏิบัติตามหลักการหรือคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วย่อมได้ประโยชน์อย่างแน่นอน แต่จะได้รับประโยชน์มากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับตนเองว่าจะมีสติปัญญาแสวงเอาประโยชน์ได้มากน้อยเพียงไร ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าตนเองจะต้องขวนขวาย แสวงหาด้วยความสามารถของตนเองเท่านั้น คนอื่นไม่สามารถช่วยทำให้ได้ ดังพุทธพจน์ความว่า “ตถาคตได้แต่เป็นผู้บอกทางเท่านั้น”[33]

พระพุทธศาสนาจึงสอนให้แก้ปัญหาที่จิตใจด้วยการสร้างศีลธรรม หรือคุณธรรมขึ้นที่จิตใจของตนเอง เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า ต้นเหตุที่สำคัญของปัญหาทั้งปวงนั้น คือ จิตใจ หากจิตใจไม่มีปัญหาเสียแล้ว ปัญหาจากสิ่งอื่น ๆ ภายนอกก็จะไม่มี เมื่อแก้ปัญหาทางจิตใจได้ จึงก่อให้เกิดผลดีในระยะยาว คือปัจจุบันได้รับผลดีจากการแก้ปัญหาดังกล่าวได้ด้วย แล้วยังส่งผลต่อไปถึงกาลข้างหน้าด้วย เนื่องจากประโยชน์คือการแก้ทุกข์ แก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมีหลายระดับแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว พระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนเป็นหลายระดับ แต่ละระดับก็จะให้ประโยชน์แก่ผู้นำไปปฏิบัติแตกต่างกัน กล่าวโดยสรุปพระพุทธศาสนาวางเป้าหมายของการสอนไว้เป็น 3 ระดับ คือ

1. เป้าหมายเฉพาะหน้า คำสอนระดับนี้เป็นคำสอนเบื้องต้น สำหรับคนทั่วไปที่ไม่ได้มุ่งผลหรือประโยชน์สูงสุด แต่มุ่งเพียงใช้ชีวิตดำเนินไปได้ในสังคมอย่างสะดวกสบายเท่านั้น ความต้องการของคนระดับนี้ส่วนใหญ่ก็คือปัจจัยทางวัตถุเพื่อการดำรงชีพอย่างผาสุขในปัจจุบัน ได้แก่มีปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ถือว่าเป็นปัจจัยหลักของชีวิตมนุษย์ พระพุทธศาสนาได้มองเห็นความสำคัญของปัญหาชีวิตระดับนี้เช่นเดียวกัน จึงได้ให้คำสอนสำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาระดับนี้ไว้อย่างครบถ้วน ทุกแง่ทุกมุม และมีมากมาย กล่าวสรุปได้ 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นคำสอนเกี่ยวกับวัตถุ คือ วิธีแสวงหาวัตถุ วิธีบริหารวัตถุ และวิธีใช้สอย หรือบริโภควัตถุ

2. เป็นคำสอนเกี่ยวกับบุคคล คือ ลักษณะของบุคคล หน้าที่ของบุคคล (คุณธรรม) และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

---

[32]ม.มู.18/286/278-279.

[33]สำ.นิ.22/103/142.

2. เป้าหมายระยะยาว คำสอนเน้นเรื่องคุณธรรม มุ่งให้ผู้รับการสอนพัฒนาตนเองให้สูงขึ้น อันเป็นการแก้ปัญหาชีวิตที่ละเอียดอ่อนขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง เพราะพระพุทธศาสนาถือว่าความสมบูรณ์ทางวัตถุนั้นแก้ความทุกข์หรือปัญหาของชีวิตได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น และเป็นการแก้ปัญหาชั่วคราว เมื่อเวลาผ่านไป ปัญหาดังกล่าวจะกลับปรากฏขึ้นอีก จึงต้องแก้กันเรื่อยไปไม่รู้จบ เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า ต้นเหตุที่สำคัญของปัญหาทั้งปวง คือ จิตใจ คำสอนนี้มุ่งปรับสภาพ หรือพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ซึ่งสรุปลงใน 4 หลัก การสำคัญ คือ

1. หลักศรัทธา ปรับพัฒนาความคิดเห็นให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม คุณธรรม

2. หลักศีล ปรับหรือพัฒนาพฤติกรรมทางกายให้เรียบร้อยงดงาม ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

3. หลักจาคะ ปรับหรือพัฒนาความสำนึกให้เป็นไปในทางที่ดีงาม เพื่อการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างผาสุข คือให้รู้จักละเว้นสิ่งที่ชั่วร้ายและเสียสละเพื่อผู้อื่นบ้าง

4. หลักปัญญา ความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ให้พร้อม ทั้งปัญญาในด้านศีลธรรม คุณธรรม อันจะทำให้รู้จักผิดชอบชั่วดี และปัญญาทางศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เพื่อการอาชีพที่ดีที่ถูกต้อง

แผนภูมิที่ 3.2 คำสอนในการพัฒนาจิตใจสำหรับเป้าหมายระยะยาว

3. เป้าหมายสูงสุด ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง หรือการแก้ทุกข์แก้ปัญหาของชีวิตได้เด็ดขาดสิ้นเชิง ซึ่งยังผล คือ ความสุขสูงสุด หรือความสุขอันถาวรให้แก่ชีวิตที่เรียกว่าสันติสุข วิมุตติสุข นิพพาน พระพุทธศาสนาถือว่าความสุขอันเกิดจากวัตถุก็ดี ความสุขอันเกิดจากการมีศีลธรรม คุณธรรมก็ดี ยังไม่ถาวร อาจเปลี่ยนแปลงกลับกลายได้ หากสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป หรือจิตใจของคนสู้กับอิทธิพลของสภาพการณ์ และสภาพแวดล้อมไม่ได้ เพราะยังมีเชื้อของความเปลี่ยนแปลงอยู่ในส่วนลึกของจิตใจนั่นคือ กิเลส

ดังนั้น หากจะทำให้ชีวิตเป็นไปอย่างปราศจากความทุกข์และมีความสุขอย่างถาวรแท้จริง ก็จะต้องกำจัดสาเหตุของทุกข์ คือ กิเลสให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง พระพุทธศาสนาจึงสอนวิธีแก้ความทุกข์ ด้วยหลักการสำคัญ 3 ประการคือ ไตรสิกขา ดังนี้

1. พัฒนาศีลให้สมบูรณ์ (ศีล)

2. พัฒนาจิตใจให้มีความสงบมั่นคง (สมาธิ)

3. พัฒนาปัญญาให้สมบูรณ์ อันจะนำไปสู่ความรู้จริงที่ทำให้สิ้นกิเลส (ปัญญา)

หลักการทั้ง 3 ประการนี้ เมื่อกระจายออกเป็นรายละเอียดก็คือ มรรคมีองค์ 8 ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ที่จะนำผู้ปฏิบัติมุ่งตรงไปยังความรู้จริงและความสิ้นกิเลส

3.2.2 บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อการดำเนินชีวิต

1. การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์

การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ยังต้องข้องอยู่ในโลกการดำเนินชีวิตจึงมีทั้งทางกุศลกรรมและอกุศลกรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย หรือแรงกรรมที่จะหนุนนำให้เขาเป็นไป ประเภทของการดำเนินชีวิต อยู่ที่ตัวเราจะก้าวไปในทางใด ในทางที่ดี หรือในทางที่ทำให้ชีวิตตกต่ำ อยู่ที่ตัวเราเลือก แม้จะมีปัญหาอุปสรรคมาขวางกั้นตัวเราเองนั่นจงเป็นที่พึ่งของตนเอง ฝ่าฟันไปให้พ้นจากอุปสรรคนั้นให้ได้ และสิ่งที่สำคัญที่สุดในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง คือ ต้องมีหลักธรรมประจำใจไว้ให้ยึดถือเพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง

1.1 การดำเนินชีวิตแบบสังคมครอบครัวไทย

วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือนสังคมครอบครัวไทย หรือของคฤหัสถ์ (ฆราวาส) นั้น มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ ผู้ที่ยังข้องอยู่ในโลก ยังคงต้องการชื่อเสียง เงินทอง ลาภ ยศและสรรเสริญ หากพิจารณาตามสภาพสังคมในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1) การดำเนินชีวิตในระดับครอบครัว เป็นการดำเนินชีวิตของผู้ที่มีความสัมพันธ์กันในระดับบุคคลที่มีต่อกันภายในครอบครัว เช่น บิดา มารดา สามี ภรรยาและบุตร ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต้องมีการปฏิบัติที่ดีต่อกันด้วยคุณธรรม เช่น มีความซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นต้น จึงจะทำให้ชีวิตในส่วนครอบครัวมีความสุขความเจริญได้

2) การดำเนินชีวิตเพื่อความสัมพันธ์ในสังคม เป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอก ในฐานะต่าง ๆ เช่น เป็นนักปกครอง เป็นผู้บริหารงาน เป็นมิตรกัน เป็นเพื่อนร่วมงานกัน การดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือนในส่วนนี้ต้องเป็นผู้รู้จักประมาณตนเองในการแสดงออก มีการปฏิบัติในทางกาย วาจาและใจไปในทางกุศลกรรม เช่น ไม่ตัดรอนชีวิตสัตว์ให้ล่วงไป ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น[34]

การดำเนินชีวิตของครอบครัวไทยได้มีวิวัฒนาการตามสภาพของสังคมไทยที่เปลี่ยนไปเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมไทยในขณะนั้น ได้แสดงลักษณะของครอบครัวไทยโดยทั่วไปในปัจจุบันนี้ไว้ดังนี้ คือ

1) ครอบครัวไทยเป็นครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขนาดเล็ก คือ เป็นครอบครัวแบบพ่อแม่ ลูก ส่วนมากไม่ค่อยมีญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย โดยเฉพาะสังคมในเมืองจะมีลักษณะครอบครัวแบบนี้เป็นส่วนใหญ่ เหตุที่ครอบครัวไทยในปัจจุบันมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวที่สามีภรรยาคนเดียวในแต่

[34]วศิน อินทสระ, *ธรรมและชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: กมลการพิมพ์, 2527), หน้า 1-42.

ละครอบครัว ก็เพราะกฎหมายระบุไว้ว่า การจดทะเบียนสมรสระหว่างหญิงชายจะถือว่าถูกต้องตามกฎหมายก็เพียงคนเดียวเท่านั้น คือ แบบสามีหนึ่งภรรยาหนึ่ง ถ้ามีการจดทะเบียนมากกว่าหนึ่งครั้งโดยไม่มีการจดทะเบียนหย่าจากภรรยาคนแรก การจดทะเบียนครั้งหลังจะเป็นโมฆะ

2) ในครอบครัวไทย ชายเป็นใหญ่กว่าหญิง คือ ถือว่าพ่อเป็นใหญ่หรือเป็นผู้นำในบ้าน หญิงที่สมรสโดยการจดทะเบียนสมรสต้องใช้นามสกุลของสามี ลูกที่เกิดมาก็ใช้นามสกุลพ่อ สามีมีหน้าที่เลี้ยงดูภรรยาและบุตร มีอำนาจในการจัดการทรัพย์สินทุกอย่างในครอบครัว

3) สมาชิกของครอบครัวไทยเคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโส ครอบครัวไทยจะเน้นเรื่องอาวุโสตั้งแต่เด็ก สอนให้เด็กเคารพพี่ ปู่ น้า อา โดยเฉพาะพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สำหรับเรื่องอาวุโสนี้สังคมชนบทมีมากกว่าสังคมเมือง

4) สมาชิกของครอบครัวมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดในครอบครัวไทยนั้น เนื่องจากสมาชิกของครอบครัวมีความผูกพันกันเป็นอย่างมาก พ่อแม่จะรักและเป็นห่วงลูกของตนเองเสมอ ไม่ว่าลูกจะยังเป็นโสด หรือแต่งงานแล้ว ยังเกื้อกูลญาติพี่น้องให้มาอยู่ร่วมกันเมื่อจำเป็น

5) สมาชิกในครอบครัวไทยมีความร่วมมือและสามารถจัดสรรหน้าที่ระหว่างสมาชิกได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ สามีจะทำหน้าที่ในการจัดหารายได้ ภรรยาเป็นผู้จับจ่ายใช้สอยและดูแลบ้านเรือน บุตรมีหน้าที่เรียนหนังสือและช่วยพ่อแม่ตามความสามารถ[35]

6) รูปแบบโครงสร้างครอบครัวไทย ครอบครัวไทยมีลักษณะเด่นที่สมาชิกในครอบครัวจะมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีและความสัมพันธ์จะปรากฏอยู่ในโครงสร้างของครอบครัวโดยคติของคนไทยถือว่าครอบครัวประกอบขึ้นด้วยโครงสร้าง 7 ประการ คือ

1. พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย มีความหมายเป็นเจดีย์หรือเทวดาประจาครอบครัว
2. สามีภรรยา มีความหมายเป็นหลักของครอบครัว
3. ลูก มีความหมายเป็นความหวังของครอบครัว
4. ญาติพี่น้อง มีความหมายเป็นร่มเงาของครอบครัว
5. เพื่อนบ้าน มีความหมายเป็นกำแพงข่าวของครอบครัว
6. อาชีพ มีความหมายเป็นฐานะของครอบครัว
7. ศีลธรรม มีความหมายเป็นทิศทางที่ถูกต้องของครอบครัว[36]

การดำเนินชีวิตแบบสถาบันครอบครัวไทยในขณะที่ชายหญิงเป็นคู่สมรสกันโดยถูกต้องตามกฎหมายนี้ถ้าชายสมรสกันกับหญิงที่มีสามีแล้ว ก็ถือว่าชายนั้นเป็นชู้อันเป็นการต้องห้ามและสามีของหญิงที่มีสิทธิที่จะฟ้องร้องได้ตามกฎหมาย ทั้งยังห้ามมิให้ชายที่มีภรรยาโดยถูกต้องตามกฎหมายแล้ว

---

[35]อดุลย์ ตันประยูร, *สังคมวิทยาชนบทและเมือง*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 16.

[36]สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, *หน้าที่และมารยาทของสมาชิกในครอบครัว*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537), หน้า 4.

ทำการสมรสกับหญิงอื่นอีกให้ถือว่าการสมรสครั้งต่อมาเป็นโมฆะ คือ ไม่มีผลตามกฎหมายแต่ก็มีปรากฏอยู่บ่อยครั้งที่มีการละเมิดในเรื่องดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีผู้ชายมีภรรยาหลายคนในคราวเดียวกัน และสังคมเรียกภรรยาที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายว่า อนุภรรยา (เมียน้อย)

1) การสืบสกุลถือผู้ชายเป็นหลัก ในเรื่องการสืบสกุลนั้นกฎหมายไทยถือผู้ชายเป็นหลัก กล่าวคือ หญิงที่ทาการสมรสโดยถูกต้องตามกฎหมายกับชายใด เปลี่ยนนามสกุลเดิมของตนไปใช้นามสกุลของสามีได้และบุตรที่เกิดมาก็มีสิทธิใช้นามสกุลตามบิดาได้ด้วย

2) ครอบครัวไทยถือผู้ชายเป็นหลัก ประเพณีไทยถือสามีเป็นหัวหน้าในครอบครัวเป็นผู้เลือกและเป็นผู้อำนวยการในเรื่องอุปการะเลี้ยงดู ที่เป็นเช่นนี้เข้าใจว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการอบรมสั่งสอนมาแต่โบราณกาลที่ให้ผู้หญิงเคารพเชื่อฟังสามี ซึ่งมักปรากฏว่าภรรยานิยมเรียก สามีว่าพี่ เพราะฉะนั้น การตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ ของครอบครัวจึงตกเป็นหน้าที่ของผู้ชายเสมอ ดังคำที่กล่าวว่า ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า

3) ครอบครัวไทยมีความเข้มข้นในเรื่องความสัมพันธ์ทางโลหิต มีลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของครอบครัวไทย ก็คือ มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตอย่างแน่นแฟ้น อธิบายได้ว่า บิดามารดาและบุตรทั้งหลายมีความผูกพันกันอย่างแน่นหนา กล่าวคือ มีการติดต่อและเยี่ยมเยือนกันอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏกันอยู่เนือง ๆ ว่าคนโตจนเป็นหนุ่มเป็นสาวหรือเป็นเหย้าเป็นเรือนไปแล้วยังคงติดต่อพ่อติดต่อแม่อยู่ คือ ไม่ค่อยจะยอมจากพ่อ จากแม่ไปอยู่ไหนไกล ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นแม่ มีความผูกพันกับลูก มากกว่าบุคคลอื่น

4) เด็กเป็นจุดรวมความสนใจของครอบครัว ลักษณะที่สำคัญของประการสุดท้ายนั้น อาจกล่าวได้ว่า เด็กเป็นจุดรวมสนใจตลอดจนความสามัคคีในครอบครัว กล่าวคือ เมื่อมีบุตรเกิดขึ้นแล้วก็มีการวางแผนอนาคตสำหรับเด็ก เช่น จะให้เรียนหนังสือไปเป็นนักการเมือง นักการทหาร หรือพ่อค้ามีการสะสมเงินทองไว้ให้ลูกและมีอยู่เสมอที่ลูกเป็นโซ่สัมพันธ์อันผูกพันพ่อกับแม่ ซึ่งอาจมีเรื่องทะเลาะกัน ลูกเป็นคนกลางประสานรอยร้าวของครอบครัว เพราะเห็นแก่ลูกสถาบันครอบครัวไทยนั้นจะมีลักษณะ คือ การสืบสกุลถือผู้ชายเป็นหลัก สามีเป็นหัวหน้าในครอบครัว นอกจากนี้แล้วในครอบครัวไทยจะมีความเข้มข้นในเรื่องความสัมพันธ์ทางโลหิตอย่างแน่นแฟ้น และเด็กที่เกิดมาในครอบครัวจะเป็นจุดรวมความสนใจของครอบครัว[37]

การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นลักษณะของครอบครัวส่วนใหญ่โดยทั่วไป แต่ในส่วนของรายละเอียด ครอบครัวไทยสังคมเมืองและในสังคมชนบท ยังมีความแตกต่างกันอยู่มาก นั่นคือ ในระบบอาวุโสสังคมชนบทมีมากกว่าสังคมเมือง นอกจากนั้น ครอบครัวขยายก็ยังมีอยู่มากในสังคมชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม ดำเนินชีวิตโดยมีอิทธิพลของวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเชื่อทางศาสนาผสมผสานกับประเพณีและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

---

[37]อดุลย์ ตันประยูร, *สังคมวิทยาชนบทและเมือง*, อ้างแล้ว, หน้า 18.

2. การดำเนินชีวิตบรรพชิต

การดำเนินชีวิตของนักบวชในศาสนาว่าเป็นการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ สามเณรผู้มุ่งหวังความหลุดพ้น มีแบบและวิธีการการดำเนินชีวิตต่าง ๆ เพื่อความดีงามในฐานะที่เป็นพระภิกษุในฐานะสมาชิกแห่งสงฆ์และในฐานะเป็นผู้สั่งสอนโดยต้องอาศัยหลักของปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธเป็นเครื่องดำเนินชีวิตตามธรรมนั้น ๆ ที่จะอำนวยผลให้[38]

พระมหาภาษิต สุภาษิโต (สุขวรรณดี) ได้กล่าวว่า การดำเนินชีวิต โดยทั่วไปนั้นมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชีวิต ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติอยู่ 2 ประการ คือ

1) การดำเนินชีวิตในทางกุศลกรรม เป็นการดำเนินชีวิตของผู้ที่ประกอบไปด้วยกรรมในทางกาย วาจาและใจที่ดี สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นมาได้โดยอาศัยจิตสำนึกที่ดีภายใน การมีกุศล หรือการมีความดีภายในเป็นพื้นฐาน คือ ไม่โลภ สำนึกในสิทธิมนุษยชน ไม่เห็นแก่ได้ มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ไม่โกรธ รู้จักข่มอารมณ์ ไม่วู่วาม รู้จักให้อภัย ไม่ถือโทษ มีน้ำใจและไม่หลง มีปัญญารอบคอบ เข้าใจเหตุผลและเฉลียวฉลาดทันต่อเหตุการณ์ การดำเนินชีวิตจะเป็นไปตามกำลังของความสามารถว่าจะรักษาจริยธรรมได้ในขั้นใด ถ้าเป็นขั้นพื้นฐาน คือ การรักษาศีล 5 ข้อ อันได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ผู้อื่น และการไม่ประพฤติผิดในกามฯ ในขั้นกลาง คือ การรักษากุศลกรรมบถ 10 และในขั้นสูง คือ การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 4 ประการ การดำเนินชีวิตในทางกุศลต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ บางครั้งเรียกว่า บุญ ซึ่งเป็นคำใช้เรียกแทนความดีทั้งหมดและให้ผลในทางที่ดี ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

2) การดำเนินชีวิตทางอกุศลกรรม เป็นการดำเนินชีวิตของผู้ที่ประพฤติไปในทางไม่ดีงามต่าง ๆ ทั้ง 3 ทาง คือ ในทางกาย วาจาและใจเป็นปกติทั่วไป เช่น การหาเลี้ยงชีพโดยผิดศีลธรรม มีลักทรัพย์ วิ่งราวเอาทรัพย์ ปล้นเอาทรัพย์ เป็นต้น การดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นไปในทางอกุศลต่าง ๆ นี้รวมกันแล้วเรียกว่า บาป คือ การกระทำความชั่วในลักษณะอื่น ๆ มีอีกมากมายที่เราเห็นกันอยู่ในสังคมปัจจุบันนี้ ซึ่งได้รับผลเป็นความทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า[39]

สรุปว่า คำสอนทั้งปวงของพระพุทธศาสนา ทั้งส่วนที่เป็นศีลหรือศีลธรรมและส่วนที่เป็นธรรมหรือคุณธรรม ล้วนเป็นเครื่องมือหรือวิธีการเพื่อแก้ทุกข์หรือปัญหาทั้งนั้น ตั้งแต่ปัญหาระดับต้นไปจนถึงปัญหาที่ลึกและละเอียด พระพุทธศาสนาได้แสดงถึงวิธีและขั้นตอนของการแก้ปัญหาไว้อย่างถี่ถ้วนทุกแง่ทุกมุมเท่ากับเป็นการวางเป้าหมายในการปฏิบัติ คำสอนในพระพุทธศาสนาไว้ให้ผู้ปฏิบัติได้รู้เห็นอย่างชัดเจนและได้รับประโยชน์ตามความสามารถของตนข้อสำคัญต้องศึกษาให้รู้และปฏิบัติให้ถูกต้องตามวิธีธัมมานุธัมมปฏิบัติ

---

[38]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,* พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2552), หน้า 21.

[39]พระมหาภาษิต สุภาษิโต (สุขวรรณดี), “ชีวิตในอุดมคติตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนาตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2542, หน้า 40-41.

3.3 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

การวิจัยเรื่องการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถานี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของพุทธสาวกในครั้งพุทธกาล เพื่อจะได้ทราบถึงแนวทางการดำเนินชีวิตและสาระสำคัญอื่น ๆ ตามที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาประวัติพระพุทธสาวกที่เป็นพรรพชิตคือพระภิกษุและพระภิกษุณีที่เป็นแบบคันถธุระและวิปัสสนาธุระ และจะได้ศึกษาประวัติและคุณธรรมหรือหลักธรรมของสาวกที่เป็นเป็นคฤหัสถ์ โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นลำดับ ดังนี้

3.3.1 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของพรรพชิต

ในการศึกษาวิจัยชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาที่เป็นพรรพชิตนี้ จะเป็นการศึกษาจากอัตตชีวะประวัติสาเหตุของการออกบวช ศึกษาแนวทางการปฏิบัติ ศึกษาหลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติ ของพระพุทธสาวกในครั้งพุทธกาลตามที่มีมาในธัมมปทัฏฐกถา ดังจะได้ยกตัวอย่างบุคคลในครั้งพุทธกาลที่น่าสนใจมานำเสนอ ดังต่อไปนี้

3.3.1.1 พระมหากัจจายนเถระ โดดเด่นทางด้านคันถะธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระมหากัจจายนเถระ

พระมหากัจจายนเถระเป็นบุตรของพราหมณ์ชื่อว่ากัจจนะ กัจจานโคตร ท่านได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าจัณฑปัชโชตต่อจากบิดาที่ได้เสียชีวิตลง ท่านได้รับบัญชาให้ไปทูลเชิญพระพุทธองค์จากพระราชา ท่านจึงขอบวชด้วย ครั้นได้รับพระบรมราชานุญาตแล้วจึงออกจากกรุงอุชเชนีพร้อมด้วยบริวาร 7 คน ครั้นมาถึงที่พระทับจึงพากันเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ทรงตรัสแสดงธรรมเทศนาสั่งสอน ในเวลาจบพระธรรมเทศนาแล้ว ท่านกัจจานะและบริวารทั้งหมดได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้วทูลขออุปสมบท

การปฏิบัติธรรมของพระมหากัจจายนเถระ

พระมหากัจจายนเถระและบริวารทั้งหมดได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหัตตผล ภายหลังจากการฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระมหากัจจายนเถระ

มีความตามพุทธพจน์ที่จะได้ยกขึ้นมาแสดงไว้ว่า

“ภิกษุผู้มีอินทรีย์สงบแล้ว ดุจม้าที่สารถีฝึกดีแล้ว แม้เทวดาก็กระหยิ่มต่อท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีมานะ หาอาสวะมิได้ และเป็นผู้คงที่”

จากความตามที่ได้ยกมาแสดงนี้ที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระมหากัจจายนเถระ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแสดงเป็นพุทธพจน์นี้ สามารถแสดงได้ถึงคติธรรมของท่านในการปฏิบัติด้วยความมีการสำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย ท่านเป็นเอตทัคคะในทางด้านผู้เป็นพหูสูตร ที่มีความเชี่ยวชาญในการอธิบายขยายความทั้งแบบย่นย่อและแบบพิศดาร ดั่งเช่นเดียวกันกับพระพุทธเจ้าตามที่ทรงตรัสกล่าว

ยกย่อง จึงสามารถจัดเป็นผู้มีความโดดเด่นทางด้านคันถะธุระ ที่หมายถึงเป็นผู้ที่มีความสามารถอธิบายหลักธรรมได้เสมอพระพุทธเจ้า เพื่อการศึกษาปฏิบัติของผู้ใครในธรรมทั้งหลาย[40]

3.3.1.2 พระราหุลเถระ โดดเด่นทางด้านคันถะธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระราหุลเถระ

พระราหุลเถระท่านเป็นพระราชโอรสของพระพุทธเจ้ากับพระนางพิมพา เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้วเสด็จกลับมาโปรดพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ประทับอยู่ที่นิโครธาราม วันหนึ่งพระองค์เสด็จไปที่พระราชนิเวศน์ของพระนางพิมพา พระนางได้ส่งพระราหุลมาทูลขอพระราชสมบัติพระพุทธองค์ทรงดำริจะให้อริยทรัพย์แก่พระราหุล จึงทรงให้พระสารีบุตรทำการบวชเป็นสามเณร พระราหุลเถระเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนาด้วยการให้ไตรสมณคมน์ เมื่อท่านบวชเป็นสามเณรแล้วจึงตามเสด็จพระบรมศาสดาและพระอุปัชฌาย์ของตนไป ครั้นมีอายุครบแล้วก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ

การปฏิบัติธรรมของพระราหุลเถระ

พระบรมศาสดาได้แสดงราหุโลวาทสูตรซึ่งว่าด้วยภาชนะน้ำเปล่า บรรยายเปรียบเทียบด้วยคนพูดมุสวาทเป็นต้น ตรัสสอนให้พระราหุลสำเนียกตามพระเทศนา ต่อมาทรงแสดงมหาราหุโลวาทซึ่งว่าด้วยรูปกรรมฐานธาตุ 5 อย่างคือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน, อาโปธาตุ ธาตุน้ำ, เตโชธาตุ ธาตุไฟ, วาโยธาตุ ธาตุลม และอากาศธาตุ ช่องว่าง ให้ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ส่วนนั้นไม่เป็นของเรา ส่วนนั้นไม่ใช่ของตัวเราเป็นต้น ในที่สุดทรงสอนในกรรมฐานอื่น ๆ ให้เจริญในเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อสุภสัญญา อนิจจสัญญา ครั้นทรงสอนจบแล้วพระราหุลมีจิตยินดีในคำสอนของพระบรมศาสดา ต่อมาทรงสอนเกี่ยวกับวิปัสสนาที่คล้ายกันกับโอวาทที่ตรัสสอนปัญจวัคคีย์เพียงแต่ในที่นี้ทรงยกอายตนะภายในภายนอกเป็นต้นขึ้นมาแสดงแทนขันธ์ 5 ท่านส่งจิตไปตามพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระราหุลเถระ

พระราหุลเถระเป็นผู้ที่มีความตั้งใจขยันหมั่นเพียรในการศึกษา ท่านเป็นผู้ใครในการศึกษาพระธรรมวินัย ตามประวัติกล่าวไว้ว่า ครั้นท่านลุกขึ้นแต่เช้าก็ไปกอบทรายให้เต็มฝ่าพระหัตถ์แล้วตั้งความปรารถนาว่า ในวันนี้ข้าพเจ้าพึงได้รับโอวาทคำสอนจากสำนักของพระบรมศาสดา หรือจากสำนักของอาจารย์ทั้งหลายให้ได้มากประมาณเท่าเม็ดทรายในกำมือข้าพเจ้านี้ สิ่งนี้แสดงถึงความเพียรใฝ่ในการศึกษาของท่านเป็นแบบอย่างที่ดีต่อวงการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ทรงตั้งให้เป็นเอตทัคคะในด้านผู้ใฝ่ในการศึกษา จึงสามารถจัดเป็นผู้มีความโดดเด่นทางด้านคันถะธุระ[41]

---

[40]คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, *อนุพุทธประวัติ 80 องค์ ฉบับมาตรฐาน ชั้นโท*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, 2551), หน้า61-67.

[41]คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, *อนุพุทธประวัติ 80 องค์ ฉบับมาตรฐาน ชั้นโท,* อ้างแล้ว, หน้า 130-131.

3.3.1.3 พระอุบาลีเถระ โดดเด่นทางด้านคันถะธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระอุบาลีเถระ

พระอุบาลีเถระเป็นบุตรของนายช่างกัลบกในกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อเติบโตได้เป็นนายภูษามาลาในตอนหลังท่านได้ออกบวชพร้อมกันกับศากยบุตร 5 พระองค์คือ ภัททิยะ อนุรุทธะ อานันทะ ภคุ และกิมพิละ รวมทั้งเทวฑัตซึ่งเป็นโกลิยวงศ์ โดยพวกเจ้าศากยะทั้งหลายให้ท่านอุบาลีเถระได้บวชก่อน

การปฏิบัติธรรมของพระอุบาลีเถระ

พระอุบาลีเถระเมื่อบวชแล้วได้ฟังพระกรรมฐานที่พระบรมศาสดาทรงสั่งสอน ต่อมาด้วยความไม่ประมาทตั้งใจบำเพ็ญด้วยความภาคเพียร ไม่ช้าไม่นานท่านก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระอุบาลีเถระ

พระอุบาลีเถระมีความตั้งมั่นในความเพียรเป็นอย่างมาก มีความจำดีเป็นเลิศทางด้านผู้ทรงในพระธรรมวินัย จึงทรงตั้งให้เป็นผู้ที่มีความเป็นเอตทัคคะที่เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ทรงไว้ซึ่งพระวินัย ท่านได้รับเลือกให้เป็นผู้วิสัชนาในส่วนพระวินัยในคราวกระทำสังคายนาในครั้งแรกหลังพระปรินิพพาน จึงสามารถจัดเป็นผู้มีความโดดเด่นทางด้านคันถะธุระ

คุณธรรมของพระอุบาลีเถระที่ควรถือเป็นแบบอย่าง 1. เป็นผู้เชี่ยวชาญพระวินัย 2. เป็นครูที่ดี 3. ใฝ่ความรู้อยู่เสมอ[42]

3.3.1.4 พระปุณณมันตานีบุตรเถระ โดดเด่นทางด้านคันถะธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ

พระปุณณมันตานีบุตรเถระเป็นบุตรพราหมณ์มหาศาล เป็นบุตรของนางมันนตานีพราหมณ์ ท่านเป็นหลานของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ ท่านออกบวชจากการชักนำของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะที่เป็นลุงเพราะเป็นพี่ชายของมารดาท่าน

การปฏิบัติธรรมของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ

ครั้นเมื่อพระปุณณมันตานีบุตรเถระได้บวชแล้วก็ได้ออกไปอยู่ที่ประเทศชื่อว่า ชาติภูมิ บำเพ็ญเพียรด้วยความตั้งใจได้ไม่นานท่านก็บรรลุเป็นพระอรหันต์

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ

พระปุณณมันตานีบุตรเถระตั้งอยู่ในคุณธรรม 10 ประการ คือ มักน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่ชอบเกี่ยวข้องด้วยหมู่คณะ ปรารภความเพียร บริสุทธิ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ความรู้เห็นในวิมุตติ อาศัยความที่ท่านตั้งตนอยู่ในคุณธรรมเช่นใดแล้ว สอนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมเช่นนั้นด้วย

---

[42]เรื่องเดียวกัน, หน้า 134-135.

พระบรมศาสดาจึงยกย่องสรรเสริญว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นธรรมกถึก จึงสามารถจัดเป็นผู้มีความโดดเด่นทางด้านคันถะธุระ[43]

3.3.1.5 พระมหาธรรมทินนาเถรี โดดเด่นทางด้านคันถะธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระมหาธรรมทินนาเถรี

พระมหาธรรมทินนาเถรีแต่งงานเป็นภรรยาของวิสาขเศรษฐี ในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังกรุงราชคฤห์พร้อมกับหมู่ภิกษุขีณาสพชฎิลเก่า ได้ทรงแสดงธรรมถวายพระเจ้าพิมพิสารพร้อมกับบริษัทจำนวนแสนสองหมื่นคน ซึ่งวิสาขเศรษฐีก็เป็นหนึ่งในบริษัทนั้น เมื่อได้ฟังธรรมครั้งแรกวิสาขเศรษฐีสำเร็จโสดาปัตติผล และได้สำเร็จสกทาคามิผล และอนาคามิผลในการฟังธรรมวันถัดๆมา เมื่อได้เป็นพระอนาคามีแล้ว พอกลับมาสู่เรือน ท่าทีของวิสาขเศรษฐีต่อนางธรรมทินนาก็เปลี่ยนแปลงไป ไม่ยิ้มแย้ม กลายเป็นคนสงบอินทรีย์ ไม่จับมือ ไม่รับประทานอาหารหรือนอนห้องเดียวกันกับนาง ทำให้นางคิดว่าวิสาขเศรษฐีมีความปรารถนาข้างนอก หรือคงถูกผู้ชอบยุแหย่ให้แตกกัน หรือตัวนางเองมีความผิดอะไร จึงได้ถามวิสาขเศรษฐี

วิสาขเศรษฐีคิดว่าโลกุตตรธรรมนี้เป็นภาระหนักไม่ควรเปิดเผย แต่หากไม่บอกนางธรรมทินนา นางอาจจะหัวใจแตกตายได้ จึงเล่าว่าตนได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วได้บรรลุโลกุตตรธรรม จึงไม่สามารถกระทำการแบบโลก ๆ อย่างนี้ได้ และจะยกทรัพย์ที่มีทั้งหมดให้นางจัดการอย่างไรก็ได้ ให้นางอยู่ในตำแหน่งแม่ หรือน้องสาว หรือลูกสาว ส่วนตนจะขอเลี้ยงชีพด้วยก้อนข้าวที่นางให้เท่านั้น นางธรรมทินนาจึงถามว่าผู้หญิงสามารถบรรลุโลกุตตรธรรมได้หรือไม่ ซึ่งวิสาขเศรษฐีตอบว่า ผู้ที่เป็นนักปฏิบัติ ย่อมเป็นทายาทของธรรมนั้น ผู้ที่มีอุปนิสัยก็ย่อมได้รับธรรมนั้น เมื่อได้ยินดังนั้น นางธรรมทินนาจึงขอบวช

การปฏิบัติธรรมของพระมหาธรรมทินนาเถรี

ตั้งแต่วันที่นางบวชเป็นภิกษุณีแล้ว ลาภสักการะก็เกิดขึ้น ทำให้นางยุ่งจนไม่มีโอกาสทำสมณธรรม ดังนั้นพระเถรีที่เป็นอาจารย์และอุปัชฌาย์จึงพานางไปชนบท แล้วให้เรียนกัมมัฏฐานตามชอบใจในอารมณ์สามสิบแปดอย่าง เริ่มทำสมณธรรม นางซึ่งเป็นผู้มีอภินิหารสมบูรณ์จึงลำบากไม่นาน เพียงสองสามวันเท่านั้นก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระมหาธรรมทินนาเถรี

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พระมหาธรรมทินนาภิกษุณีเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ทรงตั้งให้เป็นพระธรรมกถึกในฝ่ายพระภิกษุณี จึงสามารถจัดเป็นผู้มีความโดดเด่นทางด้านคันถะธุระ[44]

3.3.1.6 พระมหากัสสปเถระ โดดเด่นทางด้านวิปัสสนาธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระมหากัสสปเถระ

---

[43]คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, *อนุพุทธประวัติ 80 องค์ ฉบับมาตรฐาน ชั้นโท*, อ้างแล้ว, หน้า 119-120.

[44]ม.มู.12/505-513/513.

เป็นชีวะประวัติของพระสาวกที่ไม่ต้องการครองเรือน แล้วออกบวชพร้อมกันทั้งสามี ภรรยาด้วยความตั้งใจ มีข้อวัตรปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างในด้านธุดงค์มาจนถึงในปัจจุบันนี้ ท่านพระมหากัสสปะ เป็นบุตรกปิลพราหมณ์ สมรสกับภัททกาปิลานีธิดาของพราหมณ์โกสิยโคตร โดยท่านทั้งสองมิได้มีความต้องการจะสมรสและใช้ชีวิตร่วมกัน แต่ก็ขัดใจผู้เป็นบิดามารดามิได้ จนต่อมาเมื่อบิดาและมารดาของทั้งสองได้จากโลกนี้ไปหมดแล้ว ทั้งสองจึงปรึกษาตกลงออกบวชพร้อมกัน โดยท่านพระมหากัสสปะได้เข้าไปสู่สำนักของพระพุทธเจ้า ส่วนนางภัททกาปิลานีไปสู่สำนักของภิกษุณี

การปฏิบัติธรรมของพระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระได้รับโอวาทจากพระพุทธองค์ 3 ข้อ คือ

1. กัสสปะเธอพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละอายและความเกรงใจในภิกษุที่เป็นผู้เฒ่า ผู้ใหม่และปานกลางอย่างดีที่สุด

2. เราจักฟังธรรมซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักตั้งใจฟังธรรมนั้นแล้วพิจารณาเนื้อความ

3. เราจักไม่ละความมีสติที่เป็นไปในกาย คือการพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์

ครั้นพระมหากัสสปเถระได้รับพระโอวาทแล้วก็เริ่มบำเพ็ญเพียรอย่างตั้งใจมุ่งมั่น จนในวันที่ 8 นับจากวันอุปสมบทท่านก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระมหากัสสปเถระได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นผู้มีความมักน้อยสันโดษ ทรงประทานผ้าสังฆาฏิของพระองค์ให้แก่ท่าน และรับของท่านมา และทรงยกย่องท่านในสมัฏฐานที่มีธรรมเครื่องอยู่เสมอด้วยพระองค์

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้ทรงธุดงค์ ที่แสดงถึงความเป็นผู้ที่มีความมักน้อยสันโดษ ซึ่งตามปกติท่านจะถือธุดงค์ 3 ข้อ คือ ถือทรงผ้าบังสุกุลจีวรเป็นวัตร ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และถือการอยู่ป่าเป็นวัตร นับได้ว่าท่านเป็นตัวอย่างเป็นต้นแบบของการถือธุดงควัตรได้เป็นอย่างดีเพื่อการปฏิบัติในแบบวิปัสสนาธุระ

คุณธรรมของพระมหากัสสปเถระที่ควรถือเป็นแบบอย่าง 1. การเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา 2. เป็นผู้มีสัจจะ 3. เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีอย่างยิ่ง 4. มีชีวิตเรียบง่าย 5. เป็นตัวอย่างในทางที่ดีงาม[45]

3.3.1.7 พระจักขุปาละเถระ (พระอรหันต์ตาบอด) โดดเด่นทางด้านวิปัสสนาธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระจักขุปาละเถระ

โดยย่อเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ ที่ไม่เห็นประโยชน์ของการอยู่ครองเรือนจึงออกบวชหลังจากที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์แล้ว ท่านได้ปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นด้วยความมีสัจจะ เป็นผลทำให้ตาบอดจากการไม่รับการรักษาที่ถูกวิธี เป็นไปตามบุพกรรมดังที่พระพุทธ

[45]คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง,*อนุพุทธประวัติ 80 องค์ ฉบับมาตรฐาน ชั้นโท*, อ้างแล้ว, หน้า 51-56.

องค์ตรัสเล่าอดีดกรรมของพระมหาปาละให้หมู่ภิกษุฟังว่า ในอดีดชาติ พระเถระเคยเป็นหมอรักษาตา แล้วหลอกรักษาคนแก่ตาบอดเพื่อเอาสมบัติจนหมดตัว และตาก็ไม่หาย เป็นผลให้พระเถระต้องรับผลกรรมตาบอดในชาตินี้

พระศาสดาตรัสพระพุทธพจน์นี้ที่วัดเชตวันวิหาร เพราะปรารภเรื่องพระจักขุบาลมีเรื่องโดยย่อว่า ในเมืองสาวัตถี มีพี่น้องสองคน เป็นบุตรคนมั่งคั่ง คนพี่ชื่อ “มหาบาล” คนน้องชื่อ “จุลบาล” วันหนึ่งมหาบาลผู้พี่ได้ติดตามคนทั้งหลายไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า เกิดความเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา วันนั้นพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยอันงามของมหาบาลแล้วทรงหลั่งพระธรรมเทศนามุ่งเพื่อมหาบาลเป็นสำคัญ ทรงเทศนาอนุปุพพิกถา 5 คือ

1. ทานกถา ว่าด้วยการให้ทาน
2. สีลกถา ว่าด้วยการรักษาศีล
3. สัคคกถา ว่าด้วยความสุขในสวรรค์
4. กามาทีนวกถา ว่าด้วยโทษและความต่ำทรามของกาม
5. เนกขัมมานิสังสกถา ว่าด้วยอานิสงส์แห่งการหลีกออกจากกาม

เมื่อจบเทศนา มหาบาลได้ความรู้ ความแจ่มแจ้งในธรรม เห็นว่าบุตรธิดา และทรัพย์สมบัติเป็นของไม่ยั่งยืน คลุกเคล้าไปด้วยทุกข์และโทษ แม้สรีระของตนเองก็ติดตามไปไม่ได้ ต้องถอดทิ้งไว้ให้เป็นภาระแก่ผู้อื่น ไม่มีประโยชน์ในการอยู่ครองเรือน ควรบวชอย่างพระศาสดา เขาเข้าไปถวายบังคมพระพุทธองค์แล้วทูลขอบวช

การปฏิบัติธรรมของพระจักขุปาละเถระ

เมื่อบวชแล้วได้อยู่กับอาจารย์จนครบ 5 พรรษา ได้นิสัยมุตตกะ คือพอปกครองตนเองได้แล้ว ปรารถนาจะออกไปอยู่ป่า เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม ทำกิจของบรรพชิตให้สิ้น จึงตั้งใจจะอยู่ด้วยอิริยาบถ 3 คือ ยืน เดิน และนั่ง เว้นอิริยาบถนอน และพระมหาบาลก็ได้ทำตามนั้น หนึ่งเดือนผ่านไป โรคตาก็เกิดขึ้น น้ำตาไหลออก จากตาทั้งสองของท่านอยู่ตลอดเวลา ภิกษุทั้งหลายทราบเข้าก็ร้อนใจไปตามหมอซึ่งปวารณาเอาไว้ หมอได้รีบประกอบยาถวายท่าน แต่ท่านไม่ยอมนอนหยอด คงนั่งหยอดยา อาการจึงไม่ดีขึ้น ทั้ง ๆ ที่ยาที่หมอประกอบให้นั้น เป็นยาดีมาก ที่เคยรักษาคนไข้มา หยอดเพียงครั้งเดียวก็หาย หมอประหลาดใจมาก จึงเข้าไปสืบให้รู้ดูที่อยู่ของท่าน เห็นมีแต่ที่จงกรมและที่นั่ง ไม่มีที่นอน เพราะพระมหาบาล ตั้งใจไว้ว่า จะไม่นอนเป็นเวลา 3 เดือนในพรรษา จึงไม่ต้องการทำลายความตั้งใจ แม้ตาทั้งสองจะแตกจะทำลายก็ยอม แต่จะไม่ยอมทำลายความตั้งใจ จนในที่สุด ดวงตาของท่านก็แตก พร้อมกับการดับ โดยสิ้นเชิงแห่งกิเลสทั้งปวง ท่านเป็น “พระอรหันต์สุกขวิปัสสก” ผู้หนึ่ง ดวงตาเนื้อของท่านดับสนิทลง ทันใดนั้นดวงตา คือปัญญาก็พลุ่งโพลง แจ่มจรัสขึ้น บริสุทธิ์ ไร้มลทิน สำเร็จอรหัตตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง 4

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระจักขุปาละเถระ

พระจักขุปาละเถระ ใช้การพิจารณาสังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา มีความเพียรเป็นเลิศ มีความตั้งใจปฏิบัติด้วยการตั้งสัจจะและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ท่านปฏิบัติตามสัจจะอย่างยิ่งยวด โดยไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคที่เข้ามาขวางกั้น อย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน จนในที่สุดท่านก็สามารถบรรลุอรหัตตผลในที่สุด เป็นวิถีชาวพุทธที่มุ่งมั่นในความเพียรที่ตั้งสัจจะไว้อย่างไม่ลดละจนสำเร็จ[46]

3.3.1.8 พระโมฆราชเถระ[47] โดดเด่นทางด้านวิปัสสนาธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระโมฆราชเถระ

เป็นประวัติของพระสาวกที่เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรี ที่ได้รับหน้าที่ร่วมกันกับศิษย์คนอื่นจากอาจารย์ให้มาถามปัญหาธรรมต่าง ๆ กับพระพุทธองค์ จนต่อมาเกิดศรัทธาออกบวชแล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงจีวรหมองเศร้า

พระโมฆราชเถระเป็นบุตรพราหมณ์ เป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรี โดยพราหมณ์พาวรีได้ให้ศิษย์ทั้ง 16 คนผูกปัญหาให้ไปถามพระพุทธองค์ที่ปาสาณเจดีย์ แคว้นมคธ ท่านโมฆราชได้ถามปัญหาเป็นคนที่ 15 ความพอสังเขปว่า

“โลกนี้ก็ดีโลกอื่นก็ดี พรหมโลกกับเทวโลกก็ดี ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์เหตุฉะนี้ จึงมีปัญหามาถึงพระองค์ผู้ทรงปรีชาเห็นล่วงสามัญชนทั้งปวงอย่างนี้ ข้าพระองค์พิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราช (ความตาย) จึงจะไม่แลเห็น คือจะตามไม่ทัน?”

พระบรมศาสดาทรงพยากรณ์ว่า

“ท่านจงเป็นคนมีสติ พิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าตัวของเราเสียทุกเมื่อเถิด ท่านจะพ้นจากมัจจุราชได้ด้วยอุบายอย่างนี้ ท่านพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้แลมัจจุราชจะไม่แลเห็น”

พระบรมศาสดาทรงแก้ปัญหาจบลงแล้ว พระโมฆราชเถระได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้วจึงขอบวชพร้อมมาณพอีก 15 คน ที่มาทูลถามปัญหาด้วยกัน

การปฏิบัติธรรมของพระโมฆราชเถระ

พระโมฆราชเถระบรรลุพระอรหัตตผล ด้วยการสดับพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ที่ทรงแก้ปัญหา ที่ท่านได้ผูกปัญหามาทูลถามพระองค์ท่าน ด้วยการพิจารณาตามอย่างตั้งใจ ซึ่งแสดงว่าในครั้งพุทธกาลมีการบรรลุธรรมก่อนการขอบวชกันมาก ในที่นี้ก็สามารถบ่งชี้ได้ว่าการปฏิบัติในครั้งพุทธกาลนั้น อาจจะไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นพระสงฆ์มาก่อนก็สามารถจะบรรลุธรรมได้ จึงถือได้ว่าการได้ฟังธรรม

---

[46]ขุ.ธ.40/11/1.

[47]คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง,*อนุพุทธประวัติ 80 องค์ ฉบับมาตรฐาน ชั้นโท*, อ้างแล้ว, หน้า 100-101.

ตามความในเรื่องนี้ถือเป็นรูปแบบของการปฏิบัติอย่างหนึ่งได้เหมือนกัน แต่ทั้งนี้ก็จะต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ที่มีที่มาที่ไป ที่เป็นเรื่องราวที่จะมีความแตกต่างกันออกไปได้ในแต่ละกรณี

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระโมฆราชเถระ

พระโมฆราชเถระท่านเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์เป็นเอตทัคคะ ในด้านการครองจีวรที่มีความเศร้าหมอง โดยในที่นี้หมายความว่า เป็นหลักธรรมที่ท่านได้ประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างเป็นปกติ โดยจากการที่หลังจากที่ท่านได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นแนวทางปฏิบัติแบบหนึ่งในด้านของวิปัสสนาธุระที่จะมีความโดดเด่นทางด้านความสมถะ ด้านสันโดษ คือความพอเพียงในปัจจัยที่ไม่มีความสวยงาม

3.3.1.9 พระมหาโสณาเถรี โดดเด่นทางด้านวิปัสสนาธุระ

สาเหตุของการออกบวชของพระมหาโสณาเถรี

เป็นประวัติของพระสาวกที่ตอนเป็นคฤหัสถ์เป็นผู้ที่มีบุตรธิดามาก เมื่อสามีเสียชีวิตลงแล้วได้แบ่งสมบัติให้ลูกจนหมด แต่ลูกไม่ใส่ใจเลี้ยงดูจึงตัดสินในบวชจนสำเร็จพระอรหันต์ด้วยความเพียร

พระโสณาเถรี เกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองสาวัตถี ได้ชื่อว่า “โสณา” เมื่อเจริญวัยแล้วได้มีคู่ครองที่มีฐานะเสมอกัน อยู่ร่วมกันมามีบุตร 7 คน มีธิดา 7 คน เมื่อบุตรธิดาทั้งหลายเจริญวัยแล้วได้แต่งงานมีคู่ครองเรือนแยกย้ายกันออกไปอยู่ตามลำพัง ต่างก็มีฐานะความเป็นอยู่สุขสบายตามสมควรแก่อัตภาพฆราวาสวิสัย ต่อมาสามีของนางถึงแก่กรรมลง นางได้ปกครองดูแลทรัพย์สมบัติทั้งหมดโดยยังมิได้จัดสรรแบ่งปันให้แก่บุตรธิดา บุตรธิดาเหล่านั้นได้พากันพาพูดกับนางให้แบ่งสมบัติให้ แต่เมื่อนางแบ่งสมบัติให้แล้วต่อมาในตอนหลังบุตรธิดาเหล่านั้นได้พากันทอดทิ้งนางให้ลำบาก นางจึงตั้งใจออกบวชในสำนักของภิกษุณี

การปฏิบัติธรรมของพระมหาโสณาเถรี

พระมหาโสณาเถรีได้ไปยังสำนักภิกษุณีสงฆ์ ขอบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี บวชในวัยชราจึงไม่อยู่ด้วยความประมาท จึงได้ช่วยนางภิกษุณีทั้งหลายทำวัตรปฏิบัติตามกิจของภิกษุณีสงฆ์ พระเถรีก็คิดว่า “เราไม่ควรประมาท ควรจะอาศัยเวลาและสถานที่อันสงบสงัดนี้ บำเพ็ญสมณธรรมทั้งกลางวันและกลางคืน” คิดดังนี้แล้วก็ได้พิจารณาอาการ 32 ท่องบนภาวนาไปเดินจงกรมไปโดยยึดเสาโรงครัวเป็นแกนกลางเดินวนรอบเสาสำรวมจิตเจริญวิปัสสนา ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทรงทราบด้วยพระญาณ จึงทรงเปล่งพระโอภาสรัศมีปานประหนึ่งว่าประทับอยู่ตรงหน้าพระเถรีนั้น แล้วตรัสสอนว่า “ดูก่อนนพหุปุตติกา ชีวิตความเป็นอยู่เพียงวันเดียวครู่เดียว ของผู้ที่เห็นธรรมอันสูงสุดที่เราได้แสดงแล้ว ดีกว่าประเสริฐกว่าชีวิตความเป็นอยู่ตั้ง 100 ปีของผู้ไม่เห็นธรรม” พอสิ้นสุดพุทธดำรัสพระเถรีก็ได้บรรลุพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระมหาโสณาเถรี

พระมหาโสณาเถรี มีคุณงามความดีปรากฏเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า “พระเถรี ผู้แม้บวชในเวลาแก่เฒ่า ก็ยังสามารถดำรงอยู่ในพระอรหัตผลได้ในเวลาไม่นาน เพราะอาศัยความเป็นผู้ปรารภความเพียรไม่เกียจคร้าน” พระบรมศาสดา ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร เมื่อทรงสถาปนาภิกษุณีทั้งหลาย ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับแล้ว อาศัยความเป็นผู้ปรารภความเพียร ขยันไม่เกียจคร้านของพระเถรีนี้ จึงได้ทรงสถาปนาพระนางโสณาเถรี นี้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในฝ่าย ผู้เป็นผู้ปรารถนาความเพียร[48]

3.3.1.10 เรื่องพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน โดดเด่นทางด้านวิปัสสนาธุระ

เรื่องของพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐานนี้ เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจที่ว่าการพิจารณาธรรมนั้นสามารถที่จะอาศัยเหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ที่มีอยู่รอบตัวอยู่แล้วในชีวิตประจำวันมาใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยการสังเกตด้วยความมีสติปัญญา ในการพิจารณาจนสามารถบรรลุธรรมขั้นสูงสุดได้ ดังความที่จะได้แสดงดังต่อไปนี้

การปฏิบัติธรรมของพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน

พระเถระเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้วเข้าไปสู่ป่า พากเพียรพยายามแล้วก็ไม่อาจบรรลุพระอรหัตได้ จึงกลับมายังสำนักพระศาสดาด้วยตั้งใจว่า จักทูลอาราธนาให้ตรัสบอกพระกัมมัฏฐานให้วิเศษ เห็นพยับแดดในระหว่างทาง เจริญมรีกัมมัฏฐานว่า “พยับแดดนี้ตั้งขึ้นแล้วในฤดูร้อน ย่อมปรากฏแก่บุคคลทั้งหลายผู้ยืนอยู่ ณ ที่ไกลดุจมีรูปร่าง แต่ไม่ปรากฏเลย แก่บุคคลผู้มาสู่ที่ใกล้ฉันใด แม้อัตภาพนี้ก็มีรูปเหมือนอย่างนั้น เพราะอรรถว่า เกิดขึ้นและเสื่อมไป” เดินมาแล้วเมื่อยล้าในหนทาง อาบน้ำในแม่น้ำอจิรวดีนั่งที่ร่มไม้ ริมฝั่งแม่น้ำมีกระแสอันเชี่ยวแห่งหนึ่ง เห็นฟองน้ำใหญ่ตั้งขึ้นด้วยกำลังแห่งน้ำกระทบกันแล้วแตกไป ได้ถือเอาเป็นอารมณ์ว่า “แม้อัตภาพนี้ ก็มีรูปร่างอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วก็แตกไป ทรงเปรียบกายด้วยฟองน้ำและพยับแดด” พระศาสดา ประทับอยู่ที่พระคันธกุฎีนั่นแล ทอดพระเนตรเห็นพระเถระนั้นแล้ว จึงตรัสว่า “อย่างนั้นนั่นแหละภิกษุ อัตภาพนี้มีรูปอย่างนั้นแล มีอันเกิดขึ้นและแตกไปเป็นสภาพแน่แท้ เหมือนฟองน้ำและพยับแดด” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุรู้แจ้งกายนี้ว่า มีฟองน้ำเป็นเครื่องเปรียบ รู้ชัดกายนี้ว่า มีพยับแดดเป็นธรรม ตัดพวงดอกไม้ของมารเสียแล้ว (คือกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ) พึงถึงสถานที่มัจจุราชไม่เห็น” พระเถระได้พิจารณาธรรมที่ทรงตรัสแสดงก็บรรลุพระอรหันต์[49]

---

[48]องฺ.เอก.20/2/34-36., องฺ.ทุก.20/2/34-36.

[49]ขุ.ธ.41/34/7.

หลักธรรมหรือคติธรรมในการปฏิบัติของพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน

เป็นตัวอย่างของการบรรลุพระอรหันต์โดยพิจรณาปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นบทเรียนในการเจริญกรรมฐาน จากการที่ท่านได้เห็นพยับแดดซึ่งเป็นภาพลวงตาที่แลเห็นเป็นรูปร่าง พอเห็นแค่นี้ท่านก็รู้แจ้งเห็นจริงว่า ร่างกายของคนเราไม่มีตัวตนเหมือนกับพยับแดด ท่านจึงใช้จิตพิจาราณาความไม่มีตัวตนของร่างกาย และพิจาราณาฟูมฟองน้ำขนาดใหญ่ถูกคลื่นซัดแตกกระจาย ท่านก็ได้ตระหนักถึงสภาพที่ไม่ยั่งยืนของร่างกาย จากการพิจารณา ท่านได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นวิถีชาวพุทธของบรรพชิตที่พิจาราณาธรรมตามปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เหตุเพราะธรรมะของพระพุทธองค์เป็นธรรมชาติ และธรรมชาติก็เป็นธรรมะมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป หาเป็นที่ยึดเหลี่ยวรั้งไว้ก็หามิได้ จึงเป็นวิถีของชาวพุทธที่แสดงให้เห็นในพุทธสาวกของพระองค์ในครั้งพุทธกาล

3.3.2 ชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์

ในการศึกษาชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาที่เป็นคฤหัสถ์ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตของบุคคลที่เป็นคฤหัสถ์ ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยในครั้งพุทธกาลเป็นรายบุคคลตามประเด็นที่มีความน่าสนใจ ที่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ดังจะได้นำเสนอเป็นลำดับดังต่อไปนี้

3.3.2.1 นางวิสาขา โดดเด่นทางด้านผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาในฝ่ายทายิกา

ประวัติของนางวิสาขา

เรื่องของนางวิสาขาเป็นเรื่องของผู้เป็นเลิศในทางการทำทานในฝ่ายอุบาสิกา ที่เป็นแบบอย่างมาจนถึงปัจจุบันนี้ นางวิสาขาบรรลุโสดาบันเป็นอริยะบุคคลตั้งแต่วัยเยาว์ ได้รับการเลี้ยงดูอบรมณ์มาอย่างดีงาม มีความงดงามทั้งกายวาจาใจ เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจศึกษาเป็นแบบอย่าง

โดยปกติ นางวิสาขาจะไปวัดวันละ 2 ครั้ง คือ เช้า-เย็น และเมื่อไปก็จะไม่ไปมือเปล่า ถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉัน เป็นอาหารไปถวายพระ ถ้าไปเวลาเย็นก็จะถือน้ำปานะไปถวาย เพราะนางมีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ จนเป็นที่ทราบกันดี ทั้งพระภิกษุสามเณร และอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย แม้นางเองก็ไม่กล้าที่จะไปวัดด้วยมือเปล่า ๆ เพราะละอายที่พระภิกษุหนุ่ม สามเณรีน้อยต่างก็จะมองดูที่มือว่านางถืออะไรมา และก่อนที่นางจะออกจากวัดกลับบ้าน นางจะเดินเยี่ยมเยือนถามไถ่ความสุข ความทุกข์ และความประสงค์ของพระภิกษุสามเณร และเยี่ยมภิกษุไข้จนทั่วถึงทุก ๆ องค์ก่อนแล้วจึงกลับบ้าน

วันหนึ่งเมื่อนางมาถึงวัด นางได้ถอดเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์ มอบให้หญิงสาวผู้ติดตามถือไว้ เมื่อเสร็จกิจการฟังธรรมและเยี่ยมเยือนพระภิกษุสามเณรแล้ว ขณะเดินกลับบ้านนางได้บอกให้หญิงรับใช้ ส่งเครื่องประดับให้ แต่หญิงรับใช้ลืมไว้ที่ศาลาฟังธรรม นางจึงให้กลับไปนำมา แต่สั่งว่าถ้าพระอานนท์เก็บรักษาไว้ ก็ไม่ต้องเอาคืนมา ให้มอบถวายท่านไปเลย จึงเป็นที่มาของการที่นางซื้อเครื่องประดับที่มีราคาแพงนั้นแล้วได้นำเงินทั้งหมดมาสร้างวัดนามว่า “พระวิหารบุพพาราม”

นางวิสาขาได้กราบทูลขอพร เพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ประทานอนุญาตตามที่ขอนั้น นางวิสาขาจึงเป็นบุคคลแรกที่ได้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์

เรื่องของนางวิสาขา เป็นชีวิตที่แสดงถึงความมีคุณธรรมที่มีของบุคคลที่เป็นอริยบุคคล นางวิสาขาเกิดมาในตระกูลเศรษฐี พร้อมทั้งมีรูปโฉมงาม ประกอบด้วยงาม 5 ประการคือ (เบญจกัลยาณี) ผมงาม เนื้องาม กระดูกงาม (ฟันสวย) ผิวงาม วัยงาม พ่อของนางวิสาขา ก็เป็นตัวอย่างของวิถีชาวพุทธในครั้งพุทธกาลที่เวลาลูกสาวจะออกเรือนได้สอนนางวิสาขาคือให้โอวาท 10 ประการที่จะทำให้ชีวิตลูกสะใภ้เป็นที่รักใคร่ของพ่อ-แม่สามีก็ยังคงใช้ได้ในชีวิตการที่สตรีจะออกเรือน ความมีกริยามารยาทที่เรียบร้อยของนางวิสาขา เห็นได้จากเมื่อนางหลบฝนที่ตกลงมาเหล่าบรรดาเพื่อน ๆ ของนางพากันวิ่งหลบฝนแต่นางค่อย ๆ เดินเพราะกริยาการวิ่งของสตรีดูไม่งาม ก็เป็นเพราะนางถูกอบรมมาในครอบครัวที่ดีในครอบครัวที่เป็นเศรษฐี ว่าคน 4 ประเภทที่วิ่งแล้วจะดูไม่งามคือ พระราชา ช้างมงคล บรรพชิต และสตรี ความมีไหวพริบ ความฉลาด การใช้ปัญญา ต่อพ่อของสามี นางวิสาขาเป็นตัวอย่าง อย่างดีต่อการใช้ชีวิตที่จะไม่ทะเลาะกับพ่อสามีแต่จะใช้ไหวพริบ และปัญญาในการเปลี่ยนความเห็นผิดของพ่อสามีในการเห็นผิดว่าพวกอเจวกะ (คนผู้ถือลัทธิเปลือยกาย) เป็นอรหันต์ให้หันมานับถือพระพุทธเจ้า ความฝักใฝ่ในการทำบุญของนาง การได้สร้างวัดไว้ในพระพุทธศาสนาจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นยอดกว่าสตรีทั้งหลายในด้านทายิกา[50]

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของนางวิสาขา

พระพุทธองค์ทรงยกย่องนางวิสาขามิคารมาตา ในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายิกา (ผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน)[51] จะเห็นได้ว่านางวิสาขานอกจากจะมีความงาม ความเฉลียวฉลาด และกระทำความดีแล้ว ยังมีคุณสมบัติเป็นมหาอุบาสิกาในด้านการมีศรัทธาในพระรัตนตรัย โดยศึกษาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ให้การสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการอุปถัมภ์พระสงฆ์ ดูแลพระสงฆ์ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกศาสนาชักชวนให้ท่านมิคารเศรษฐีผู้เป็นบิดาของสามีที่เคยนับถือนักบวชนอกศาสนาให้หันมาศรัทธา เชื่อถือพระพุทธศาสนา และปกป้อง พระพุทธศาสนา ช่วยให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ นางวิสาขามีคุณธรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่าง 1. มีคารวะธรรมอย่างยิ่ง 2. เป็นผู้มีปัญญาและกุศโลบาย 3. มีความจริงใจและช่วยเหลือเพื่อนเสมอ 4. เป็นพุทธสาวิกาผู้มั่นคงในพระรัตนตรัย 5. ช่วยปกป้องพระพุทธศาสนา 6. เป็นผู้มีวิจารณญาณรอบคอบยิ่ง

---

[50]ขุ.ธ.41/40/60.

[51]องฺ.ทุก.20/259/32.

3.3.2.2 อนาบิณฑิกเศรษฐีโดดเด่นทางด้านผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสกในฝ่ายทายก

ประวัติของอนาบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐี หรือ สุทัตตอนาถปิณฑิกคฤหบดี ตามอัตตชีวะประวัติของท่าน ท่านเป็นเศรษฐีที่มีใจบุญ โดยตั้งโรงทานแจกแก่ผู้ยากไร้มาก่อนที่จะมาพบพระพุทธเจ้าแล้ว แสดงว่าวิถีชีวิตของชนในสมัยนั้น มีความเมตตาเอื้ออารีย์ต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกกันเป็นปกติวิสัยแล้ว ซึ่งสิ่งนี้ที่เป็นผลสืบส่งมาเป็นการเอื้อต่อชีวิตนักบวชในทุกลัทธิ การยึดถือในวรรณะและฐานะของวงค์ตระกูลก็มีความเด่นชัด ตามความในกรณีการแต่งงานระหว่างพี่น้องของสองตระกูลเศรษฐี เป็นสิ่งยืนยันได้เป็นอย่างดี ถึงว่าไม่ว่าจะเป็นในสมัยใด ชาติตระกูลและฐานะก็มีความสำคัญในการเลือกคู่ครอง การค้าขายในสมัยนั้น มีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันได้ระหว่างเมือง หรือระหว่างราชธานี และด้วยฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่งคั่งของบรรดาเศรษฐี ที่จะเป็นผู้ทรงอิทธิพลในด้านต่าง ๆ ข้อมูลเชิงประจักษ์ประการหนึ่งก็คือ คำว่าเศรษฐีในครั้งพุทธกาลนี้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งมาจากพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสิ่งนี้ เป็นอะไรที่มีความแตกต่างกับปัจจุบันนี้มาก ซึ่งแสดงถึง วิถีทางด้านการเมืองการปกครองด้วย ที่พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงอิทธิพลสูงยิ่งในดินแดน ก็คงจะเพื่อเป็นการรักษาอำนาจของพระราชาผู้ครองแว่นแคว้น จึงทำให้พอมองเห็นได้ว่า ในสมัยโบราณ วิถีของชนทั่วๆไป ยังต้องพึ่งพาอำนาจทางเศรษฐกิจของเศรษฐี และอำนาจทางการปกครองของพระราชา ซึ่งทุกอย่างก็มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่ในตัว แม้แต่บรรพชิตนักบวชก็ต้องพึ่งพาอาศัยด้วยปัจจัยจากกลุ่มชนเหล่านี้

ความตื่นเต้นยินดีของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่ได้ทราบข่าวการเกิดขึ้นมาของพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งที่แสดงถึงว่า คำว่าพระอรหันต์ หรือคำว่าพระพุทธเจ้า น่าจะเป็นสิ่งที่คนในยุคสมัยนั้นแสวงหา ดังใน พุทธวรรค ที่ว่า การเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายยากนัก และในอรหันตวรรค ที่กล่าวถึงในเรื่องของการละกิเลสทางใจ สิ่งนี้แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนได้ว่า ไม่เพียงแต่บรรพชิตนักบวชเท่านั้นที่แสวงหาความพ้นทุกข์ คฤหัสถ์ทั้งหลายก็มีการแสวงหาด้วยเช่นกัน และโดยเฉพาะ ผู้ที่มีฐานะที่ดีมีความพร้อมทางด้านทรัพย์จึงออกแบ่งปันแก่ผู้ยากไร้ จากการที่ท่านเศรษฐีได้ฟังพระธรรมจากพระพุทธเจ้า ก็ได้ประสบความสำเร็จอย่างดี ด้วยการมีดวงตาเห็นธรรมหรือการบรรลุโสดาบัน สิ่งนี้เป็นการแสดงว่า ในครั้งพุทธกาลวิถีในการสนใจธรรมะแล้วออกแสวงหามีอยู่ดาษดื่น จึงทำให้จากการแสวงหา และด้วยความตั้งใจเมื่อได้ฟังธรรม จึงบรรลุผลสมความปรารถนา

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของอนาบิณฑิกเศรษฐี

พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง อนาถบิณฑิกเศรษฐี ในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายก (ผู้ยินดีในการถวายทาน) จะเห็นได้ว่าท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี มีคุณสมบัติของอุบาสกในด้านการมีศรัทธาในพระรัตนตรัย โดยศึกษาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนาและให้การสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นตัวอย่างของพุทธศาสนิกชนที่มีอุบาสกธรรม 5 ประการ 1.มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย 2. มีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ 3. มุ่งหวังผลจากการกระทำและการงาน 4. ไม่ทำบุญนอกหลักการของพระพุทธศาสนา 5. ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา[52]

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นตัวอย่างของพุทธศาสนิกชนที่มีคุณธรรม ที่ควรถือเป็นแบบอย่าง 1. เป็นผู้มั่นคงในการทำบุญ 2. เป็นทายกตัวอย่าง 3. เป็นพ่อที่ดีของลูก 4. เป็นผู้มีความตั้งใจแน่วแน่

3.3.2.3 กุมภโฆสก โดดเด่นทางด้านขยันอดทน อ่อนน้อมถ่อมตน

ประวัติของกุมภโฆสก

เรื่องของกุมภโฆสกเป็นเรื่องของบุตรเศรษฐีที่ต้องหนีภัยของโรคระบาดออกไปอยู่ป่าเป็นเวลานานหลายปี หลังจากออกมาจากป่าคนทั้งหลายจำเขาไม่ได้ เขาจึงไม่กล้าที่จะนำทรัพย์ที่ฝังไว้มาใช้จึงต้องใช้ความอดทนเป็นทาสใช้แรงงานแลกกับปัจจัยในการดำรงชีวิต ความต่อไปเป็นความโดยย่อที่กล่าวว่านางสนมได้พาธิดาของนางไปด้วย โดยได้ไปขออาศัยอยู่กับกุมภโฆสก จนต่อมากุมภโฆสกก็ได้ธิดาของนางสนมเป็นภรรยา นางสนมได้ทำอุบายโดยการร่วมกันกับทางพระราชา จนทำให้กุมภโฆสกได้รับตำแหน่งเศรษฐีจากพระราชา โดยพระราชารับสั่งให้จัดเกวียนหลายร้อยเล่มส่งไป ให้ขนทรัพย์นั้นมา ให้ทำเป็นกองไว้ที่หน้าพระลานหลวงแล้ว รับสั่งให้ชาวกรุงราชคฤห์มาประชุมกันแล้วตรัสถามว่า “ในพระนครนี้ ใครมีทรัพย์ประมาณเท่านี้บ้าง” เมื่อทวยราษฎร์กราบทูลว่า “ไม่มีพระเจ้าข้า” ตรัสถามว่า “ก็เราทำอะไร แก่เขาจึงควร” เมื่อพวกนั้นกราบทูลว่า “ทรงทำความยกย่องแก่เขาสมควรพระเจ้าข้า” จึงทรงตั้งกุมภโฆสกนั้น ในตำแหน่งเศรษฐี ด้วยสักการะเป็นอันมาก พระราชทานบุตรีของหญิงนั้นแก่เขาแล้ว

พระราชาเสด็จไปสู่สำนักพระศาสดาพร้อมกับเขา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทอดพระเนตรบุรุษนี้ ชื่อว่าผู้มีปัญญาเห็นปานนี้ไม่มี เขาแม้มีสมบัติถึง 40 โกฏิ ก็ไม่ทำอาการเย่อหยิ่ง หรืออาการสักว่าความทะนงตัว ทำเป็นเหมือนคนกำพร้า นุ่งผ้าเก่าๆ ทำการรับจ้างที่ถนนอันเป็นที่อยู่ของคนรับจ้างเลี้ยงชีพอยู่ หม่อมฉันรู้ได้ด้วยอุบายชื่อนี้ ก็แลครั้นรู้แล้วสั่งให้เรียกมา ไล่เลียงให้รับว่ามีทรัพย์แล้ว ให้ขนทรัพย์นั้นมา ตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐี ใช่แต่เท่านั้น หม่อมฉันยังให้บุตรีแก่เขาด้วย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนมีปัญญาเห็นปานนี้ หม่อมฉันไม่เคยเห็น”

คุณธรรมเป็นเหตุเจริญแห่งยศ พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า “มหาบพิตร ชีวิตของบุคคลผู้เป็นอยู่อย่างนั้น ชื่อว่า เป็นอยู่ประกอบด้วยธรรม ก็กรรมมีกรรมของโจรเป็นต้น ย่อมเบียดเบียนบีบคั้น (ผู้ทำ) ในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า ชื่อว่าความสุข อันมีกรรมนั้นเป็นเหตุ ก็ไม่มี ก็บุรุษทำการรับจ้างก็ดี ทำนาก็ดี เลี้ยงชีวิตในกาลเสื่อมทรัพย์นั่นแล ชื่อว่าชีวิตประกอบด้วยธรรม อันความเป็น

[52]องฺ.ทุก.20/249/31.

ใหญ่ย่อมเจริญขึ้นอย่างเดียว แก่คนผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียร บริบูรณ์ด้วยสติ มีการงานบริสุทธิ์ทางทวารทั้งหลาย มีกายและวาจาเป็นต้น มีปกติใคร่ครวญด้วยปัญญาแล้วจึงทำผู้สำรวมไตรทวาร มีกายทวารเป็นต้น เลี้ยงชีวิตโดยธรรม ตั้งอยู่ในอันไม่เหินห่างสติเห็นปานนั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

อุฏฺฐานวโต สตีมโต สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน

สญฺตสฺส จ ธมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ.

“ยศย่อมเจริญโดยยิ่ง แก่คนผู้มีความขยันมีสติ มีการงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงทำสำรวมแล้ว เลี้ยงชีพโดยธรรม และไม่ประมาท” ในกาลจบพระคาถา กุมภโฆสก ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล[53]

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของกุมภโฆสก

จากเรื่องกุมภโฆสก เป็นตัวอย่างการใช้ชีวิตที่ดีอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้ว่ากุมภโฆสกจะได้รับมรดกที่บิดา-มารดาทิ้งไว้ให้มากมายถึง 40 โกฏิ แต่ก็ไม่ได้แสดงตัวเองว่าเป็นคนมั่งมี ไม่เย่อหยิ่งเหมือนกิ่งก่าได้ทองยังคงทำตัวเหมือนผ้าขี้ริ้ว คือรับจ้างทำงานไปวันๆ ด้วยเกรงว่าคนจะสงสัยย่อมแสดงว่า กุมถโฆสกเป็นผู้มีสติรอบคอบ มีปัญญารู้จักไตร่ตรองใคร่ครวญแล้วจึงกระทำ เป็นคนขยันมีความอดทน มีการงานสะอาด สำรวมเลี้ยงชีพโดยธรรม สุดท้ายก็เจริญด้วยยศ ถือว่าเป็นวิถีพุทธที่ควรยกย่องเป็นตัวอย่างที่ดีงามเป็นอย่างยิ่ง

3.3.2.4 สุปปพุทธกุฏฐิ โดดเด่นทางด้านทางด้านผู้เลื่อมใสมั่นคง

ประวัติของสุปปพุทธกุฏฐิ

เรื่องของสุปปพุทธกุฏฐิที่เป็นโรคเรื้อน และต้องสิ้นชีวิตลงจากบุพกรรมในอดีตชาติ สุปปพุทธกุฏฐิได้ถูกลองใจในความยึดมั่นในพระรัตนตรัยจากท้าวสักกะ จึงเป็นที่มาของเรื่องอริยทรัพย์ 7 ประการ ดังจะได้แสดงเรื่องราวพอเป็นสังเขปดังนี้

สุปปพุทธกุฏฐิฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วบรรลุโสดาปัตติผล ปรารถนาจะกราบทูลคุณที่คนได้แล้ว แด่พระศาสดา แต่ไม่อาจเพื่อจะหยั่งลงในท่ามกลางบริษัท ได้ไปยังวิหารในเวลามหาชนถวายบังคมพระศาสดากลับไป ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบว่า สุปปพุทธกุฏฐินี้ใคร่เพื่อกระทำคุณที่ตนได้ในศาสนาของพระศาสดาให้ปรากฏ ทรงดำริว่า เราจักทดลองนายสุปปพุทธกุฏฐินั้น เสด็จไปยืนในอากาศแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า “สุปปพุทธะเธอเป็นมนุษย์ขัดสน เป็นมนุษย์ยากไร้ เราจักให้ทรัพย์หาที่สิ้นสุดมิได้แก่เธอ เธอจงกล่าวว่าพระพุทธไม่ใช่พระพุทธ พระธรรมไม่ใช่พระธรรม พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์ อย่าเลยด้วยพระพุทธแก่เรา อย่าเลยด้วยพระธรรมแก่เรา อย่าเลยด้วยพระสงฆ์แก่เรา”

สุปปพุทธะ กล่าวว่าตอบต่อท้าวสักกเทวราชว่า “ท่านผู้อันธพาล ผู้ไม่มียางอาย ท่านเป็นผู้ไม่สมควรจะพูดกับเรา ท่านพูดกะเราว่า เป็นคนเข็ญใจ เป็นคนขัดสน เป็นคนกำพร้า เราไม่ใช่คนเข็ญใจ ไม่ใช่คนขัดสนเลย เราเป็นผู้ถึงความสุข มีทรัพย์มาก ทรัพย์เหล่านี้คือ ทรัพย์คือศรัทธา 1

[53]ขุ.ธ.40/16/233.

ทรัพย์คือศีล 1 ทรัพย์คือหิริ 1 ทรัพย์คือโอตตัปปะ 1 ทรัพย์คือสุตะ 1 ทรัพย์คือจาคะ1 ปัญญาแลเป็นทรัพย์ที่ 7 ย่อมมีแก่ผู้ใด จะเป็นหญิงก็ตามเป็นชายก็ตาม บัณฑิตทั้งหลายกล่าวบุคคลนั้นว่าเป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตของบุคคลนั้นไม่ว่างเปล่า"[54] "เพราะเหตุนั้นอริยทรัพย์มีอย่าง 7 นี้ มีอยู่แก่ชนเหล่าใดแล ชนเหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่กล่าวว่า เป็นคนจน"

ท้าวสักกะ ทรงสดับถ้อยคำของสุปปพุทธะนั้นแล้ว ทรงละเขาไว้ในระหว่างทางเสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลการโต้ตอบถ้อยคำนั้นทั้งหมดแด่พระศาสดาแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสกะท้าวสักกะนั้นว่า "ท้าวสักกะ ทั้งร้อยทั้งพันแห่งคนทั้งหลายผู้เช่นกับพระองค์ไม่อาจเพื่อจะให้สุปปพุทธกุฏฐิ กล่าวว่า พระพุทธไม่ใช่พระพุทธ พระธรรมไม่ใช่พระธรรม หรือพระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์ได้เลย" ฝ่ายสุปปพุทธะแลไปสู่สำนักของพระศาสดา มีความบันเทิงอันพระศาสดาทรงกระทำแล้ว กราบทูลคุณอันตนได้แล้วแก่พระศาสดาลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว ขณะนั้นแม่โคลูกอ่อน ปลงชีวิตสุปปพุทธะนั้นผู้หลีกไปแล้วไม่นานจากชีวิตแล้ว

พระศาสดา ทรงพยากรณ์ความที่สุปปพุทธะนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ทรงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่านี้ เที่ยวกระทำกรรมมีผลเผ็ดร้อนแก่ตนเองแล" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

จรนฺติ พาลา ทุมฺเมธา อมิตฺเตเนว อตฺตนา
กโรนฺตา ปาปกำ กมฺมำ ยำ โหติ กฏุกปฺผลำ.

"ชนพาลทั้งหลาย มีปัญญาทราม มีตนเป็นดังข้าศึก เที่ยวทำกรรมลามกซึ่งมีผลเผ็ดร้อนอยู่" เมื่อเวลาจบพระธรรมเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล[55]

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของสุปปพุทธกุฏฐิ

เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ เป็นแบบอย่างของวิถีชาวพุทธในครั้งพุทธกาลได้ได้ถือทรัพย์ทั้ง 7 คือ ศรัทธา ศีล หิริโอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา มีแก่คนใด จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม บัณฑิตกล่าวว่า คนนั้นไม่ขัดสน ชีวิตไม่ว่างเปล่า เพราะ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เป็นธรรมสำหรับประเมินคุณธรรมส่วนหิริโอตตัปปะ เป็นความละอาย และความเกรงกลัวต่อบาป ธรรมทั้ง 7 นี้เปรียบเหมือนขุมทรัพย์ที่มีในผู้ใดก็จะมีชีวิตที่ไม่ขัดสน ไม่ว่างเปล่าดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ ทั้งนี้ยังมีข้อน่าศึกษาอีกในเรื่องของกรรมในอดีตชาติ ที่จะติดตามส่งผล ซึ่งจะได้เป็นสิ่งเตือนใจ ให้มีความตระหนักในการกระทำ ให้มีความระมัดระวัง ให้มีการกระทำแต่กรรมดีละเว้นกรรมชั่ว

---

[54]องฺ.สตฺตก.23/4/23.

[55]ขุ.ธ.41/51/161.

3.3.2.5 นายสุมนมาลาการ โดดเด่นทางด้านทางด้านผู้เลื่อมใสมั่นคง

ประวัติของนายสุมนมาลาการ

เรื่องของนายสุมนมาลาการนี้ เป็นเรื่องของการมีความศรัทธาต่อพระพุทธองค์ ของนายสุมนมาลาการผู้ที่มีหน้าที่เก็บดอกไม้ถวายให้พระราชา ด้วยความที่ไม่เกรงกลัวต่ออาญาที่จะต้องได้รับแม้สูงสุดด้วยชีวิต จากการกระทำด้วยการถวายดอกไม้แก่พระพุทธองค์ ที่เป็นสิ่งที่จะต้องถวายพระราชา ทำให้ได้รับอานิสงส์ ด้วยคิดว่าจะได้ผลของอานิสงส์มากกว่าเงินทองที่ได้รับการพระราชทานจากพระราชา การถวายดอกไม้จึงทำให้เกิดความอัศจรรย์ต่าง ๆ เกิดขึ้น หลังจากนั้นเมื่อกลับเข้ามาสู่ที่พำนัก ภรรยาของนายมาลาได้ทราบความ จึงเกิดความโกรธด้วยความไม่มีศรัทธาต่อพระศาสดาจึงได้นำความเข้ากราบทูลพระราชา พระราชาทรงเป็นพระอริยะบุคคล จึงทรงลองแกล้งทำทีว่าทรงกริ้ว ตรัสเรียกนายสุสมนมาลามาเฝ้าตรัสถามถึงเหตุผลที่เขาได้นำดอกไม้ไปถวายพระพุทธเจ้า ก็ได้รับคำตอบจากเขาว่าเกิดความศรัทธาในพระพุทธเจ้า ต่อมาพระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมแก่ภิกษุที่ประชุมกันความว่า

“อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย ความเดือดร้อนในภายหลังย่อมไม่มี โสมนัสเท่านั้นย่อมเกิดขึ้นในขณะที่ระลึกแล้ว ๆ เพราะบุคคลกระทำกรรมใด กรรมเห็นปานนั้นอันบุคคลควรกระทำแท้” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ตญฺจ กมฺมํ กตํ สาธุ ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ

ยสฺส ปตีโต สุมโน วิปากํ ปฏิเสวติ

“บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง เป็นผู้เอิบอิ่ม มีใจดี ย่อมเสวยผลของกรรมใด กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้ว เป็นกรรมดี”[56]

ความว่า บุคคลกระทำกรรมใด คือกรรมที่สามารถเพื่ออันยังสมบัติแห่งเทวดาและสมบัติแห่งมนุษย์ และนิพพานสมบัติให้เกิด คือมีสุขเป็นกำไร ย่อมไม่มีความเดือดร้อน โดยที่แท้บุคคลนั้นชื่อว่าเป็นผู้เอิบอิ่มแล้วด้วยกำลังแห่งปีติ และชื่อว่ามีใจดีด้วยกำลังแห่งโสมนัส ในขณะที่ระลึกถึง ๆ เป็นผู้เกิดปีติและโสมนัสในกาลต่อไป ย่อมเสวยผลในทิฏฐธรรมนั่นเอง กรรมนั้นอันบุคคลกระทำแล้ว เป็นกรรมดี คือเป็นกรรมงาม ได้แก่สละสลวย

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของนายสุมนมาลาการ

จากเรื่องนายสุมนมาลาการ เป็นตัวอย่างของความหมายที่ว่า “การบูชาด้วยชีวิต” คือสละชีวิตบูชาพระพุทธเจ้านั้น ไม่จำเป็นต้องทำถึงตายหรือฆ่าตัวบูชา แต่อยู่ที่ตั้งใจบูชาแม้จะต้องตายก็ยอม ซึ่งเป็นกรรมที่ให้ผลแรง และให้ผลทันตา ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของวิถีชาวพุทธควรกระทำตาม นายสุมนมาลาการ เช่นเรากระทำความดี คิดดี ไม่ยอมให้ความไม่ดีเข้ามาแทรกแซงได้ แม้ตัวตายก็

[56]ขุ.ธ.41/53/169.

ยอม เพราะการกระความดี ย่อมให้ผลต่อสู่สุคติแน่นอน ผลจากการเกิดศรัทธาแล้วมีความเลื่อมใสนอมถวายดอกไม้ของนายมาลาในครั้งนั้น เขาจะได้รับอานิสงส์เป็นอนันต์ชาติ

3.3.2.6 นางสุปปวาสาโดดเด่นทางด้านผู้ถวายของมีรสอันประณีต

ประวัติของนางสุปปวาสา

ในสมัยพุทธกาล พระนางสุปปวาสา เป็นพระธิดาของกษัตริย์พระนครโกลิยะ ทรงเจริญวัย แล้วได้อภิเษกสมรสกับศากยราชกุมารพระองค์หนึ่ง จากนั้นไม่นานก็ทรงครรภ์ แต่การทรงครรภ์ของ พระนางนั้นผิดกว่าหญิงอื่น ๆ เพราะพระนางทรงครรภ์ถึง 7 ปี 7 เดือน 7 วัน จึงประสูติพระโอรส พระนามว่า “สีวลี” พระนางได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาครั้งแรก ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์จบแล้ว ดำรงอยู่ในอริยภูมิเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน

พระพุทธองค์ทรงเสวยพระภัตตาหารเสร็จแล้ว เมื่อทรงกระทำอนุโมทนาได้ตรัสพระธรรมเทศนาแก่พระนางสุปปวาสาว่า “ดูก่อนสุปปวาสา บุคคลผู้ถวายโภชนาหารแก่ปฏิคาหก (ผู้รับ) ชื่อว่า ให้สิ่งอันประเสริฐทั้ง 5 ประการ คือ ให้อายุ ให้วรรณะ ให้สุขะ ให้พละ และให้ปฏิภาณ” “ดูก่อนสุปป วาสะ บุคคลผู้ให้ของเช่นไรย่อมได้ของเช่นนั้น คือ ผู้ให้อายุย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งอายุ ทั้งที่เป็นของ ทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เป็นต้น ผู้ให้สิ่งอื่น ๆ พึงทราบโดยนัยเดียวกัน” สีวลีกุมารแม้จะประสูติได้ ไม่กี่วัน แต่มีพระวรกายแข็งแรงเหมือนกุมาร ผู้มีพระชนม์ 7 พรรษา ได้ช่วยพระบิดาพระมารดา ขวนขวายจัดแจงกิจต่าง ๆ ในการถวายภัตตาหารแก่พระบรมศาสดาและพระภิกษุ พระสารีบุตรเถระ ได้สังเกตดูสีวลีกุมารตั้งแต่วันแรก รู้สึกพอใจในอัธยาศัยของกุมารน้อยนี้ ในวันที่ 7 อันเป็นวันสุดท้าย พระเถระได้ชักชวนให้เธอมาบวช สีวลีกุมารผู้มีจิตน้อมไปในการบวชอยู่แล้ว เมื่อพระบิดาพระมารดาอนุญาตแล้ว จึงได้บวชในสำนักของพระสารีบุตรเถระ และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอริยสาวกสำคัญในพระพุทธศาสนา[57]

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของนางสุปปวาสา

พระพุทธองค์ทรงยกย่อง พระนางสุปปวาสาในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกา สาวิกาทั้งหลาย ในฝ่ายผู้ถวายของมีรสอันประณีต จะเห็นได้ว่าพระนางสุปปวาสา มีคุณสมบัติเป็นอุบาสิกาในด้านการมีศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง โดยศึกษาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ให้การสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการอุปถัมภ์พระสงฆ์

[57]องฺ.ทุก.20/263/33.

3.3.2.7 นางขุชชุตตรา โดดเด่นทางด้านผู้เป็นพหูสูต

ประวัติของนางขุชชุตตรา

นางขุชชุตตรา (สาวพิการหลังค่อม) เป็นหญิงที่เป็นข้ารับใช้ของเศรษฐี ที่เมื่อเจ้านายคือนางสามาวดี ได้เข้าสู่การอภิเษกกับพระเจ้าอุเทนแล้วก็ได้เข้ามาสู่ในวัง นางขุชชุตตราผู้เป็นบริวารก็ติดตามมาด้วย แสดงว่าวิถีการดำเนินชีวิตในสมัยนั้นของผู้ที่เป็นบริวาร หรือข้าทาสรับใช้ จะอยู่ในความอุปถัมภ์ของผู้เป็นนาย นางได้มีโอกาสฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และก็ได้บรรลุธรรมในเบื้องต้น และนางก็ได้แสดงธรรมให้กับผู้เป็นนาย รวมทั้งบ่าวคนอื่น ๆ ได้ดวงตาเห็นธรรมตามไปด้วย แสดงถึงวิถีแห่งความมีความเอื้ออารีย์ต่อกัน รวมถึงการรู้จักตอบแทนบุญคุณผู้ที่มีคุณ และพร้อมกันนั้นจากการที่นางเป็นคนยากไร้ และมีร่างกายพิการ แต่นางก็สามารถบรรลุธรรม มีดวงตาเห็นธรรมได้ แสดงว่าการเข้าถึงธรรม หรือการได้ดวงตาเห็นธรรม ไม่ขึ้นอยู่กับว่ามีฐานะอะไร มีสถานะทางสังคมอย่างไร หรือไม่ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายว่าจะสมส่วนหรือไม่ และสิ่งที่ตอกย้ำความข้อนี้ก็คือ นางเป็นผู้ที่มีปัญญามาก โดยนางมีความสามารถในการสอนธรรม จึงทรงยกย่องนางเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ในฝ่ายผู้แสดงธรรม

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของนางขุชชุตตรา

นางขุชชุตตราได้รับการยกฐานะจากการเป็นทาสีคอยรับใช้นางสามาวดี ให้ดำรงอยู่ในฐานะมารดาและอาจารย์ของพระนางสามาวดีและหญิงบริวารเหล่านั้น มีหน้าที่ไปรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระบรมศาสดา แล้วนำมาแสดงให้พระนางสามาวดีกับบริวารฟัง นางขุชชุตตรากระทำดังนั้นจนนางเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงยกย่องนางขุชชุตตราในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกา ทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นพหูสูต[58]

3.3.2.8 จิตตคฤหบดี โดดเด่นทางด้านผู้เป็นธรรมกถึก

ประวัติของจิตตคฤหบดี

จิตตคหบดีกำเนิดในตระกูลของเศรษฐี บรรลุเป็นโสดาบัน จากการฟังธรรมจากพระมหานามะ คราวหนึ่ง ท่านจิตตคหบดีได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระสารีบุตร จนสำเร็จเป็นอนาคามี จะเห็นเป็นสำคัญได้ว่า คฤหัสถ์ก็สามารถสำเร็จเป็นอนาคามีได้ และยังสามารถมีวิถีการดำเนินชีวิตในทางโลกได้ ท่านเศรษฐียังได้มอบสวนอัมพาฏกวัน หรือสวนมะกอก เพื่อถวายเป็นวัด ท่านยังมีความเมตตาต่อชนทั้งหลาย ด้วยการชักชวนผู้คนไปร่วมกันฟังธรรมกับพระพุทธองค์อีกมากมาย แสดงถึงวิถีแห่งความเอื้อเฟื้อในทางธรรมแด่ผู้คนทั่วไป ที่อาจจะนับได้ว่า เป็นกุศลอย่างหนึ่งในข้อที่ว่า การให้

[58]องฺ.ทุก.20/260/32.

ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง ตามความที่มีมาใน ธัมมัตถวรรค ท่านมีความศรัทธาอันแน่วแน่ มั่นคงในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นอย่างมาก

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของจิตตคฤหบดี

แม้ท่านจะเป็นพระอริยะบุคคลแล้ว ท่านก็มิได้มีความถือตัวถือตน ท่านปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ที่เป็นปุถุชนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ด้วยความเคารพในความเป็นอัตตลักษณ์ในสมณรูป ด้วยความที่ท่านเป็นอริยะบุคคล ท่านก็ไม่ยอมที่จะให้มีการล่วงในพระธรรมวินัย ด้วยการไม่ยอมรับการกระทำของพระที่ประพฤติไม่เหมาะสม อันเป็นสิ่งแสดงได้ว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น ความเข้มแข็งของอุบาสกอุบาสิกามีมาก ที่จะคอยสอดส่องความประพฤติของพระสงฆ์ที่ไม่ดี ที่กล่าวได้ว่า น่าจะนำมาเป็นแบบอย่างในสมัยปัจจุบันนี้ได้ พระพุทธองค์ทรงยกย่อง ท่านจิตตคฤหบดีในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสกสาวก ทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก (ผู้ฉลาดในการแสดงธรรม) จะเห็นได้ว่าท่านจิตตคฤหบดี มีคุณสมบัติของอุบาสกในด้านการมีศรัทธาในพระรัตนตรัย โดยศึกษาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา และช่วยเผยแผ่พระธรรม[59]

3.3.2.9 นางกาฬีชาวกุกรรฆริกา โดดเด่นทางด้านผู้ได้ความเลื่อมใสตามเขา

ประวัติของนางกาฬีชาวกุกรรฆริกา

ในสมัยพุทธกาล นางกาฬีกุกรรฆริกา เกิดในเมืองราชคฤห์ เมื่อเจริญวัยแล้วได้มีสามีอยู่ในกรุงกุกรรฆรนคร ต่อมานางได้ตั้งครรภ์ รักษาบริหารครรภ์จนครบกำหนดแล้วคิดว่า “การคลอดบุตร ในเรือนของบุคคลอื่นนั้น เป็นการไม่สมควร” จึงกลับไปยังเรือนบิดามารดาของตนที่กรุงราชคฤห์ ในเวลาเที่ยงคืนของคืนหนึ่ง นางกาฬีได้ยินเสียงของพวกสาตาคิรยักษ์และเหมวตยักษ์ซึ่ง ยืนอยู่ในอากาศเหนือปราสาทของตน กล่าวพรรณนาพระคุณของพระรัตนตรัยแล้วเกิดความเลื่อมใสที่ ได้ยินเสียงสรรเสริญพระคุณของพระรัตนตรัยนั้น จนได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล โดยที่ยังไม่ได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาเลย และต่อมานางได้คลอดบุตรโดยสวัสดี

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของนางกาฬีชาวกุกรรฆริกา

พระพุทธองค์ทรงยกย่อง นางกาฬีอุบาสิกา ในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกา สาวิกาทั้งหลาย ในฝ่ายผู้ได้ความเลื่อมใสตามเขา คือ เลื่อมใสโดยได้ยินได้ฟังตาม[60]

3.3.2.10 นางกาติยานี โดดเด่นทางด้านผู้เลื่อมใสมั่นคง

ประวัติของนางกาติยานี

ในสมัยพุทธกาล นางกาติยานีเกิดในกุกรรฆรนคร เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาตั้งแต่เยาว์วัย มีหญิงสหายคนหนึ่งชื่อนางกาฬี เป็นชาวกุกรรฆรนครเช่นกัน ในยาม

---

[59]องฺ.ทุก.20/250/31.

[60]องฺ.ทุก.20/267/33.

ราตรีคืนหนึ่ง ขณะที่พระโกฆิกัณณโสณเถระ กำลังแสดงธรรมโปรดโยมมารดา และเป็นเหตุให้โยมมารดานั้นเป็นพระอริยกายสักขี (โสดาปัตติผลถึงอรหัตมรรค) ในขณะนั้น นางกาติยานีกับนางกาฬีผู้เป็นสหาย ก็ได้ร่วมฟังธรรมอยู่ข้างท้ายพุทธบริษัทนั้นด้วย ในคืนวันนั้นโจรประมาณ 900 คน ได้ทำการขุดอุโมงค์จากมุมหนึ่งของตัวเมือง เข้าไปโผล่ทะลุที่บ้านของนางกาติยานี ส่วนหัวหน้าโจรได้ไปร่วมอยู่กับพุทธบริษัทที่ฟังธรรม เพื่อทราบว่าชนพวกนี้มาประชุมกันด้วยเรื่องอะไร และเป็นการบังเอิญที่ยืนอยู่ใกล้กับนางกาติยานีนั้น ในเวลานั้นนางกาติยานีได้ใช้ให้นางทาสีกลับไปบ้านเพื่อนำน้ำมันมาเติมประทีปให้เกิด แสงสว่างในบริเวณโรงธรรม นางทาสีไปถึงบ้านพบโจรขุดอุโมงค์ ด้วยความตกใจไม่ทันได้นำน้ำมัน ออกมารีบกลับไปบอกกับเจ้านายหญิงว่า “ข้าแต่แม่นาย ขณะนี้มีพวกโจรขุดอุโมงค์เข้าไปขโมยของเรือน เจ้าค่ะ” หัวหน้าโจรซึ่งยืนอยู่ใกล้ ๆ ได้ยินคำที่นางทาสีบอกแก่เจ้านายหญิงเช่นนั้น ก็คิดว่า “ถ้า หญิงนี้เชื่อคำนางทาสีแล้วกลับบ้านเราจะเอาดาบฟันนางให้ขาดเป็นสองท่อน แต่ถ้าไม่กลับและยังคงฟังธรรมต่อไป เราจะคืนทรัพย์สินทั้งหมดที่โจรขโมยมาจากบ้านของนางให้แก่นาง” นางกาติยานี เมื่อ ฟังคำของนางทาสีแล้วกล่าวว่า “นี่แม่คุณ อย่าทำเสียงดังเลย ธรรมดาพวกโจรทั้งหลายเมื่อจะลักขโมย ของก็จะเลือกเอาแต่ทรัพย์สินที่ตนเห็นว่ามีประโยชน์ มีคุณค่าเท่านั้น ส่วนเวลาที่ข้าจะได้ฟังธรรม เหมือนเช่นวันนี้หาได้ยากยิ่งนัก เจ้าอย่าทำลายเวลาฟังธรรมของข้าเลย” หัวหน้าโจร เมื่อได้ยินคำพูด ของนางกาติยานีโดยตลอดแล้วคิดว่า “โอ! หนอ พวกเราทำกรรมหนักเสียแล้ว พวกเราพากันลักขโมยทรัพย์สินของหญิงผู้มีศรัทธามั่นคงอย่างนี้อาจถึงกับธรณีสูบได้” ทันใดนั้น หัวหน้าโจรได้สั่งให้ลูกน้อง นำทรัพย์สินของนางกลับไปคืนไว้ที่เดิมทั้งหมด แล้วพากันมายืนฟังธรรมอยู่ข้างท้ายบริษัท เมื่อจบเทศนาของพระเถระแล้ว นางกาติยานีอุบาสิกาดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ครั้นรุ่งอรุณหัวหน้าโจรได้พาลูกน้องทั้งหมด กราบหมอบแทบเท้าของนางกาติยานีอุบาสิกา พร้อมกับกล่าวอ้อนวอนว่า “ข้าแต่แม่เจ้า ขอโปรดยกโทษให้พวกเราด้วยเถิด” นางกาติยานีอุบาสิกา จึงถามว่า “อะไรกันพวกท่านทำผิดอะไรกับฉันไว้หรือ?” หัวหน้าโจรจึงเล่าความว่า “ข้าแต่แม่เจ้า พวกเราขุดอุโมงค์เข้าไปลักขโมยทรัพย์สินในเรือนของท่าน” นางกาติยานีอุบาสิกา จึงกล่าวว่า “เอาเถอะ ฉันยกโทษให้พวกท่านทั้งหมด” หัวหน้าโจรตอบว่า “ข้าแต่แม่เจ้า ถ้าท่านยกโทษให้พวกเราจริงก็ขอให้ท่านพาพวกเราไปบวช ในสำนักของพระโกฏิกัณณโสณเถระด้วยเถิด” นางกาติยานีอุบาสิกา จึงได้พาพวกโจรเหล่านั้นไปบวชตามต้องการในสำนักของพระเถระ และได้บรรลุพระอรหัตผลด้วยกันทั้งหมด[61]

[61]องฺ.ทุก.20/265/33.

หลักธรรมหรือคุณธรรมเด่นของนางกาติยานี

พระพุทธองค์ทรงยกย่อง นางกาติยานี ในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าบรรดาอุบาสิกา สาวิกาทั้งหลายในฝ่าย ผู้เลื่อมใสมั่นคง จะเห็นได้ว่านางกาติยานี มีจิตใจอันมั่นคงในการทำความดี มีคุณสมบัติเป็นอุบาสิกาใน ด้านการมีศรัทธาในพระรัตนตรัย โดยตั้งใจฟังธรรมแม้มีอุปสรรคเกิดขึ้นก็ไม่ละวางการศึกษาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ให้การสนับสนุนทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาด้วยการอุปถัมภ์พระสงฆ์

3.4 สรุปชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

สำหรับการใช้ชีวิต เพื่อให้คนไทยได้เรียนรู้และศึกษาเพื่อให้ได้นำเอาไปใช้กับชีวิตอย่างแท้จริง บางทีไม่จำเป็นว่าจะต้องมีความทุกข์ก็สามารถมาศึกษาธรรมะได้ อย่างบางครั้งเราเริ่มสับสนจะหาคำตอบอะไรสักอย่างเกี่ยวกับการทำงาน เราขาดความมั่นใจ หรือเราไม่รู้แน่ชัดว่า เส้นทางนี้ เราจะต้องตัดสินใจอย่างไรดี จึงจะเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้อง วิธีของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นสามารถช่วยทำให้คุณตัดสินใจได้ง่ายขึ้นและสู่วิถีทางที่ถูกต้อง

การเข้าถึงธรรมชาติตามความต้องการของมนุษย์ที่ต้องตกอยู่ภายใต้การวงเวียนของโลกธรรม 8 ประการ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทาและทุกข์ รวมทั้งการมีสติสัมปชัญญะ มีความรู้รอบตัว ไม่หลงลืมตัว หลงกระทำผิด มีหิริ โอตัปปะ ซึ่งถือเป็นหลักธรรมที่ช่วยคุ้มครองโลกให้มีความรู้สึกเกรงกลัวต่อการกระทำความชั่ว อันเป็นผลร้ายต่อตนและสังคมที่ตัวเองอยู่ การวางตัวเมื่ออยู่ในสังคม การละเว้นจากสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ เช่น ความโลภ ความโกรธ พยาบาท การลบหลู่บุญคุณท่าน การเย่อหยิ่ง อวดดีหรือการปกครองให้พ้นจากมลทิน 9 อย่าง[62] มีความโกรธ มีการลบหลู่บุญคุณท่าน ริษยา ตระหนี่ มายา มักอวด พูดปด ปรารถนาลามกและมีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นหลักธรรมในการปกครองตนทั้งนั้น หลักธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้เจาะจงหมายเอาผู้ใดผู้หนึ่งนำไปปฏิบัติโดยเฉพาะ แต่เป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทุกคนทั้งหมดจำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติเสมอกัน

ทุกคนย่อมอยากได้ความสุข มีความสุขเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ทั้งส่วนตัวและของสังคม ล้วนได้มาจากความอยากได้ความสุข ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่มีส่วนเกิน ถ้าเรามีจุดมุ่งหมายเป็นความสุขมันก็ต้องมีส่วนเกิน หรือสิ่งฟุ่มเฟือยมากมาย เพื่อบำรุงบำเรอความสุขให้แก่ชีวิต และก็ต้องมีปัญหาและทุกข์ตามมาอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง แต่ถ้าเราเปลี่ยนจุดมุ่งหมายมาเป็นนิพพาน กล่าวคือ ความต้องการอยู่อย่างสงบร่มเย็นและไม่ต้องการความสุข จนมากมายเกิน เราก็ไม่ต้องมีส่วนเกินมาก ไม่ต้องมีสิ่งฟุ่มเฟือยมาก การมีเพียง

[62]อภิ.วิ.35/849/467.

ปัจจัย 4 และสิ่งจำเป็นอีกไม่มากนักก็ทำให้ชีวิตของเราไม่เดือดร้อนและสงบสุขได้แล้ว แม้หน้าที่การงานก็ไม่ต้องทำอย่างหนักจนเครียดเหน็ดเหนื่อยจนเกินไป ไม่ว่าคนรวยคนจนก็สามารถใช้ชีวิตที่เรียบง่ายได้ เมื่อมีมากก็แบ่งปันกันช่วยเหลือคนสังคมก็สงบสุขโลกก็มีสันติภาพ

เมื่อนำเอาความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ย่อมทำให้ชีวิตของคุณเปลี่ยนจากเดิมไปในทางที่ดีขึ้นอย่างชนิดที่เรียกได้ว่า วิถีพุทธ เปลี่ยนชีวิต ทุกคนรู้ว่าพุทธคืออะไร แต่สิ่งที่ไม่รู้ คือ ทำอย่างไรต่างหาก นอกจากจะช่วยเหลือตนเองได้แล้ว ยังสามารถนำเอาความรู้นี้ไปช่วยผู้อื่นให้ได้พบแสงสว่างด้วยเช่นกัน นี่คือ ชีวิตวิถีพุทธ ฉะนั้น การดำเนินชีวิตจึงเป็นการนำธรรมะไปใช้ในการดำรงชีวิตและการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ดำรงชีวิตตามแบบประเพณีขนบธรรมเนียมประเพณี และสังคม เพื่อให้เกิดความสุข หรือการนำวิชาความรู้ในวิชาสมาธิไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

สรุปได้ว่า การดำเนินชีวิต หมายถึง การใช้ชีวิตของมนุษย์ด้วยความประพฤติทาง กาย วาจา ใจ ที่มีต่อตนเองและผู้อื่นด้วยคุณงามความดี แต่ในทางพระพุทธศาสนาการใช้ชีวิตนั้นต้องมีจุดมุ่งหมายของชีวิต โดยมีแนวทางเดินตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ได้ทรงเดินแล้ว เพราะว่าเป็นทางที่พิสูจน์แล้วว่าไม่มีภัย เป็นทางอันเอก คือ เดินไปตามเส้นทางมรรค (มัชฌิมาปฏิปทา) หรือตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อให้เป็นชีวิตที่ดีงาม มีความสมบูรณ์ถูกต้องของความเป็นมนุษย์และนำไปสู่จุดหมายขั้นต่าง ๆ ของชีวิต คือ ความดับทุกข์นั่นเอง

บทที่ 4
การดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา

ในการศึกษาเรื่อง ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา เพื่อศึกษาชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคำภีร์ธัมมปทัฏฐกถา เพื่อวิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และเอกสาร หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่ปรากฏอยู่ในเอกสาร หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การสัมภาษณแบบเจาะลึก (In-Depth Interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิในทางพระพุทธศาสนาจำนวน 7 ท่าน และศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่มีต่อประเด็นปัญหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ศึกษาวิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา ที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่มีต่อพระพุทธศาสนา

ผลจากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปเป็นรายหัวข้อได้ 4 ประเด็นคือ 1) สาระสำคัญของธัมมปทัฏฐกถา 2) การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถา 3) วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถา 4) สรุปการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา โดยมีรายละเอียดเป็นหัวข้อที่ได้มีการสรุปโดยสังเขปตรงตามประเด็นที่ได้เสนอมา ดังนี้

4.1 สาระสำคัญของธัมมปทัฏฐกถา

4.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิต

4.2.1 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายคันถธุระ

4.2.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายวิปัสสนา

4.3 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์

4.3.1 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติตนเอง

4.3.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติครอบครัว

4.3.3 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติสังคม

4.4 สรุปการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา

4.1 สาระสำคัญของธัมมปทัฏฐกถา

ธัมมปทัฏฐกถา เป็นธรรมบทที่ทรงอิทธิพลต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในประเทศไทย มีรูปแบบการจัดการเรียนการศึกษาอย่างเป็นมาตรฐาน และพร้อมกันนั้นยังเป็นต้นแบบ

หรือเป็นแบบอย่าง หรือเป็นตัวอย่าง หรือเป็นหลักคิด หรือใด ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ดีในการดำเนินชีวิต ตามที่มีตัวอย่างของบุคคลทั้งที่เป็นบรรพชิตและเป็นคฤหัสถ์ ตามที่มีแสดงมาไว้แล้วในครั้งพุทธกาล ซึ่งก็เป็นที่ทราบกันดีเป็นอย่างยิ่งแล้วว่า ด้วยข้อมูลที่มีปรากฏที่ได้มีแสดงไว้ถึงประวัติของกลุ่มบุคคลตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้นำมาสู่หลักปฏิบัติ หรือแนวความคิด หรือการสร้างเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนแม้กระทั่งวิถีการดำเนินชีวิต ที่ต่างก็ได้รับอิทธิพลมาจากอัตตชีวะประวัติของท่านเหล่านั้น ซึ่งอิทธิพลต่าง ๆ เหล่านั้น ที่มีความหลากหลายจนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญส่วนหนึ่ง ที่แสดงความเป็นอัตตลักษณ์ของคนไทย หรือมีความเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นประเทศไทย นั่นเอง

ก่อนที่จะนำเข้ามาสู่การวิเคราะห์ในเนื้อหาของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยก็จะได้แสดงข้อคิดเห็นที่สำคัญ ที่นับได้ว่าถ้าไม่กล่าวถึงแล้วอาจจะขาดสาระที่สำคัญไป กล่าวคือ ข้อมูลหรือที่มา หรือผู้ที่แต่งธรรมบทหรือความในธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถานี้ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าข้อมูลทั้งหมด เป็นข้อมูลที่มีปรากฏมาในพระไตรปิฎก และเป็นที่ทราบกันดีแล้วเช่นกันที่ทราบว่า แม้แต่พระไตรปิฎกเองก็มีการแต่งขึ้นมาหลังจากพระปรินิพพานของพระพุทธเจ้านานหลายร้อยปี โดยในช่วงแรก ๆ หลังการปฐมสังคายนา มีเพียงการจดจำด้วยการท่องจำเป็นแบบมุขปาฐะเท่านั้น ซึ่งเมื่อด้วยต่างกาลต่างเวลาต่างสถานที่ ด้วยกาลเวลาที่นานอีกหลายร้อยปี หรือเป็นเวลาหลังพุทธปรินิพพานเกือบพันปี จึงได้มีการแต่งธรรมบทขึ้นมา ซึ่งพระไตรปิฎกทั้งหมดที่มีในโลก ไม่ว่าจะเป็นนิกายไหน ๆ ทั้งนั้น ทั้งหมดก็เป็นการเขียนขึ้นมาทีหลังเหมือนกันทั้งนั้น

โดยเป็นที่แน่นอนว่า ผู้ที่เขียนขึ้นมาทีหลัง มิได้เป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในช่วงพุทธกาลแน่นอน ความต่าง ๆ ที่ปรากฏ ก็คงจะไม่มีใครกล้าสามารถกล่าวยืนยันว่าเป็นความจริงถูกต้องทั้งหมด หรือในทางตรงกันข้าม ก็จะไม่มีใครกล้ากล่าวว่าไม่มีความเป็นจริงทั้งหมด ที่กล่าวมานี้คงเพียงพอที่จะกล่าวได้ว่า ธัมมปทัฏฐกถาหรือธรรมบท เป็นความที่แต่งขึ้นมาของบุคคลที่ไม่ได้มีชีวิตอยู่ในยุคพุทธกาล ซึ่งเป็นที่เข้าใจและแน่ใจได้ว่า ผู้แต่งเองก็คงจะได้สอดใส่แนวความคิด หรือใด ๆ ที่เป็นการจินตนาการตามความเข้าใจของท่านเข้าไว้ในงานเขียนของท่าน ซึ่งในงานวิจัยนี้ ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของบุคคลในครั้งพุทธกาล แต่จากความตามที่ได้กล่าวมา ในงานวิจัยนี้ ก็ไม่อาจจะเป็นที่สรุปได้อย่างหนักแน่นเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ลงไปได้ว่า เป็นงานวิจัยที่แสดงถึงวิถีพุทธที่มีความเป็นจริงตรงตามเหตุการณ์จริงดั่งครั้งพุทธกาล เพราะตามที่กล่าวมา แม้แต่พระไตรปิฎกและแม้แต่ผู้เขียนธรรมบทต่างก็เป็นสิ่งที่ หรือเป็นผู้ที่เขียนขึ้นมาทีหลัง

ธรรมบทมีความหมายโดยรวมคือหนทางแห่งความประพฤติปฏิบัติให้เห็นผลของการกระทำ ซึ่งจะปรากฏให้เห็น คือ ความดีงาม มีทั้งหมด 423 บท การนับเป็นบทนับตามจำนวนพระคาถา คือ พระคาถา 1 คาถา หรือพระคาถา 1 คาถากับอีกกึ่งพระคาถานับเป็น 1 บท ในธรรมบทเหล่านี้ท่านรวบรวมไว้เป็นเรื่อง ๆ มีชื่อเรื่องปรากฏตามสภาวธรรม หรือบุคคลที่ปรารภถึงบางเรื่องไม่ปรากฏ

บุคคลชัดเจนก็ใช้คำว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งบ้าง ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งบ้าง รวมได้ 302 เรื่อง ส่วนในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25 หน้า 23 กล่าวไว้ว่ารวมได้ 305 เรื่อง ซึ่งเป็นการนับตามจำนวนพระคาถาส่วนพระพุทธโฆสาจารย์ประกาศเรื่อง 299 เรื่อง แต่เชิงอรรถกล่าวนับรวมได้ แต่ละเรื่องจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า วรรค รวมเป็น 26 วรรค แต่ละวรรคมีชื่อปรากฏตามอำนาจเนื้อหาสาระของธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ กล่าวคือ ธรรมบทใด ๆ และเรื่องใด ๆ ที่มีเนื้อหาสาระสัมพันธ์กันโดยเหมือนกันคล้ายกัน หรือตรงกันข้ามก็จัดธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ เป็นหมวดหมู่เดียวกัน หรือวรรคเดียวกัน

4.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิต

ธรรมบทโดยพระอรรถกถา เป็นการเล่าเรื่องเป็นนิทานที่แสดงความเป็นมา กล่าวถึงบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ ผลของเหตุการณ์นั้น ๆ เป็นการตรัสแสดงธรรมของพระพุทธองค์แก่บุคคลต่าง ๆ ที่ ในสมัยพุทธกาล มีผู้ความเลื่อมใสในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาก ประโยชน์ที่บุคคลนั้นได้รับ ก็มีปรากฏเป็นเรื่องแสดงไว้มากมายมีความหลากหลาย ตั้งแต่ความสำเร็จเป็นเบื้องต้นจนสูงสุด ทั้งที่อยู่ในเพศบรรพชิต ตามที่จะได้แสดงแยกเป็นประเภทว่า บรรพชิตควรเน้นที่พระวินัยที่เป็นหลักของศีลที่เหนือกว่าของคฤหัสถ์ แบ่งเป็น 2 แบบ คือแบบที่มีการศึกษาเล่าเรียนที่เรียกว่า เป็นคันถธุระ หรือคามวาสี อีกแบบหนึ่งเป็นการลงมือปฏิบัติเรียกว่าเป็นแบบวิปัสสนาธุระ หรืออรัญญะวาสี ดังจะได้แสดงชีวิตวิถีพุทธทั้งสองแบบ ดังต่อไปนี้

4.2.1 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายคันถธุระ

การศึกษาของพระสงฆ์สาวกในสมัยพระพุทธเจ้าเรียกว่า “ธุระ” มี 2 อย่าง[1] คือ คันถธุระ เรียนคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ เรียนหลักการปฏิบัติแล้วลงมือปฏิบัติกรรมฐาน แต่หลังจากมีการเขียนคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้ว คำว่า การศึกษาของพระสงฆ์ มีนัยหมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรม (ปริยัติสัทธรรม) หรือปริยัติศึกษาเป็นหลักซึ่งก็คือคันถธุระนั่นเอง ในขณะที่ “วิปัสสนาธุระ” หมายถึงพระปฏิปัตติสัทธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นการศึกษาอบรมกล่อมเกลาตนเองทั้งด้านร่างกายและจิตใจให้มีความเรียบร้อยดีงาม พระพุทธเจ้าทรงกำหนดธุระ (การศึกษา) สำหรับพระสงฆ์ไว้ 2 อย่าง เพื่อให้เหมาะกับวัยวุฒิและคุณวุฒิของพระสงฆ์ซึ่งมีความหลากหลายด้านวัยและพื้นฐานความรู้เดิม ท่านที่บวชในขณะเป็นหนุ่มมีพื้นฐานความรู้ดีก็ควรทำทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ

ดังที่สมัยหนึ่ง กุฎุมพีชาวเมืองสาวัตถีชื่อว่ามหาปาล[2] บวชเมื่อตอนแก่ พอบวชได้ 5 พรรษา ก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถามว่า “ในพระพุทธศาสนามีธุระอยู่กี่อย่าง” พระพุทธองค์ตรัสว่า “มีธุระอยู่ 2 อย่าง คือ คันถธุระกับวิปัสสนาธุรการเรียนนิกาย (คัมภีร์) หนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธ

---

[1]ขุ.ธ.อ.1/6.

[2]ขุ.ธ.อ.1/1-19.

วจนะคือพระไตรปิฎกก็คือ ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วจำไว้ได้ กล่าวบอกพุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถธุระ ส่วนการที่ภิกษุบำเพ็ญธรรมจนคล่องแคล่วยินดีอย่างยิ่งในที่เงียบสงบ เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอัตภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญต่อเนื่องกันไปจนกระทั่งบรรลุอรหัตผล ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ" เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสจบ พระมหาปาลก็กราบทูลทันทีว่า "พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์บวชตอนแก่ ไม่สามารถบำเพ็ญคันถธุระให้บริบูรณ์ได้ แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้บริบูรณ์ได้ ขอพระองค์ตรัสบอกกรรมฐานแก่ข้าพระองค์เถิด"คันถธุระคือวิชาการ วิปัสสนาธุระคือวิชาชีวิต เหตุที่คนบวชตอนแก่ไม่นิยมบำเพ็ญคันถธุระก็เพราะ (1) บางคนเรียนมามากแล้ว มีประสบการณ์มากแล้วจากทำงานตอนอยู่ครองเรือน บางคนอาจจบศิลปศาสตร์ 18 ประการ มาแล้ว วิชาการทางโลกบางเรื่องก็เหมือนวิชาการทางพระพุทธศาสนาคงไม่จำเป็นต้องเรียนอีก เพราะไม่ได้เอาไปใช้ประโยชน์มากนัก (2) คันถธุระหรือวิชาการทางพระพุทธศาสนาลึกซึ้ง ละเอียดซับซ้อน โดยเฉพาะปรมัตถธรรมคือเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน ยากที่จะเรียนจบ คนมีอายุมากเรียนวิชาการนี้อาจทำให้ตัวเองลำบากโดยไม่จำเป็น

1. คันถธุระ แปลว่าธุระฝ่ายคัมภีร์ ธุระคือการเรียนคัมภีร์ หมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยพุทธกาลก็คือนวังคสัตถุศาสน์ คำสั่งสอนของพระศาสดามีองค์ 9 อย่าง[3] ประกอบด้วย

1) สุตตะ พระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิเทศ

2) เคยยะ ข้อความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด

3) เวยยากรณะ ไวยากรณ์ คือความร้อยแก้วล้วน ได้แก่พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา เป็นต้น

4) คาถา ข้อความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น

5) อุทาน ได้แก่พระคาถาพุทธอุทาน 82 สูตร

6) อิติวุตตกะ พระสูตรที่เรียกว่าอิติวุตตกะ 110 สูตร

7) ชาตกะ ได้แก่ ชาดก 550 เรื่อง

8) อัพภูตธรรม เรื่องอัศจรรย์ คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆ

9) เวทัลละ พระสูตรแบบถาม-ตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วซักถามยิ่งๆขึ้นไป เช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร เป็นต้น

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระสาวกผู้เชี่ยวชาญในคันถธุระมีหลายรูป เช่น สายพระวินัย ประกอบด้วย พระอุบาลีเชี่ยวชาญพระวินัยอย่างยิ่งในยุคต้น พระอานนท์ผู้เชี่ยวชาญพระสูตรและพระอภิธรรมอย่างยิ่งในยุคต้น

---

[3]ที.สี.อ.1/24.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต ได้ให้ความหมายของ คันถธุระ หมายถึง งานด้านคันถะ, งานด้านการเล่าเรียน, งานเกี่ยวกับคัมภีร์หรือตำรา โดยรวมคืองานเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์ อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยการเล่าเรียนพระพุทธพจน์บทใดบทหนึ่ง หรือพระไตรปิฎกทั้งหมดตามความสามารถแห่งสติปัญญาของตน แล้วท่องบ่นทรงจำสอนกันบอกกันต่อ ๆ ไป เพื่อรักษาพระพุทธพจน์ไว้ รวมถึงการแนะนำสั่งสอน เผยแพร่พระพุทธพจน์แก่บุคคลทั่วไป ตลอดทั้งการจัดทำและการรักษาตำราและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วย

คันถธุระ ธุระคือการเรียนพระคัมภีร์ อันได้แก่การเล่าเรียนศึกษาพระพุทธศาสนา ดังที่มีการเล่าเรียนตามหลักสูตรของนักธรรมบาลี หรือแม้ว่าการมาฟังธรรมบรรยายนี้ ก็ชื่อว่าเป็นคันถธุระ คือการเล่าเรียนพระคัมภีร์เช่นเดียวกัน เพราะว่าการแสดงธรรมบรรยายก็แสดงไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เดิมผู้ฟังจำกันมา และต่อมาก็จารึกลงเป็นตัวอักษรในใบลานเป็นต้น ตลอดจนถึงมาพิมพ์เป็นเล่มหนังสือดังที่ได้ใช้อ่านเล่าเรียนกันอยู่ แต่แม้เช่นนั้นก็จะต้องมีอาจารย์เป็นผู้บรรยายแสดงอธิบายประกอบอีกด้วย การเล่าเรียนจึงใช้ตาใช้หู เดิมก็ใช้หูเป็นส่วนใหญ่ ในบัดนี้ก็ใช้ทั้งหูทั้งตา หูฟังตาอ่าน ก็เป็นคันถธุระ ธุระคือการเรียนพระคัมภีร์[4]

รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม ได้กล่าวไว้ว่า วิถีพุทธก็คือวิถีธรรมชาติ หรือวิถีตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้นการดำเนินตามวิถีพุทธก็คือการดำเนินชีวิตตามหลัก ตามแนว ตามครรลองของธรรมชาตินั่นเองเพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตที่ขัดกับคำสอนของศาสนา ก็คือขัดกับธรรมชาติ มันก็จะเกิดปัญหาให้ความหมายกว้าง ๆ ไว้ก่อน ถ้าเป็นหลักธรรมของบรรพชิตก็จะสรุปได้เป็นสองแนว คือ คันถธุระและแนววิปัสสนาธุระ[5]

พระศรีรัชมงคลบัณฑิต, รศ.ดร. ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับบรรพชิตในธัมมปทัฏฐกถา ถือตามวินัยอย่างเคร่งคัด จะมีบ้างที่ไม่ปฏิบัติตามและนั้นถือว่าเป็นต้นของบรรญัติ[6]

พระมหาสราวุธ ญาณโสภโน ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับบรรพชิตในธัมมปทัฏฐกถามีลักษณะที่ควรดำเนินได้ตามระเบียบแบบแผน ประเพณีนิยมพิธีกรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา[7]

รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับบรรพชิตในธัมมปทัฏฐกถามีลักษณะชีวิตพระเบื้องต้นต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรม และหลักกรรม เหมือนชาวบ้านเพียงแต่ว่า

---

[4]พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม*, (กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2548).

[5]สัมภาษณ์ รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม, 22 พฤศจิกายน 2565.

[6]สัมภาษณ์ พระศรีรัชมงคลบัณฑิต, รศ.ดร., 22 พฤศจิกายน 2565.

[7]สัมภาษณ์ พระมหาสราวุธ ญาณโสภโน, 7 ธันวาคม 2565.

ชีวิตพระเป็นชีวิตที่พิเศษไปกว่าชาวบ้าน ก็ต้องมีส่วนหนึ่งเป็นพิเศษขึ้นมาก็คือวินัยบัญญัติ เพราะฉะนั้นส่วนของวินัยเป็นส่วนที่เพิ่มขึ้นมาสำหรับบรรพชิต[8]

สรุป หลักธรรมที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายคันถธุระ

คันถธุระคือการเรียนพระคัมภีร์ อันได้แก่การเล่าเรียนศึกษาพระพุทธศาสนาที่เหมาะสำหรับพระผู้บวชใหม่ที่มีอายุน้อยเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยพุทธกาลก็คือนวังคสัตถุศาสน์ คำสั่งสอนของพระศาสดามีองค์ 9 อย่าง คือสุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ ไวยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม เวทัลละ

4.2.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายวิปัสสนาธุระ

วิปัสสนาธุระ ก็คือกรรมฐานในพระพุทธศาสนา คำว่า “กรรมฐาน” แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงานมีนัยตรงกับคำว่า “ภาวนา” เป็นคำที่หมายถึงการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกอบรมจิตใจและอบรมปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา กรรมฐานหรือภาวนาในพระพุทธศาสนามี 2 ประการ คือ

1) สมถกรรมฐาน หรือสมถภาวนา การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ หรือการฝึกสมาธิ

2) วิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาภาวนา การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง หรือการเจริญปัญญา

สมถกรรมฐาน เป็นวิธีการสร้างสมาธิอย่างที่โบราณาจารย์ได้ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ตามที่ท่านอธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นวิธีการที่ปฏิบัติกันอย่างเอาจริงเอาจังเป็นงานเป็นการ มุ่งฝึกจำเพาะสมาธิแท้ ๆ กำหนดวางกันไว้เป็นรูปแบบ มีขั้นตอนที่ดำเนินไปตามลำดับ คือ

1) เตรียมการ โดยการตัดปลิโพธ คือข้อติดข้อง ข้อกังวล หรือเหตุกังวล เช่น ลาภ หมู่คณะญาติ[9]

2) เลือกเข้าหากัลยาณมิตรคือครูอาจารย์ผู้มีคุณสมบัติเหมาะที่จะให้กรรมฐานโดยต้องเป็นบุคคลที่มีธรรม(กัลยาณมิตตธรรม)

3) การเลือกกรรมฐานที่เหมาะกับจริตรับเอากรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งใน 40 อย่างที่เหมาะกับจริยาของตนผู้ปฏิบัติกรรมฐานต้องพินิจพิเคราะห์ดูว่าตัวเองมีจริตแบบไหน และอาจารย์ผู้ควบคุมการปฏิบัติก็ต้องช่วยพินิจตรวจสอบดูว่าศิษย์ผู้นั้น ๆ มีจริตแบบไหน เพื่อให้สามารถเลือกประเภทกรรมฐานให้เหมาะกับจริตนั้น ๆ

4) เข้าอยู่ในวัด ที่อยู่อาศัยหรือสถานที่ปฏิบัติซึ่งเหมาะแก่การเจริญสมาธิ พร้อมกันนั้นก็ตัดปลิโพธคือข้อกังวลเล็ก ๆ น้อย ๆ เสียให้หมด

5) ปฏิบัติตามวิธีเจริญสมาธิ อุปกรณ์ในการสร้างสมาธิ คือ กรรมฐาน ซึ่งแปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต หรือที่ให้จิตทำงาน หมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา เป็นอุปกรณ์ใน

---

[8]สัมภาษณ์ รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม, อ้างแล้ว.

[9]วิสุทธิ.1/41-96.

การฝึกอบรมจิต เป็นสิ่งที่เอามาให้จิตกำหนด เพื่อให้จิตมีที่เกาะจะได้สงบนิ่งไม่ฟุ้งซ่านไปอย่างไร้จุดหมาย กรรมฐานนั้นกล่าวโดยสรุปในที่นี้ก็คือสิ่งที่เอามาให้จิตกำหนดเพื่อชักนำให้เกิดสมาธิ มีวิธีปฏิบัติทั้งหมด 40 อย่าง ผู้ปฏิบัติสามารถเลือกศึกษาและปฏิบัติตามความถนัดของตัวเองอย่างใดอย่างหนึ่ง

วิปัสสนากรรมฐาน การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง หรือการเจริญปัญญาวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมี 2 แบบคือ

แบบที่ 1 สมถยานิก เมื่อเตรียมการด้านพื้นฐานและรากเหง้าของปัญญา(วิปัสสนา)ดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว เพื่อจะทำลำดับต้นของปัญญา (วิปัสสนา) คือทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นให้สมบูรณ์ ผู้เป็น“สมถยานิก” เมื่อจะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนาปัญญา พึงออกจากรูปฌานและอรูปฌานฌานใดฌานหนึ่งก่อน เว้นไว้แต่เนวสัญญานาสัญญายตนะเพื่อใช้เป็นฐาน พึงกำหนดองค์ฌานมีวิตกเป็นต้นและธรรมที่ประกอบด้วยองค์ฌานมีเวทนาเป็นต้นโดยลักษณะและหน้าเป็นต้น ครั้นแล้วพึงกำหนดลงว่า “ทั้งหมดนั่นเป็นนาม” เพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น้อมไปได้ เพราะมุ่งหน้าโน้มไปสู่อารมณ์สำรวจนามนั้นหาดูไปว่า “นามนี้อาศัยอะไร ?” ก็จะพบว่า “หทัยรูปเป็นที่อาศัยของนาม” ต่อจากนั้นพึงกำหนดจับรูปคือภูตรูป (ดิน น้ำ ไฟ ลม) ซึ่งเป็นที่อาศัยของหทัยรูป และอุปาทายรูปที่เหลือก็อาศัยภูตรูป โยคีพึงกำหนดลงว่า “ทั้งหมดนั่นเป็นรูป” เพราะเป็นสิ่งเสื่อมสลายได้ ต่อจากนั้นพึงกำหนดนามรูปด้วยกันโดยสรุปว่า “นามมีการน้อมไปเป็นลักษณะ รูปมีการเสื่อมสลายเป็นลักษณะ” เมื่อมีความคล่องแคล่วชัดเจนในการกำหนด ชื่อว่าได้ทำทิฏฐิวิสุทธิให้ถึงพร้อมสมบูรณ์ เมื่อทิฏฐิวิสุทธิสมบูรณ์แล้วย่อมเป็นพื้นฐานแก่การทำกังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิและญาณทัสสนวิสุทธิให้สมบูรณ์ตามลำดับเป็นแนวทางไปสู่การตัดกิเลสตัณหาได้เช่นเดียวกัน

แบบที่ 2 วิปัสสนายานิก โยคีผู้เป็น “วิปัสสนายานิก” เมื่อจะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนาปัญญา กำหนดพิจารณารูปคือมหาภูตรุป ได้แก่ ธาตุ 4 (ดิน น้ำ ไฟ ลม) โดยในเบื้องต้นกำหนดพิจารณาธาตุดินและธาตุน้ำแยกย่อยเป็นอาการ 32 เริ่มจากผมเป็นต้นไป เมื่ออาการ 32 ปรากฏชัดส่วนที่เป็นธาตุไปและธาตุลมซึ่งแยกย่อยเป็นอาการอีก 10 อย่าง ก็ปรากฏชัดตามมาโยคีผู้ปฏิบัติครั้นรวมรูปทั้งหมดนั้นเข้าด้วยโดยลักษณะคือความเสื่อมสลาย ก็จะเห็นว่า “นั่นเป็นรูป” เมื่อโยคีกำหนดเห็นรูปอย่างนั้นแล้ว อรูปธรรมทั้งหลาย(นาม)ก็ปรากฏ โยคีรวมอรูปธรรมทั้งหมดเข้าด้วยกันโดยลักษณะคือความน้อมไปได้ ก็จะเห็นว่า “นั่นเป็นนาม” วิปัสสนายานิกถือเป็นวิธีการพัฒนาปัญญาอีกแบบหนึ่งที่นำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงทั้งระดับโลกิยะและโลกุตตระ

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต ได้ให้ความหมายของวิปัสสนาธุระ นั้นก็คือการปฏิบัติทำจิตตภาวนา หรือทำกรรมฐานนั้นเอง ซึ่งก็มีทั้งฝ่ายสมถะทั้งฝ่ายวิปัสสนา ทั้งฝ่ายสมาธิทั้งฝ่ายปัญญา แต่ว่ายกเอาวิปัสสนาเป็นประธาน เพราะว่า วิปัสสนาปัญญาเท่านั้นจึงจะกำจัดกิเลสได้เด็ดขาด เป็นเหตุละกิเลสได้เป็นอย่างดี ลำพังสมาธิหรือสมถะนั้น ถ้าไม่มีปัญญาก็ยังละ

กิเลสไม่ได้เด็ดขาด แต่แม้เช่นนั้นจะได้ปัญญาก็จะต้องมีสมาธิเป็นบาท คือเป็นเท้าให้บรรลุถึงความสำเร็จ เหมือนอย่างที่คนจะไปไหนก็ต้องมีเท้าสำหรับที่จะเดินไปให้ถึง สมาธิก็เป็นบาทอันจะนำให้เกิดปัญญา และเมื่อเกิดปัญญาจึงจะเห็นธรรม ปัญญาที่เห็นธรรมนี้เองเป็นตัวปัญญาที่เป็นส่วนผลหรือเป็นตัวญาณคือความหยั่งรู้ อันเกิดมาจากการปฏิบัติทางวิปัสสนา โดยที่จะต้องมีสมาธิเป็นบาท[10]

พระมหาไมตรี ปุญฺญามรินฺโท ได้กล่าวไว้ว่า สำหรับบรรพชิต ก็เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอน พระเมื่อบวชมาแล้วก็มีธุระอยู่สองประการก็คือ

1. การศึกษาเล่าเรียน ทรงจำบอกกล่าวหลักพุทธธรรมนั้น ๆ เรียกว่า คันถธุระ

2. การประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนา จนเป็นพระอริยะบุคคลได้ อันนี้เรียกว่า วิปัสสนาธุระ ดังนั้นเมื่อพระบวชมาแล้ว ก็ทำธุระสองอย่างนี้ แต่ถามว่ามี คนนอกลู่นอกทางไหม ก็ตอบว่ามี มันมีมาตั้งแต่ไหนแต่ไร ดังนั้นชีวิตพระในสมัยพุทธเจ้าก็คือมีสองอย่าง คือศึกษาเล่าเรียนด้วย ประพฤติปฏิบัติธรรมด้วย ก็คล้าย ๆ กับยุคสมัยนี้คือมีพระคามวาสี และอรัญวาสีที่เหมือนกัน เพียงแต่ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ทำให้ความเหมือนความต่างมีอยู่บ้าง แต่โดยเนื้อแท้ก็ยังคงเป็นคันถธุระ และวิปัสสนาธุระเหมือนที่พระพุทธเจ้าได้สอนไว้[11]

พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับบรรพชิตในธัมมปทัฏฐกถาควรมีลักษณะเหมือนอย่างภิกษุ สามเณรคือเมื่อบวชเข้ามาแล้ว ต้องเรียนรู้คำสอนของพระพุทธศาสนา ปฏิบัตภาวนา เชื่อฟังครูอาจารย์ปรนนิบัติรับใช้ครูอาจารย์ และปฏิบัติตนเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ในที่สุด[12]

สรุป หลักธรรมที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของบรรพชิตฝ่ายวิปัสสนาธุระ

วิปัสสนาธุระก็คือกรรมฐานในพระพุทธศาสนา แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงานมี เป็นคำที่หมายถึงการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกอบรมจิตใจและอบรมปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา กรรมฐานหรือภาวนามี 2 ประการ คือ 1) สมถกรรมฐาน หรือสมถภาวนา คือการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ หรือการฝึกสมาธิ 2) วิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาภาวนา คือการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง หรือการเจริญปัญญา วิปัสสนากรรมฐานมี 2 แบบคือ 1 สมถยานิก คือการทำลำดับต้นของปัญญาให้สมบูรณ์ 2 วิปัสสนายานิกเป็นอีกแบบหนึ่งที่นำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงทั้งระดับโลกิยะและโลกุตตระ

---

[10]พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต, อ้างแล้ว.

[11]สัมภาษณ์ พระมหาไมตรี ปุญฺญามรินฺโท, 7 ธันวาคม 2565.

[12]สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช, 2 ธันวาคม 2565.

4.3 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์

คฤหัสถ์แยกออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ หนึ่งกลุ่มอริยชน คือตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นไป ที่จะมีการสมาทานศีลกับพระสงฆ์และอธิฐานจิตรักษาศีลเอง มีการทำทานและการภาวนาอยู่เป็นปกติประจำวัน สองกลุ่มปุถุชนคนทั่วไป ที่มีทั้งที่เป็นคนดีก็จะประพฤติตนดีตามปกติ ส่วนคนไม่ดีก็จะมีแนวทางที่มีปัญหาทั้งกันตนเองและผู้อื่นได้ ในงานวิจัยนี้ได้ยกเอาหลักธรรมเรื่องคิหิสุข ที่เป็นเรื่องหลักธรรมของฆราวาสหรือผู้ครองเรือนมาใช้ในการอธิบาย ดังนี้

พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นความสุขของผู้ครองเรือนตามที่มีมาในพระไตรปิฎก กล่าวถึงพระพุทธองค์ ได้เคยตรัสกับเศรษฐีท่านหนึ่งชื่ออนาถปิณฑิกว่าด้วย ความสุขของคฤหัสถ์ประกอบด้วยธรรมะ 4 ประการ คือ อัตถิสุข หรือ ความสุขเกิดจากการมี ทรัพย์ โภคสุข หรือ ความสุขเกิดจากการได้จ่ายทรัพย์ อนนสุข หรือความสุขจากการไม่มีหนี้ และอนวัชชสุข หรือ ความสุขจากการทำงานไม่มีโทษ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. อัตถิสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ หมายถึง ความสุขจากการมีทรัพย์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรม ไม่ได้มาจากการประกอบอาชีพที่ต้องห้าม หรือจากการทำความเดือดร้อนให้คนอื่น

2. โภคสุข สุขเกิดจากการได้จ่ายทรัพย์ หมายถึง ความสุขจากการได้ใช้ทรัพย์ เป็นการใช้จ่าย ทรัพย์อย่างเหมาะสมกับทรัพย์ที่มีอยู่ นั่นคือไม่ฟุ่มเฟือย หรือใช้ไปในสิ่งที่จะก่อให้เกิดอันตรายต่อตนเอง เช่น สุรา ยาเสพติด เป็นต้น แต่ใช้อย่างมีประโยชน์ เช่น ประโยชน์ต่อสุขภาพ นอกจากนี้ย่อมหมายถึงการเอื้อเฟื้อแบ่งปันช่วยเหลือบุคคลอื่นอีกด้วย

3. อนนสุข สุขเกิดจากการไม่มีหนี้ หมายถึง ความสุขที่บุคคลเป็นผู้ไม่มีหนี้ เพราะการเป็นหนี้เป็นความทุกข์อย่างหนึ่ง ตรงกันข้ามการไม่มีหนี้ถือเป็นโชคดีของบุคคลทั้งหลาย

4. อนวัชชสุข สุขเกิดจากการทำงานไม่มีโทษ หมายถึง การดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรม เช่น ยึดมั่นในศีล 5 เป็นต้น ไม่ทำให้ใครเดือดร้อนหรือเป็นพิษภัยต่อบุคคลอื่น บรรดาสุข 4 อย่างนี้ อนวัชชสุข มีค่ามากที่สุด[13]

จากหลักธรรมในเรื่องของความสุขคฤหัสถ์ 4 ตามที่ได้แสดงมาแล้วนี้ จึงเป็นที่มาของการวิเคราะห์การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ในด้านมิติต่าง ๆ ได้เป็น 3 มิติ คือ 1) ด้านมิติตนเอง 2) ด้านมิติครอบครัว 3) ด้านมิติสังคม ดังจะได้อธิบาบขยายความดังต่อไปนี้

4.3.1 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติตนเอง

ความหมายของคฤหัสถ์ตามที่แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ อริยบุคคล กับปุถุชน ที่มีหลักการดำเนินชีวิตให้มีความสุขได้ด้วยหิคิสุข 4 ทั้งนี้ด้วยระดับของการบรรลุธรรมที่มีความแตกต่าง

---

[13]องฺ.จตุกฺก.21/62/90.

กันจึงทำให้มีความคิดในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไปด้วย ทั้งนี้ความหมายของชีวิตนี้ควรเป็นไปตามธรรมชาติ ตามที่ **รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม** ได้กล่าวไว้ว่า วิถีพุทธก็คือวิถีธรรมชาติ หรือวิถีตามความเป็นจริงเพราะฉะนั้นการดำเนินตามวิถีพุทธก็คือการดำเนินชีวิตตามหลัก ตามแนว ตามครรลองของธรรมชาตินั่นเองเพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตที่ขัดกับคำสอนของศาสนา ก็คือขัดกับธรรมชาติ มันก็จะเกิดปัญหา ให้ความหมายกว้าง ๆ ไว้ก่อน แล้วค่อยเน้นเข้าไปสู่หลักธรรมชาวบ้านมีอะไรบ้าง หลักธรรมของชาวบ้านก็เน้นเข้าไปที่หลักศีล เน้นเข้าไปที่หลักสมาธิกับปัญญาจะน้อยหน่อย[14] **พระศรีรัชมงคลบัณฑิต, รศ.ดร.** ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับคฤหัสถ์ในธัมมปทัฏฐกถา แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือกลุ่มที่เป็นอริยชนเน้นเรื่องทาน ศีล ภาวนา จะปฏิบัตตามอยู่เป็นนิตย์ และกลุ่มที่เป็นปถุชนคือจะปฏิบัติบ้างไม่ปฏิบัติบ้าง[15]

การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ในครั้งพุทธกาลที่ส่วนใหญ่เมื่อได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วจะเกิดความศรัทธาจนบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ กัน ทำให้มีวิถีชีวิตที่มีหลักธรรมเป็นเครื่องดำเนิน โดย**พระมหาไมตรี ปุญฺญามรินฺโท** ได้กล่าวไว้ว่า เริ่มต้นจากการที่เป็นฆราวาสมาก่อนเมื่อมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก็เริ่มปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยแต่ละท่าน เมื่อได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วโดยส่วนมากก็จะสำเร็จเป็นอริยะบุคคล ดังนั้นก็จะเป็นไปตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้มีการให้ทาน มีการรักษาศีล มีการปฏิบัติธรรมเหมือนนางวิสาขา เหมือนอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้นมีการอุปถัมภ์ ค้ำจุนพระพุทธศาสนา แล้วก็สามารถคลองตน คลองคน คลองงานได้อย่างดีในสมัยครั้งพุทธกาล เพราะทุกคนได้ประสบความสำเร็จในการบำรุงธรรม ก็เลยเป็นไปได้อย่างดีตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้[16] **พระมหาสราวุธ ญาณโสภโน** ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับคฤหัสถ์ในธัมมปทัฏฐกถา มีลักษณะดำเนินตามแนวทางเมตตากรุณา ตามหลักธรรมคำสอนวิถีชาวพุทธทำให้หมดกิเลสลงได้[17]

หลักธรรมในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาที่เป็นคฤหัสถ์ ด้านมิติตนเองที่สำคัญพอจะสรุปพร้อมทั้งยกตัวอย่างได้เป็นสังเขปดังนี้

การให้ทาน การทำบุญ การรักษาศีล การภาวนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการให้ทานและการทำบุญทั้งนี้ มีนัยยะที่สำคัญที่แบ่งเป็น 2 ประการ คือ เป็นการให้ทานและการทำบุญเพื่อต่อตนเอง กล่าวคือ 1) เพื่อความสบายใจและเพื่อความสุขในภพหน้า 2) เพื่อการช่วยเหลือผู้อื่นและ

---

[14]สัมภาษณ์ รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม, อ้างแล้ว.

[15]สัมภาษณ์ พระศรีรัชมงคลบัณฑิต,รศ.ดร., อ้างแล้ว.

[16]สัมภาษณ์ พระมหาไมตรี ปุญฺญามรินฺโท, อ้างแล้ว.

[17]สัมภาษณ์ พระมหาสราวุธ ญาณโสภโน, อ้างแล้ว.

เพื่อการบำรุงพระพุทธศาสนาเพราะภิกษุนักบวชต้องอาศัยการเลี้ยงชีพด้วยผู้อื่น ดังมีตัวอย่างของบุคคลที่ทำบุญให้ท่านในครั้งพุทธกาล ตามที่ **พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช** ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับคฤหัสถ์ในธัมมปทัฏฐกถา ควรมีลักษณะเหมือนอย่างนางวิสาขาหรือท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี คือทำตนให้มั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่มีความเคลือบแคลงสงสัย เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับบริวารของตน โดยการดำเนินชีวิตตามหลักทาน ศีล และภาวนามิได้ขาด ชักชวนข้าทาสบริวารในการทำบุญกุศล นอกจากนี้ยังขวนขวายในเรื่องของสงฆ์ เช่นมีเรื่องการถวายผ้าอาบน้ำฝนเป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่พระสงฆ์ต้องใช้ในการดำรงชีพ เรื่องการสร้างวัดที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ซื้อถวายพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล จนปัจจุบันนี้ในประเทศไทยเราก็ได้ยึดวัดเป็นสถานที่ทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาจนเป็นแนวทางการใช้ชีวิตของคนไทยจวบจนปัจจุบัน[18]

เรื่องกฎแห่งกรรม เรื่องบุญเรื่องบาป ในทางพระพุทธศาสนาเรื่องกฎแห่งกรรมถือได้ว่ามีความโดดเด่นกว่าศาสนาอื่น ๆ ที่คำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแก่นหลักธรรมหลักหนึ่งที่ทำให้ชาวพุทธทั้งหลายมีการดำเนินชีวิตที่มีความเกรงกลัวต่อการทำบาป ซึ่งจะทำให้เป็นสังคมที่มีความสงบสุขได้ **รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม** ได้กล่าวไว้ว่า หลักธรรมของธรรมบททั้งหมดที่พูดถึง ท่านจะเน้นเรื่องกรรม คือแสดงถึงหลักความเป็นจริงหรือเน้นถึงเรื่องกรรม คือกรรมในอดีตบ้างในปัจจุบันบ้าง และน่าจะเป็นหลักธรรมที่เด่นในธัมมปทัฏฐกถา ชี้ให้เห็นถึงหลักกรรมที่อาจจะไม่ได้พูดไว้ในธรรมบท แต่พูดไว้ในอปัณณกสูตร คนที่ไม่เชื่อเรื่องหลักกรรมแล้วจะเป็นคนสุจริตนั้นเป็นไปไม่ได้ คือไม่เชื่อเรื่องโลกนี้โลกหน้าแล้วจะเชื่อเรื่องกรรมนั้นเป็นไปได้ยาก พระพุทธศาสนาจึงชี้หรือยืนยันว่าความเชื่อหลักกรรมเป็นพื้นฐานของศีลธรรม จึงสรุปให้เห็นถึงความสำคัญ ผู้แต่ง ธัมมปทัฏฐกถา พุทธโฆสะ ท่านจะเน้นเรื่องกรรมเยอะเลย ก็เลยเป็นที่มาของกรรม 12[19] **พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช** ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตชาวพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา ลักษณะการใช้ชีวิตในธรรมบทจะจำแนกให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจแต่ละหมวด เช่นเรื่องบาปเป็นอย่างไรมีลักษณะอย่างไร ควรหลีกเลี่ยงอย่างไรในการทำบาป เรื่องบุคคลควรคบบุคคลเช่นไร บุคคลที่ควรคบมีกี่ประเภท เป็นต้น[20] จากเรื่องกฎแห่งกรรมและเรื่องบุญบาปนี้จึงทำให้มีหลักธรรมเรื่องหิริโอตัปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาปที่นับได้ว่าเป็นธรรมะในด้านมิติตนเอง

นอกจากหลักธรรมในเรื่องทานศีลภาวนา เรื่องบาปกรรมแล้ว ในด้านมิติตนเองยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตในด้านตนเองอีกหลายหลักธรรม ดังจะได้ยกมาแสดงเพิ่มเติมดังนี้ เช่น ความมีศรัทธา ความมีสัจจะต่อตนเองและต่อผู้อื่น ความมีการอ่อนน้อมถ่อมตน

---

[18]สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช, อ้างแล้ว.

[19]สัมภาษณ์ รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม, อ้างแล้ว.

[20]สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช, อ้างแล้ว.

ความมีการสำรวมทั้งกายวาจาใจ ความมีเมตตา การมีความเพียร การมีความอดทน การรู้จักรักนวลสงวนตน การรู้จักศึกษาหาความรู้เพื่อการมีปัญญา เป็นต้น

สรุป หลักธรรมที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติตนเอง

พุทธศาสนาเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสสอนเกี่ยวกับความเป็นธรรมชาติที่รวมถึงการดำเนินชีวิตแบบหิคิสุขด้วย ที่ควรจะต้องดำเนินไปตามแบบธรรมชาติ และโดยหลักใหญ่เป็นความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรมเรื่องบุญบาป เป็นคติความเชื่อที่มีมานานตามที่พุทธศาสนิกชนได้เชื่อกันมา ตามที่มีมาในคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่โดยส่วนใหญ่ก็ได้รับอิทธิพลความเชื่อนี้มาจากนิทานเรื่องเล่าในธรรมบท บุคคลในตัวละครที่เป็นไปในด้านแบบฉบับส่วนบุคคล ที่เป็นเรื่องราวที่ได้ฉายภาพของกรรมที่ได้กระทำไว้ทั้งสามกาล กล่าวคือ ในอดีต ปัจจุบัน และผลที่จะต้องได้รับในอนาคต เป็นภาพฉายหรือเรื่องราวที่สามารถให้ข้อคิดสติเตือนใจได้เป็นอย่างดี ถึงผลที่จะต้องได้รับทั้งในทางกุศลที่เป็นในทางที่ดี คือการมีความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า รวมถึงการได้รับผลที่ดียิ่ง ๆ นั่นคือการได้บรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ กันไป ซึ่งผลที่ได้รับนี้เป็นภาพฉายของกรรมที่เป็นไปในทางด้านกุศลกรรม ส่วนในทางตรงกันข้ามที่เป็นผลของอกุศลกรรม ที่ทำไว้ในอดีตชาติที่ส่งผลมาในปัจจุบันชาติที่จะต้องได้รับความทุกข์ในแบบต่าง ๆ และที่อาจจะจะมีผลต่อเนื่องไปในอนาคตชาติที่เกิดจากการสร้างกุศลกรรมไว้ ต่อเมื่อชาวพุทธเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติที่เข้าใจในกฎแห่งกรรมบาปบุญแล้ว จึงอาศัยหลักธรรมอื่น ๆ มาใช้ในการเป็นหลักยึดถือปฏิบัติทางด้านกายวาจาใจประกอบกรรมดีในทางด้านทาน ศีล สมาธิภาวนา ด้วยความขยันอดทนมีความเพียรรู้จักการให้อภัยมีความเมตตาเอื้อเฟื้อแบ่งปันกัน มีความอ่อนน้อมถ่อมตนรู้รักศึกษาหาความรู้ในการดำเนินชีวิตเพื่อการพ้นทุกข์ จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดในด้านมิติตนเองตามความสามารถของแต่ละบุคคล

4.3.2 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติครอบครัว

ในด้านมิติครอบครัวที่เป็นเรื่องของการใช้ชีวิตร่วมกันของสองคนขึ้นไป เป็นการดำเนินชีวิตที่ต้องอาศัยความมีศีลธรรมอันดีงามต่อกันจึงจะทำให้สถาบันครอบครัวมีวิถีการดำเนินไปได้อย่างมีความสุขตามหลักหิคิสุข 4 ตามที่ได้แสดงมาแล้ว ทั้งนี้ในการดำเนินชีวิตก็ควรเป็นไปตามหลักของธรรมชาติด้วย โดยในทางพระพุทธศาสนาแล้วในสถาบันครอบครัวที่เป็นเรื่องของการใช่ชีวิตร่วมกันนี้ในเรื่องของกรรมจะมีผลเป็นส่วนสำคัญ โดย **รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม** ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับคฤหัสถ์ในธัมมปทัฏฐกถา เน้นเรื่องของการมีคุณธรรม และเชื่อในเรื่องของกรรม เพราะเรื่องคุณธรรมกับหลักกรรมมันไปด้วยกัน ในลักษณะที่เรียกว่าการเชื่อเรื่องกรรมเป็นพื้นฐานของศีลธรรม คือถ้าไม่เชื่อเรื่องกรรมแล้วจะเป็นคนดี มันจะเป็นไปไม่ได้ เรายกเอาคำสอนในอปัญณกสูตรมาแสดงเป็นหลักฐานได้ท่านพูดไว้ชัดเจน ยกเอามาสนับสนุนได้ โดยยกเอาหลักการเบื้องต้น ก็คือหลักการหรือคำอธิบายเบื้องต้นหลักการของพุทธศาสนาธรรมมะคือธรรมชาติ ธรรมมะคือความจริง แล้วธรรมมะที่

เราเรียกกันว่าคุณธรรมของศาสนาถือว่าเครื่องมือในการแก้ปัญหาให้กับชีวิต ดังนั้นทุกข์หรือปัญหาไม่ว่าจะเป็นของชาวบ้าน หรือของพระต้องแก้ด้วยคุณธรรมทั้งนั้น วินัยก็เป็นคุณธรรมระดับหนึ่ง เป็นคุณธรรมระดับศีล ทั้งนี้สามารถนำมาใช้นำมิติทางด้านครอบครัวได้เป็นอย่างดี[21] **พระมหาอรุณ ปญฺญารุโณ** ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธสำหรับคฤหัสถ์ในธัมมปทัฏฐกถา หรือสำหรับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ที่เราได้เห็นคือเรื่องของศีล เรื่องของทาน เรื่องของภาวนา เรื่องของการบริหารชีวิต ชีวิตของตนเอง เพื่อให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ต่อชุมชน ต่อสังคม และชีวิตที่ทำไปแล้วเพื่อคุณค่าเพื่อความหมายให้กับตัวเขาเองเป็นหลัก คือมีสองอารมณ์ คือถ้ามองในแง่ของชีวิต มองในแง่ของลมหายใจที่มีชีวิตอยู่ เราจะพบว่า ชีวิตของคนที่เป็นคฤหัสถ์ การสร้างความหมายสร้างคุณค่าให้กับตัวเอง การสร้างราคาให้กับตนเอง คุณค่าความหมายกับลมหายใจที่ยังมีชีวิตอยู่กับอีกชีวิตหนึ่ง ในธรรมบทได้ให้ไว้คือ ชีวิตหลังความตาย ในโลกหน้าแต่ตาย เพราะกายแตกสร้างแต่สิ่งที่ดีงามไว้ ก็จะได้รับสิ่งที่สวยงาม สิ่งที่ดีงามสำหรับชีวิตหลังความตายสำหรับ ภพหน้าภูมิหน้า อันนี้คือ คฤหัสถ์[22]

ฆราวาสธรรม 4 ธรรมสำหรับฆราวาส, ธรรมสำหรับการครองเรือน, หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์

1. สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง

อานิสงส์ของการมีสัจจะ คือ ปลูกนิสัยความรับผิดชอบให้เกิดขึ้นในตัว เป็นคนหนักแน่นมั่นคง มีความเจริญก้าวหน้าในการประกอบหน้าที่การงาน ได้รับการเคารพยกย่อง มีคนเชื่อถือ และยำเกรง ครอบครัวมีความมั่นคง ได้รับเกียรติยศชื่อเสียง

โทษของการขาดสัจจะ คือ ปลูกนิสัยขาดความรับผิดชอบให้เกิดขึ้นในตัว เป็นคนเหลาะแหละ พบแต่ความตกต่ำ มีแต่คนดูถูก ไม่มีคนเชื่อถือ ไม่สามารถรองรับความเจริญต่าง ๆ ได้ ไร้เกียรติยศชื่อเสียง

2. ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดดัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา[23]

อานิสงส์ของการมีทมะ คือ ปลูกฝังนิสัยรักการฝึกฝนตนให้เกิดขึ้นในตัว ทำให้เป็นคนมีความสามารถในการทำงาน ไม่มีเวรกับใคร ยับยั้งตนเองไม่ให้หลงไปทำผิดได้ สามารถตั้งตัวได้ มีปัญญาเป็นเลิศ

---

[21]สัมภาษณ์ รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม, อ้างแล้ว.

[22]สัมภาษณ์ พระมหาอรุณ ปญฺญารุโณ, อ้างแล้ว.

[23]สำ.ส.15/845/316, ขุ.สุ. 25/311/361.

โทษของการขาดทมะ คือ ขาดนิสัยรักการฝึกฝนตนเอง ทำให้ขาดความสามารถในการทำงาน สามารถหลงผิดไปทำความชั่วได้ง่าย จะเกิดการทะเลาะวิวาทได้ง่าย จะจมอยู่กับอบายมุข ครอบครัวเดือดร้อน ไม่สามารถตั้งตัวได้ เป็นคนโง่เขลา

3. ขันติ คือ ความอดทน, ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

อานิสงส์ของการมีขันติ คือ ปลูกฝังนิสัยการอดทนต่ออุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ทำงานได้ผลดี สามารถเป็นหลักในครอบครัวได้ สามารถเป็นหลักให้กับบริวารได้ ไม่มีเรื่องวิวาทกับคนอื่น ไม่หลงผิดไปทำความชั่วได้ ทำให้ได้ทรัพย์มา

โทษของการขาดขันติ คือ ไม่สามารถอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้ เป็นคนจับจด ทำงานคั่งค้าง ไม่สามารถเป็นหลักให้ครอบครัวได้ หลงผิดไปทำความชั่วได้ง่าย ไม่ได้รับความไว้วางใจจากผู้อื่น เต็มไปด้วยศัตรู ขาดความเจริญก้าวหน้า ทำให้เสื่อมจากทรัพย์

4. จาคะ คือ ความเสียสละ, สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว

อานิสงส์ของการมีจาคะ คือ ปลูกฝังการมีอารมณ์ผ่องใสและนิสัยเสียสละให้เกิดขึ้นในตัว เป็นการสร้างความปลอดภัยแก่ตนเอง เป็นที่นับหน้าถือตาของคนทั่วไป ครอบครัวและสังคมเป็นสุข มีกัลยาณมิตรรอบตัว

โทษของการขาดจาคะ คือ ปลูกฝังความตระหนี่ให้เกิดขึ้นในใจ ได้รับคำครหาติเตียน เป็นทุกข์ใจ ไม่มีใครอยากเข้าใกล้

การครองเรือน หรือการมีชีวิตร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป ย่อมจะมีปัญหา ประดุจลิ้นกระทบฟัน เป็นธรรมดา เพราะสถานการณ์บางครั้ง อาจจะประสบทั้งอารมณ์ดีและอารมณ์ร้ายตามประสาคนเรา ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา เป็นแต่ว่าใครจะมีวิธีการแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ต่างกันเท่านั้นเรื่องของการมีชีวิตคู่นี้ ในทางพระพุทธศาสนาสอนไว้ว่า ชีวิตสมรสที่จะมีความสุขราบรื่นมั่นคงยืนยาวได้นั้น คู่สมรสจะต้องมีธรรมที่มีความเหมาะสมหรือสม่ำเสมอกัน อันจะพึงเรียกได้ว่า สมธรรม 4 ประการ คือ สมศรัทธา สมศีลา สมจาคา และ สมปัญญา สมธรรม 4 ประการนี้ เป็นฐานรองรับชีวิตในการครองเรือน หรือคู่ครองในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งไม่น้อยกว่าฆราวาสธรรม 4 คือ สัจจะ จริงใจต่อกัน ทมะ รู้จักข่มใจเอาไว้เวลาสถานการณ์ไม่พึงประสงค์ ขันติ ความอดทน อดกลั้นต่อกันและกัน จาคะ เสียสละและให้อภัยกันได้

สมธรรม 4 ประการ คือ

1. สมศรัทธา มีความเห็นหรือความเชื่อเหมือนกัน ศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใส เช่น ความเชื่อถือในลัทธิศาสนา ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย และรสนิยม ใฝ่นิยมในคุณค่า หรือสิ่งที่ยึดเหนี่ยวดีงามต่าง ๆ คล้ายกัน ความมีศรัทธาเหมือนกันกันย่อมเป็นสิ่งสำคัญเบื้องแรกที่จะทำให้ชีวิตครองเรือน กลมกลืนสนิทสนมแน่นแฟ้น เพราะศรัทธาเป็นเครื่องหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิด และเป็นพลังที่จะชักจูงใจในการดำเนินชีวิตคู่ได้กระทำกิจการต่าง ๆ ความมีศรัทธาเหมือนกัน ตั้งต้นแต่ความเชื่อถือในลัทธิศาสนา ตลอดจนการมีรสนิยมแนวเดียวกันจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในชีวิตที่เป็นครอบครัว ถ้าศรัทธาเบื้องต้นไม่เป็นอย่างเดียวกัน ก็ต้องตกลงปรับหรือจูนให้เข้ากันหรือใกล้เคียงกันให้ได้ จะได้ไม่มีปัญหาตามมา

2. สมศีลา มีศีล มีกิริยาความประพฤติเสมอกันหรือคล้ายกัน ไม่เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจดูหมิ่น เหยียดหยาม หรือขัดแย้งรุนแรงต่อกัน เช่น ฝ่ายหนึ่งปากร้าย ชอบกล่าวคำหยาบคาย อีกฝ่ายหนึ่งได้รับการอบรมมาทางด้านการพูดจาสุภาพอ่อนหวาน ทนฟังคำหยาบ ไม่ได้ หรือฝ่ายหนึ่งชอบเป็นนักเลงหัวไม้ แต่อีกฝ่ายหนึ่งชอบชีวิตสงบไม่วุ่นวาย ก็อาจเป็นทางเบื่อหน่าย แตกร้าวฉาน เลิกร้างกัน หรืออยู่อย่างทนทุกข์ทรมาน ไม่สามารถจะทนต่อไปได้ ก็อาจจะเป็นอุปสรรคในการใช้ชีวิตคู่ได้

3. สมจาคา มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เหมือนกันหรือคล้ายกัน เริ่มตั้งแต่ญาติมิตรสหายเป็นต้นไปปฏิบัติต่อญาติพี่น้องทั้งสองฝ่าย มีน้ำใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีใจกว้างขวาง ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันได้หรือในทางตรงข้าม ถ้าเป็นความตระหนี่ ความมีใจคับแคบ กระด้าง คู่ครองที่มีจาคะไม่สมกันย่อมมีโอกาสเกิดความขัดแย้งกระทบกระเทือนจิตใจกันได้ อาจจะทำให้ชีวิตครอบครัวสั่นคลอนเปราะง่าย มีโอกาสที่จะแตกร้าวได้โดยง่าย ถ้ามีน้ำใจไม่เหมือนกัน น้ำใจจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการมีชีวิตคู่

4. สมปัญญา มีปัญญาเหมือนกันหรือคล้ายกัน ได้แก่รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักชั่วดี รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้จักคิด และเข้าใจในเหตุผล ความมีปัญญาเสมอกันหรือคล้ายกัน มิได้หมายความว่าคู่ครองทั้งสองฝ่ายจะต้องได้เล่าเรียนจบปริญญามาเหมือนกัน แต่หมายถึงการมีความคิด การรู้จักรับฟังและเข้าใจในเหตุผลของกันและกัน และการช่วยเป็นคู่คิดของกันและกันได้อย่างที่กล่าวกันง่าย ๆ ว่าพูดจากันรู้เรื่อง คุณธรรม ข้อนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะสามีภรรยาเป็นผู้อยู่ร่วมใกล้ชิดกันทุกเวลา จำต้องมีความเข้าใจกัน ร่วมคิดร่วมปรึกษาหารือกัน บรรเทาข้อหนักใจ และช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นกำลังแก่กันและกันได้ ความมีปัญญาเสมอกันนี้ นอกจากเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจทำให้มีความสนิทสนมกันด้วยดีแล้ว ยังทำให้ชีวิตของคู่ครอง ทั้งสองฝ่ายเป็นชีวิตที่มีความสุข เข้าอกเข้าใจกันได้ดี[24]

---

[24]องฺ.สตฺตก.23/60/92.

พระพุทธองค์ตรัสว่า สมธรรม 4 ประการนี้ จะเป็นเหตุให้คู่สามีภรรยาได้พบกันทั้งชาตินี้และชาติหน้าดังพุทธพจน์ที่ว่า “อากงฺเขยฺ ยํเจ คหปตโย อุโภ ชานิปตโย” ถ้าคู่สามีภรรยา หวังจะได้พบกันทั้งชาตินี้และชาติหน้าแล้วไซร้ ทั้งสองพึงเป็นผู้มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน และมีปัญญาเสมอกันความเสมอกันของคู่ครองตามหลักธรรม 4 ประการนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะบุคคลทั้งสองมามีชีวิตอยู่ร่วมกันใกล้ชิดยิ่งกว่าใคร ๆ จนในทางโลกกล่าวว่าเป็น “บุคคลเดียวกัน” การที่จะมารวมเข้าด้วยกันจึงต้องอาศัยความประสานกลมกลืนเหมาะสมกันตามทางธรรม

สรุป หลักธรรมที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติครอบครัว

คำว่าครอบครัวหมายถึง การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ทั้งนี้ก็เป็นไปตามสถานะที่สำคัญที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน เมื่อเป็นสังคมในระดับครอบครัวก็เป็นที่แน่นอนว่า จะต้องมีความสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ ซึ่งจากความมีปฏิสัมพันธ์กันนี้ ก็อาจจะที่จะมาจากที่มีสาเหตุมาแต่กรรมในอดีตชาติปางก่อน ที่ทำให้บุคคลต่าง ๆ มามีปฏิสัมพันธ์กันด้วยในสถานะตามกล่าวมา ด้วยความเป็นมิติทางความผูกพันธ์กันในฐานะครอบครัวนี้ ก็จะเป็นที่มาของการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีทั้งที่เป็นไปในทางที่เป็นกุศล และอกุศล ที่จะทำให้จากการความมีสัมพันธ์กันในฐานะนี้นั้น ผลของกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมที่ดีที่เรียกกันว่าเป็นกุศลกรรม หรือผลของกรรมชั่วที่เรียกกันว่าเป็นอกุศล ผลทั้งสองนั้น ย่อมมีผลส่ง ไม่ด้วยโดยทางตรงก็โดยทางอ้อม กลับมาหาสังคมในระดับครอบครัวได้ด้วยเช่นกัน การมีชีวิตคู่หรือการที่จะครองเหย้าเรือนที่จะเป็นปึกแผ่นมั่นคงได้นั้น ที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้อยู่กันตลอดลอดฝั่ง คือการมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของทั้งสองฝ่ายต่างหาก เช่น สมธรรม 4 ประการ คือสมศรัทธา สมศีลา สมจาคา และ สมปัญญา นอกจากนี้ต้องยึดหลักฆราวาสธรรม คือ ธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน คือ สัจจะซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน ทมะ ข่มใจไว้ได้ ไม่โต้ตอบ ขันติ อดทนได้ จาคะ เสียสละและอภัยให้กันและกันได้ เป็นต้น

4.3.3 การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติสังคม

ในด้านมิติสังคมที่เป็นการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกาถา โดยคำว่าสังคมหมายความว่า เป็นระบบของการอยู่ร่วมกันของกลุ่มบุคคลที่มีตั้งแต่สองครอบครัวขึ้นไป ซึ่งจะมาด้วยกันหลากหลายระดับ เช่น ระดับชุมชนหมู่บ้าน ระดับชุมชนท้องถิ่น ระดับชุมชนระดับจังหวัด ระดับประเทศ ระดับโลก เป็นต้น สำหรับในทางศาสนาพุทธจะเน้นหลักธรรมในเรื่องของบาปกรรมเป็นหลัก ด้วยถ้าทุกคนในสังคมต่างก็มีความเกรงกลัวต่อผลกรรมหรือผลของการกระทำที่จะต้องได้รับก็จะมีความละอายเกิดความเกรงกลัวต่อบาปอกุศล ดังตามที่ **พระมหาอรุณ ปณฺฑารุโณ** ได้กล่าวไว้ว่า ในธรรมบทการที่คน ๆ หนึ่งจะเป็นคนที่ดีได้ ไม่ใช่ว่าไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคา หรือจะต้องไปบูชาไฟ แต่จะดีชั่วได้อยู่ที่พฤติกรรม และการกระทำของเขาเอง ฉะนั้นการใช้ชีวิตในธรรมบท สังคมปัจจุบันเราจะพบว่า คุณค่าความหมายการกระทำและการพฤติกรรมของมนุษย์จะเป็นตัวชี้ชัดว่าดีหรือชั่ว

อย่างไร ฉะนั้นในแง่ วิถีพุทธในพุทธศาสนาจะได้กล่าวถึงเรื่องของกรรม หรือการกระทำเป็นอันมากในหลักธรรมพวกนี้ ดีกรอบให้เราเป็นคนดีได้ โดยการยอมรับของสังคม หรือมติของมหาชนนั่นเอง[25]

รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถานั้นเป็นการเล่าเรื่อง มีการแสดงหลักธรรมให้กับบุคคลหลากหลายอาชีพให้ได้ดวงตาเห็นธรรม มีอานิสงฆ์มากไม่ใช่แต่เฉพาะบุคคลเท่านั้นแม้แต่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็สาธุการไปด้วย จึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาให้เห็นว่าบุคคลที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จไปแสดงธรรมมีบุญบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว บุคคลที่เกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้ามีทุกรูปแบบดังที่แสดงไว้ในคัมภีร์คาถาธรรมบท เปรียบเทียบกับปัจจุบันก็มีบุคคลทุกสาขาอาชีพเช่นกัน ที่มีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมที่ควรจะสร้างกรรมที่ดีต่อกัน เพื่อความสงบสุขร่มเย็นในสังคมโดยส่วนรวม[26]

รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตวิถีพุทธในธัมมปทัฏฐกถาชี้หรือแสดงให้เห็นว่าชีวิตวิถีพุทธดำเนินตามหลักที่สำคัญก็คือเรื่องของคุณธรรมแล้วก็เรื่องของหลักกรรม เพราะเรื่องของคุณธรรมและเรื่องของกรรมก็คือเรื่องของความจริง และสิ่งที่เรียกว่าความจริงมันก็คือธรรมชาติ หมายความว่ามันเป็นไปตามสภาวะของมันเองไม่มีใครมาสร้างไม่มีใครมาคุม เรียกว่าเป็นธรรมชาติ ทางพุทธศาสนาเรียกว่าสั้น ๆ ว่าธรรมะ ธรรมมะคือธรรมดา ธรรมมะคือธรรมชาติคือความจริง เพราะฉะนั้น วิถีพุทธก็คือวิถีความจริง วิถีธรรมชาติ ตามเป็นจริง มันจึงใช้ได้กับชีวิตทุกระดับ ทุกสมัย ไม่อย่างนั้น ธรรมมะก็ไม่เป็นอกาลิโก ชีวิตสังคม ก็ต้องดำเนินไปตามวิถีพุทธ วิถีธรรมชาติ วิถีความจริง มันจึงจะเป็นสังคมที่ไม่มีปัญหา[27]

จากหลักธรรมเรื่องกฎแห่งกรรมที่สามารถนำมาใช้ในด้านมิติสังคมได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังมีหลักธรรมด้านอื่นๆที่มีความสำคัญเหมือนกัน ดังจะยกมาแสดงพอเป็นสังเขปดังนี้

สังคหวัตถุ 4

สังคหวัตถุ แปลว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คนรัก, หลักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน เหมือนลิ่มสลักรถที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วนกระจายไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ต้องการ

---

[25]สัมภาษณ์ พระมหาอรุณ ปญฺญารุโณ, อ้างแล้ว.

[26]สัมภาษณ์ รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน, 22 พฤศจิกายน 2565.

[27]สัมภาษณ์ รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม, อ้างแล้ว.

สังคหวัตถุมีสี่ประการ คือ

1. ทาน คือ การให้ทาน การให้ การเสียสละ การปันสิ่งของ ๆ ตนต่อผู้อื่น การผูกใจคนต้องอาศัยการให้เป็นหลักพื้นฐาน การให้เป็นการแสดงออกถึงไมตรีจิตของผู้ให้ที่ผู้รับพอใจ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน แบ่งปันไปมา

2. ปิยวาจา คือ การมีถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน น่าฟัง จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ พูดดีต่อกัน พูดจากจับใจ เหมาะกับกาลเทศะ ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยครองใจคนด้วยไมตรีจิต

3. อัตถจริยา คือ การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เป็นคนไม่ดูดาย รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น ช่วยเหลือกัน ช่วยกิจกันไป บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

4. สมานัตตตา คือ วางตนเหมาะสมไม่ถือตัว นอบน้อมต่อผู้ใหญ่ การปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย การทำตัวให้เข้ากันได้ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ไม่เอาเปรียบ ร่วมเผชิญ และแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่ถือเราถือเขา รู้จักผูกมิตรกับผู้อื่น เช่น ในยามที่ตนตกทุกข์ได้ยากก็ไม่ทอดทิ้งยังช่วยเหลือ ย่อมเกิดความสุข และความสามัคคีในหมู่คณะ[28]

ผาสุกวิหารธรรม

การมีผาสุกวิหารธรรม คือ ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่อย่างเป็นสุข คนเราไม่ว่าจะอยู่ร่วมกันในครอบครัว ในองค์กร หรือในสังคมก็ตาม จะอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขได้ต้องตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม 6 ประการ คือ

1. เมตตากายกรรม คือ มีเมตตาต่อกัน ทำอะไรด้วยกายที่ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

2. เมตตาวจีกรรม คือ จะพูดอะไรต้องมีเมตตาต่อกัน โดยสำนึกถึงความเสียหายของผู้อื่น ไม่พูดให้เกิดความเข้าใจผิด หรือแตกแยกความสามัคคี

3. เมตตามโนกรรม คือ คิดอะไรต้องมีจิตเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีความปรารถนาดี ไม่คิดร้าย คิดทำลาย ไม่คิดแก้แค้น คิดแต่ในทางที่ดีเป็นกุศล

4. มีการแบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ให้แก่ผู้อื่นที่สมควรให้ โดยไม่หวงไว้ใช้หรือบริโภคแต่เพียงผู้เดียว

5. มีความประพฤติเสมอกัน คือ จะต้องมีศีลบริสุทธิ์เหมือนกัน ไม่รังเกียจผู้อื่น ต้องเคารพในสิทธิอันเสมอภาคกัน

6. มีความคิดถูก คิดดีเหมือนกัน คือ มีความคิดเห็นที่ประเสริฐ เป็นความคิดที่เกื้อกูลไปสู่ความสุข ความเจริญ และพ้นทุกข์ ไม่วิวาทกับใคร ๆ เพราะมีความเห็นผิดกัน

---

[28]พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9, *ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*, อ้างแล้ว.

สามัคคีธรรม

การมีสามัคคีธรรม คือ ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะทำให้เกิดสุขในทางปฏิบัติ สามัคคีธรรมประกอบด้วย

1. ความสามัคคีทางกาย คือ การทำงานร่วมกันด้วยความเสียสละ

2. ความสามัคคีทางใจ คือ มีความพร้อมใจกันที่จะทำกิจทุกอย่าง

3. ความสามัคคีทางความคิด คือ การช่วยกันคิดสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดแก่ส่วนรวมไม่คิดเพื่อประโยชน์ส่วนตัว[29]

สรุป หลักธรรมที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาของคฤหัสถ์ ด้านมิติสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่หมายถึงว่า ถ้าเป็นบุคคลคนเดียวก็มีความหมายว่าเป็นบุคคล ถ้าอยู่รวมกันใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันก็มีความหมายว่าเป็นครอบครัว ถ้ามีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนก็มีความหมายว่าเป็นระบบของสังคม ทั้งนี้คำว่าสังคมก็มีหลายระดับ ตั้งแต่ในระดับหมู่บ้านชุมชน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ และในระดับโลก สำหรับมิติทางสังคมในสมัยพุทธกาลตามที่เป็นนิทานเรื่องเล่ามาในธรรมบทนี้ ได้แสดงถึงบริบทของสังคมในสมัยโบราณที่มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นสังคมใหญ่น้อยตามแต่ละวิถี อาทิเช่น สังคมของบรรพิตที่จะมีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนที่จะมีความเอื้อเฟื้อเกื้อหนุนกัน สังคมของชาวบ้านที่มีระดับแตกต่างกัน ที่มีการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันตามหลักความเชื่อที่คล้ายกัน กล่าวคือตามลัทธิทางด้านศาสนา เป็นต้น จากกิจกรรมที่เป็นการกระทำ หรือตามที่เรียกกันว่าเป็นกรรม ที่เกิดขึ้นมาของคนในสังคมโดยส่วนมาก จึงเป็นที่แน่นอนว่า เมื่อมีการกระทำก็ย่อมต้องมีผลของการกระทำตามมา ไม่ว่าจะในทางที่ดีที่เรียกว่ากุศลกรรม หรือในทางที่ไม่ดีที่เรียกว่าอกุศลกรรม ที่สังคมโดยส่วนรวมจะต้องได้รับผลกรรมนั้นๆตามมา นอกจากเรื่องของกรรมแล้วยังมีหลักธรรมเรื่องของสังคหวัตถุ 4 ผาสุกวิหารธรรม และสามัคคีธรรม เป็นต้น ที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดความผาสุขของมิติทางด้านสังคมได้เป็นอย่างดี

4.4 สรุปการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา

ธัมมปทัฏฐกถา เป็นธรรมบทที่ทรงอิทธิพลต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในประเทศไทย มีรูปแบบการจัดการเรียนการศึกษาอย่างเป็นมาตรฐาน และพร้อมกันนั้นยังเป็นต้นแบบหรือเป็นแบบอย่าง หรือเป็นตัวอย่าง หรือเป็นหลักคิด หรือใด ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ดีในการดำเนินชีวิต ตามที่มีตัวอย่างของบุคคลทั้งที่เป็นบรรพชิตและเป็นคฤหัสถ์ ธรรมบทมีความหมายโดยรวมคือหนทางแห่งความประพฤติปฏิบัติให้เห็นผลของการกระทำ ซึ่งจะปรากฏให้เห็น คือ ความดี

[29]สำ.นิ.22/103/182-183.

งาม มีทั้งหมด 423 บท ธัมมปทัฏฐกถาหรือธรรมบท เป็นความที่แต่งขึ้นมาของบุคคลที่ไม่ได้มีชีวิตอยู่ในยุคสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นที่เข้าใจและแน่ใจได้ว่า ผู้แต่งเองก็คงจะได้สอดใส่แนวความคิด หรือใด ๆ ที่เป็นการจินตนาการตามความเข้าใจของท่านเข้าไว้ในงานเขียนของท่าน แม้ในปัจจุบันนี้ในแวดวงวิชาการก็ไม่สามารถจะหาข้อสรุปที่ตรงกันได้ว่าใครเป็นผู้เขียนหรือแต่งขึ้นมา โดยมีความสงสัยว่าอาจจะไม่ใช่พระพุทธโฆสาจารย์ทั้งหมดก็ได้

การดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถาแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นบรรพชิต และกลุ่มที่สองเป็นคฤหัสถ์ โดยทั้งสองกลุ่มยังแบ่งออกเป็นอีกอย่างละสองกลุ่ม คือ กลุ่มบรรพชิตเป็นแบบคันถธุระกับแบบวิปัสสนาธุระ ส่วนในกลุ่มคฤหัสถ์แบ่งออกเป็นแบบปุถุชน กับแบบอริยะชน ซึ่งในกลุ่มที่เป็นบรรพชิตทั้งสองกลุ่มตามกล่าวมา มีความแตกต่างกันตรงที่ว่า กลุ่มที่เป็นคันถธุระจะมุ่งเน้นในการศึกษาท่องจำพระสูตรต่าง ๆ ไม่มุ่งเน้นการภาวนาปฏิบัติ ส่วนในกลุ่มวิปัสสนาธุระจะเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับกลุ่มคันถธุระ ในส่วนของคฤหัสถ์ธรรมะเด่นที่ใช้ในการดำเนินชีวิตที่มีความสำคัญเป็นหลักก็คือ “คิหิสุข” หมายถึงแนวปฏิบัติเพื่อความสุขของฆรวาส หรือเป็นธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน

สำหรับหลักธรรมเด่นที่ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถานั้นก็คือหลักธรรมเรื่องกฎแห่งกรรมที่โดยเรื่องที่เล่าที่เป็นนิทานตำนานตามที่พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสแสดงเรื่องของบุคคลต่างที่ต่างบุคคลต่างกาลต่างเรื่องราวนี้นั้น ทรงแสดงย้ำถึงเรื่องของกรรมทั้งสามกาล กล่าวคือในอดีต ปัจจุบันและผลในอนาคต ซึ่งกฎแห่งกรรมนี้เป็นสาระสำคัญที่มีระบุไว้ในธรรมบท เรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นภาพฉายวิถีการดำเนินชีวิตในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดี และยังสามารถนำมาเป็นข้อศึกษาเพื่อการดำเนินชีวิตในสมัยปัจจุบันนี้ได้ เพื่อการที่มนุษย์จะได้ตระหนักถึงผลดีผลเสียของการล่วงการกระทำในทางที่สร้างปัญหาให้กับตนเอง กับสังคมโดยส่วนรวม เพื่อสังคมโดยส่วนรวมจะได้อยู่กันอย่างเป็นปกติสุข ในเรื่องของกฎแห่งกรรมและยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ ทำให้สามารถจำแนกเป็นหลักธรรมฉพาะสำหรับความเหมาะสมในการใช้ได้แบ่งออกเป็นสามมิติกล่าวคือ หนึ่งมิติตนเอง สองมิติครอบครัว สามมิติสังคม ซึ่งทั้งสามมิติต่างก็จะมีรายละเอียดปลีกย่อยของความสำคัญของหลักธรรมที่มีความแตกต่างกันออกไปตามฐานะนั้น ๆ ทั้งนี้หลักธรรมทั้งหมดในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา สามารถสรุปให้ย่นย่อกระชับได้สั้นที่สุดก็คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

ศีลคือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา, การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ

สมาธิคือ ความตั้งมั่นแห่งจิต, ภาวะที่จิตสงบนิ่งจับอยู่ที่อารมณ์อันเดียว สมาธิเป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรมจิตใจ และเป็นการพัฒนาจิตใจให้มีความมั่นคง ตั้งมั่น และทำให้มีคุณภาพทางจิตใจที่ดีขึ้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้น สมาธิสามารถประพฤติปฏิบัติได้ ทั้งเพื่อประโยชน์ต่อความมีชีวิตที่อยู่เป็นสุขในเพศภาวะของผู้ที่ยังครองเรือน และยังเป็นการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นสำหรับผู้ที่เป็นนักบวชอีกด้วย

ปัญญาคือ ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน, รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ, รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธาเพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย เริ่มจากเข้าใจว่าอะไรคือกุศลและอกุศล เข้าใจกระบวนธรรมชาติ ตั้งแต่กฎแห่งกรรม ถึงไตรลักษณ์ และสุดท้าย จึงตระหนักถึงสภาวะของทุกข์และแนวทางการดับทุกข์ (อริยสัจ)

การปฏิบัติตนตามหลักของศีลจะทำให้เป็นพื้นฐานของการเจริญสติที่กลายมาเป็นการเจริญสมาธิ ที่พร้อมด้วยความมีสติปัญญาตามหลักการของไตรสิกขา เป็นผลทำให้เกิดความสุขกายสุขใจ เป็นผลทำให้เกิดการยกระดับคุณธรรมขึ้นภายในจิตใจตั้งแต่ระดับต้นจนระดับสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ได้ การดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาในสมัยพุทธกาลตามที่ได้ยกตัวอย่างมาในบทที่ 3 สามารถทำให้มองเห็นภาพโดยรวมของคำว่าไตรสิกขาหรือ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่นับได้ว่าเป็นหัวใจของหลักการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ โดยทั้งนี้ก็ต้องมีหลักการของศีลธรรมหรือข้อควรปฏิบัติอื่น ๆ ที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตตามที่ได้แสดงมาแล้วเป็นหลักยึดถือมาใช้ด้วยจึงจะได้รับประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา กล่าวโดยรวมได้ว่ากลุ่มบุคคลที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างตามที่แสดงมาในบทที่ 3 นั้น วิถีการดำเนินชีวิตของท่านเหล่านั้นต่างก็ต้องดำเนินชีวิตด้วยหลักการไตรสิกขาเป็นหลักใหญ่ทั้งหมด ดังจะขอยกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นความเด่นชัดได้พอเป็นสังเขปดังนี้

ตัวอย่างผู้ที่โดดเด่นด้านศีล พระราหุลเถระเป็นผู้ที่มีความตั้งใจขยันหมั่นเพียรในการศึกษาท่านเป็นผู้ใคร่ในการศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย, พระอุบาลีเถระ มีความจำดีเป็นเลิศทางด้านผู้ทรงในพระธรรมวินัย, นางวิสาขาและอนาบิณฑิกเศรษฐีโดดเด่นทางด้านผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสกอุบาสิกาและเป็นผู้ที่มีความโดดเด่นด้านศีล, กุมภโฆสก เป็นตัวอย่างการใช้ชีวิตที่ดีอย่างยิ่งในการรักษาศีล, สุปปพุทธกุฏฐิ เป็นแบบอย่างของวิถีชาวพุทธในครั้งพุทธกาลได้ได้ถือทรัพย์ทั้ง 7 คือ ศรัทธา ศีล หิริโอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา, เป็นต้น

ตัวอย่างผู้ที่โดดเด่นด้านสมาธิ พระมหากัจจายนเถระคติธรรมของท่านในการปฏิบัติด้วยความมีการสำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย, พระปุณณมันตานีบุตรเถระตั้งอยู่ในคุณธรรม 10 ประการ คือ มักน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่ชอบเกี่ยวข้องด้วยหมู่คณะ ปรารภความเพียร บริสุทธิ์ด้วยศีล สมาธิ

ปัญญา, พระจักขุปาละเถระมีความเพียรเป็นเลิศ มีความตั้งใจปฏิบัติด้วยการตั้งสัจจะและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ท่านปฏิบัติตามสัจจะอย่างยิ่งยวด, นางกาติยานีมีจิตใจอันมั่นคงในการทำความดี มีคุณสมบัติเป็นอุบาสิกาในด้านการมีศรัทธาในพระรัตนตรัย โดยตั้งใจฟังธรรมแม้มีอุปสรรคเกิดขึ้นก็ไม่ละวางการศึกษาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ตัวอย่างผู้ที่โดดเด่นด้านปัญญา พระโมฆราชเถระบรรลุพระอรหัตตผล ด้วยการสดับพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ ที่ทรงแก้ปัญหา ที่ท่านได้ผูกปัญหามาทูลถามพระองค์ท่าน ด้วยการพิจารณาตามอย่างตั้งใจ, พระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐานเป็นตัวอย่างของการบรรลุพระอรหันต์โดยพิจรณาปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นบทเรียนในการเจริญกรรมฐาน, นางขุชชุตตราได้รับการยกฐานะจากการเป็นทาสีคอยรับใช้นางสามาวดี ให้ดำรงอยู่ในฐานะมารดาและอาจารย์ของพระนางสามาวดีและหญิงบริวาร นางขุชชุตตราเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก, จิตตคฤหบดีผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก เป็นต้น

บทที่ 5
สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 2. เพื่อศึกษาชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคำภีร์ธัมมปทัฏฐกถา 3. เพื่อวิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และเอกสาร หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่ปรากฏอยู่ในเอกสาร หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิในทางพระพุทธศาสนา จำนวน 7 ท่าน โดยมีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง “ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา” สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

วิถีชีวิตหมายถึง ทางดำเนินของชีวิต หรือแนวทางในการดำเนินของชีวิต วิถีพุทธหมายถึง ทางดำเนินของชีวิตตามวัฒนธรรมชาวพุทธ หรือการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามแบบธรรมชาติ นับตั้งแต่มีมนุษย์เกิดขึ้นมาบนโลกนี้ มนุษย์ต่างก็ต้องดิ้นรนหาทางเอาตัวรอด จากสภาวะความเป็นไปของธรรมชาติ โดยในที่นี้หมายรวมถึง ความเป็นธรรมชาติของสัตว์มนุษย์ ที่อยู่กันเป็นสัตว์สังคมใหญ่ด้วย มนุษย์รู้จักการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต ผ่านช่วงกาลเวลามาอย่างยาวนาน ส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ในการเปลี่ยนผ่านนั่นก็คือ ความเชื่อความศรัทธา ที่อาจจะกล่าวให้ตรงประเด็นได้ก็คือ คำว่าศาสนา ที่แม้กระทั่งในปัจจุบันนี้ ที่อาจจะมีใครบางคน ที่ตั้งข้อสังเกตขึ้นมาว่า ศาสนามีความสำคัญหรือความจำเป็น ที่จะนำมาเป็นข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตหรือไม่ อย่างไร ศาสนาเคยเกิดมีขึ้นมามากมาย และแม้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังมีที่เป็นศาสนาและลัทธิอื่น ๆ อีกมากมายเช่นกัน แล้วศาสนาใดล่ะที่จะตอบโจทย์ความต้องการของมนุษย์ เพื่อนำมาเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต เพื่อประโยชน์ความสุข ทั้งขณะปัจจุบัน และโลกหลังความตาย

ศึกษาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ศาสนาพุทธก็เป็นอีกหนึ่งคำตอบที่น่าสนใจ โดยในที่นี้ ก็จะยกนำธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถามาสรุป ก่อนอื่นก็ต้องมาทำความเข้าใจก่อนว่า ธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถา เป็นเรื่องราวหรือนิทาน หรือประวัติของบุคคล ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแสดงไว้ในครั้งพุทธกาล โดยมีระบุมาในพระไตรปิฎก ซึ่งทุกข้อความในพระไตรปิฎกเอง ก็เป็นเรื่องราวที่ทรงมาด้วยความ

จดจำ แบบท่องจำหรือแบบมุขปาทะ ตั้งแต่สมัยครั้งแรกของการปฐมสังคายนา ความต่าง ๆ ในการปฐมสังคายนาตั้งแต่ครั้งแรก ก็เป็นไปได้มากอย่างยิ่ง ที่อาจจะเป็นความที่ อาจจะไม่ตรงตามคำดำรัสทุกประการของพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน เพราะพระพุทธเจ้าทรงตรัสเรื่องที่คล้าย ๆ กันในหลาย ๆ ที่ หลาย ๆ สถาน หลาย ๆ เหตุการณ์ พอหลังการสังคายนาในครั้งแรก ที่ตามมาด้วยการสืบส่งต่อผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน ที่มีความเป็นไปได้อย่างแน่นอน ที่จะมีความคลาดเคลื่อนของข้อความในหลักธรรม ที่อาจจะเป็นสาระสำคัญในหลาย ๆ ด้าน และด้วยตามกาลเวลาตามกล่าวมา ที่เป็นไปตามทิศทางการเคลื่อนย้ายการแผ่ขยายศาสนา ที่จะต้องมีการปรับการเข้าใจในการสื่อสารกัน ในภาษาที่ใช้ในบริบทของสังคมนั้น ๆ ที่นับได้ว่าเป็นเรื่องธรรมดา ที่จะต้องมีความคลาดเคลื่อนในความเข้าใจในภาษาเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน

จากภาษาที่ท่องจำกันมาหลังพุทธปรินิพพานราว 500 ปี จึงได้มีการเรียบเรียงจดบันทึกเป็นภาษาเขียนเกิดขึ้นมาครั้งแรกในโลก ตามประวัติที่มีข้อมูลอ้างอิงเกิดขึ้นที่เกาะศรีลังกา มีการขยายแผ่ออกไปของเอกสารที่เรียกกันว่าพระไตรปิฎก จนล่วงเข้าสู่เกือบหนึ่งพันปีหลังพุทธกาล จึงได้มีอดีตพราหมณ์ ผู้หันมานับถือพุทธศาสนา นามว่าพระพุทธโฆษาจารย์ที่เป็นชาวชมพูทวีป มาเรียนพระไตรปิฎก และแปลความในพระไตรปิฎก และพร้อมกันกับการเขียนหนังสือ หรือตำรา หรือหลักธรรมขึ้นมาเป็นผลงานของท่าน หนึ่งในนั้นก็คือธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถา แต่จากข้อสรุปของนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิหลากหลายท่าน ก็มีความเห็นที่ขัดแย้งกัน ถึงความเชื่อที่ว่า พระพุทธโฆษาจารย์เป็นผู้แต่งธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถา เองทั้งหมดจริงหรือ หรือจะเป็นใคร หรือจะมีใครช่วยท่านแต่งเพิ่มเติมในบางช่วงบางตอนหรือไม่ ซึ่งความข้อนี้ เป็นไปไม่ได้ที่จะหาข้อสรุปที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงได้ทั้งหมด เพราะผู้ทรงคุณวุฒิในชั้นหลังนี้ ทุกคนต่างก็เป็นคนในยุคปัจจุบันนี้ ที่จะไปรับรู้เรื่องราวที่ถูกต้องชัดเจนในอดีตเมื่อพันกว่าปีมาแล้ว เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ และจะตลอดไป

ศึกษาชีวิตวิถีพุทธที่ปรากฏในคำภีร์ธัมมปทัฏฐกถา จากความที่กล่าวแสดงนำมาในตอนต้นนี้ จึงเป็นที่มาของข้อสรุป ที่ตรงตามความเป็นจริงของงานวิจัยนี้ว่า จากผลของการศึกษา เป็นไปไม่ได้ที่จะเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิต ที่เป็นความจริงถูกต้องทั้งหมด ของชนในสมัยพุทธกาล ตามที่มีมาในธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถา เพราะอย่ากล่าวถึงความในธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถาเลย ถึงความน่าเชื่อถือว่าถูกต้องมากที่สุดหรือไม่ ก็แม้แต่ข้อความหรือรายละเอียด หรือสาระต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกทั้งหมดก็ตาม ก็ยังจะไม่มีความน่าเชื่อถือได้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ซึ่งสิ่งนี้ หรือความเรื่องนี้ที่กล่าวว่า ความต่างๆเป็นเหตุการณ์ตรงจริงตามที่มีมาในธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถาหรือไม่ จะไม่มีใครที่จะมีความสามารถยืนยันความถูกต้องทั้งหมดได้แน่นอน เพราะผู้ที่จะยืนยันอย่างนั้น ก็เป็นชนรุ่นหลัง ที่เกิดไม่ทันสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ และแม้แต่พระพุทธโฆษาจารย์ก็เกิดไม่ทันสมัยพุทธกาล จึงจะเป็นการเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ ที่จะสืบค้นถึงความถูกต้องเป็นจริงตามกล่าวมา หากแต่เป็น

การควรจะสรรหาเลือกเฟ้นข้อคิดจากหลักธรรม หรือเพื่อสร้างแนวคิด หรือแนวทาง เพื่อยังประโยชน์เพื่อความสุขตามสาระที่ปรากฏ จึงจะถือได้ว่า เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาในการศึกษาธรรมะมากกว่า

วิถีชีวิตของสังคมของมนุษย์ในครั้งพุทธกาลที่ยังไม่มีความเจริญในทางด้านเทคโนโลยี เป็นสังคมที่อาศัยพึ่งพาวัตถุปัจจัยตลอดจนระบบกลไกต่าง ๆ ของธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีการรู้จักการทำอาชีพที่มีความหลากหลาย เช่น อาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ พาณิชกรรม อาชีพรับจ้าง เป็นต้น มีการติดต่อทำมาค้าขายด้วยการเดินทางที่ไกลจากแหล่งที่อยู่อย่างกว้างขวาง ซึ่งแน่นอน ที่จะมีการเคลื่อนย้ายของทั้งกลุ่มคนและวัฒนธรรมต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ และองค์ความรู้ในทางศาสนาหรือลัทธิก็ด้วย จึงสร้างความเชื่อความศรัทธาที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันเป็นระบบด้วยกลไกต่าง ๆ ที่เป็นแบบแผน ที่นักการศาสนา หรือศาสดา หรือกลุ่มสาวกผลิตและสร้างขึ้นมา และมีการส่งเสริมหรือการเผยแผ่ออกไป ตามกระแสการติดต่อทางด้านต่าง ๆ การดำเนินชีวิตที่เป็นเรื่องที่เป็นมาอย่างยาวนานแล้ว ที่มนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคมชนิดหนึ่ง ที่จะต้องมีการอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ตามกล่าวมานี้ จึงเป็นช่องทางให้ศาสดาหรือสาวกได้สร้างการรับรู้ และการยอมรับเพื่อความมั่นคงในความเชื่อ ที่ศาสนาหรือลัทธินั้นๆผลิตขึ้นมา มีศาสนาและลัทธิเป็นอันมาก หรืออาจจะกล่าวได้ว่า คงจะทั้งหมด ที่ทั้งตัวศาสดาและคำสอน และหมายรวมไปถึงสาวกของศาสดาในศาสนาหรือลัทธินั้น ๆ ที่มีอิทธิพลทางด้านจิตใจของเหล่าสาวกเป็นอย่างมาก

ธัมมปทัฏฐกถาหรือธรรมบทเป็นเรื่องเล่าหรือเป็นนิทานที่ตรัสแสดงโดยพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องเล่าที่มีชื่อบุคคลเกี่ยวข้องกับสถานที่เหตุการณ์มีความสัมพันธ์กันกับเหตุการณ์อื่น ๆ มีตัวละครที่มีความหลากหลายในการดำเนินชีวิต ตามที่มีตัวอย่างของบุคคลทั้งที่เป็นบรรพชิตและเป็นคฤหัสถ์ ธรรมบทมีความหมายโดยรวมคือหนทางแห่งความประพฤติปฏิบัติให้เห็นผลของการกระทำ ซึ่งจะปรากฏให้เห็น คือ ความดีงาม ธรรมบทมีทั้งหมด 423 บท ความหลากหลายของนิทานเรื่องเล่าในธรรมบทเป็นเรื่องที่กล่าวถึงการกระทำหรือกรรมทั้งสามกาล กล่าวคือ หนึ่งกรรมในอดีตที่เป็นทั้งกรรมใอดีตชาติและกรรมในอดีตที่ทำไว้ในชาติปัจจุบัน สองกรรมในปัจจุบันที่เป็นการกระทำในปัจจุบันชาติที่จะให้ผลในปัจจุบันชาติและจะมีผลต่ออนาคตชาติ สามกรรมในอนาคตชาติหรือกรรมที่จะให้ผลต่อในอนาคตในชาติปัจจุบัน ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถานี้ได้แสดงชีวิตวิธีพุทธ โดยกล่าวไว้ในเรื่องของกรรมทั้งหมด ซึ่งเกิดขึ้นทั้งสามด้านคือกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เป็นตัวสำคัญ โดยมีหลักธรรมสำคัญที่เป็นหัวใจของเรื่องกรรมที่แปลว่าการกระทำไว้ว่า มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา. มนสา เจ ปสนฺเนส ภาสติ วา กโรติ วา. ตโต นำ สุขมเนฺวติ ฉายาว อนุปายินี. “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่...” เป็นคาถาบทที่เป็นหลักการสำคัญที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ได้มีการยกเอาเรื่องของใจเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการจะกระทำกรรมใด ๆ ซึ่งผลที่จะได้รับจากการกระทำกรรมนั้นๆก็ด้วยเกิดเหตุจากใจเป็นผู้สั่งการ ดังนั้นในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาจึงเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับเรื่องของกรรมทั้งหมดทั้งสามกาลตามกล่าวมา ความสำคัญในเรื่องของกฎแห่งกรรมในคำสอนของ

พระพุทธศาสนานี้ตามที่มีเรื่องเล่ามาในธรรมบทที่ได้มีตัวอย่างของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในระดับต่างๆกันทำให้สามารถมองเห็นภาพฉายเรื่องราวเหตุการณ์ของตัวละครทั้งหลายที่เป็นไปตามเหตุและผลของกฎแห่งกรรมได้เป็นอย่างดีทำให้สามารถนำมาเป็นแนวคิดเป็นแบบอย่างแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ผู้ต้องการความสุขในชีวิตนี้และความสุขจากการพ้นทุกข์

วิเคราะห์ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา ธรรมะก็คือธรรมชาติการจะดำเนินชีวิตก็ต้องรู้จักปรับตัวเข้ากับธรรมชาติเพื่อการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข ในการดำเนินชีวิตในครั้งพุทธกาลตามนิทานเรื่องเล่าที่มีมาในธรรมบทแบ่งออกเป็นสองประเภท คือประเภทที่หนึ่งเป็นบรรพชิต ในการดำเนินชีวิตในครั้งพุทธกาลในประเภทของบรรพชิตนั้น ได้นำหลักธรรมที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายเพื่อมุ่งเน้นการพ้นทุกข์ ในประเภทของบรรพชิตนี้ยังแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มก็คือ กลุ่มที่หนึ่งเป็นบรรพชิตฝ่ายคันถธุระ ที่มุ่งเน้นการศึกษาเล่าเรียนท่องจำพระสูตร มีองค์ 9 อย่าง คือสุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ ไวยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม เวทัลละ กลุ่มที่สองเป็นบรรพชิตฝ่ายวิปัสสนาธุระ ที่มุ่งเน้นการบำเพ็ญปฏิบัติธรรม กรรมฐานหรือภาวนามี 2 ประการ คือ 1) สมถกรรมฐาน หรือสมถภาวนา คือการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบหรือการฝึกสมาธิ 2) วิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาภาวนา คือการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง หรือการเจริญปัญญา วิปัสสนากรรมฐานมี 2 แบบคือ 1 สมถยานิก คือการทำลำดับต้นของปัญญาให้สมบูรณ์ 2 วิปัสสนายานิก เป็นอีกแบบหนึ่งที่นำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงทั้งระดับโลกิยะและโลกุตตระ

ประเภทที่สองเป็นคฤหัสถ์ ในประเภทคฤหัสถ์นี้ยังแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่งคฤหัสถ์ที่เป็นอริยชน ที่เป็นผู้เข้าถึงความเป็นอริยบุคคลในระดับต่างๆแล้ว กลุ่มที่สองเป็นคฤหัสถ์ที่เป็นปุถุชน ที่เป็นผู้หนาด้วยกิเลสอยู่ ส่วนในการดำเนินชีวิตในครั้งพุทธกาลในประเภทของคฤหัสถ์หลักธรรมเด่นที่นำมาใช้ก็คือ คิหิสุข คือหลักธรรมของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มี 4 ข้อก็คือ 1. อัตถิสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ 2. โภคสุข สุขเกิดจากการได้จ่ายทรัพย์ 3. อนนสุข สุขเกิดจากการไม่มีหนี้ 4. อนวัชชสุข สุขเกิดจากการทำงานไม่มีโทษ

จากหลักธรรมเรื่องของกฎแห่งกรรมนี้ที่เป็นหลักธรรมสำคัญที่มีมาในธรรมบทที่ฉายภาพการดำเนินชีวิตของบุคลลต่าง ๆ ในครั้งสมัยพุทธกาลทำให้สามารถการวิเคราะห์ได้ 3 มิติ ดังนี้ หนึ่งด้านมิติตนเองหรือที่เป็นส่วนบุคคล สองด้านมิติครอบครัว สามด้านมิติสังคม โดยในด้านมิติที่เป็นตนเองคือบุคคลในตัวละครที่เป็นไปในด้านแบบฉบับส่วนบุคคล ที่เป็นเรื่องราวที่ได้ฉายภาพของกรรมที่ได้กระทำไว้ทั้งสามกาล กล่าวคือ ในอดีต ปัจจุบัน และผลที่จะต้องได้รับในอนาคต ต่อเมื่อชาวพุทธเข้าใจในการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติที่เข้าใจในกฎแห่งกรรมบาปบุญแล้ว จึงอาศัยหลักธรรมอื่น ๆ มาใช้ในการเป็นหลักยึดถือปฏิบัติทางด้านกายวาจาใจ ประกอบกรรมดีในทางด้านทาน ศีล สมาธิภาวนา ด้วยความขยันอดทนมีความเพียรรู้จักการให้อภัยมีความเมตตาเอื้อเฟื้อแบ่งปันกัน มีความ

อ่อนน้อมถ่อมตนรู้รักศึกษาหาความรู้ในการดำเนินชีวิตเพื่อการพ้นทุกข์ จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดในด้านมิติตนเองตามความสามารถของแต่ละบุคคล

ส่วนในด้านมิติครอบครัวเป็นมิติทางความผูกพันธ์กันในฐานะครอบครัวเป็นที่มาของการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีทั้งที่เป็นไปในทางที่เป็นกุศล และอกุศล ที่จะทำให้จากการความมีสัมพันธ์กันในฐานะนี้นั้น ผลของกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมที่ดีที่เรียกกันว่าเป็นกุศลกรรม หรือผลของกรรมชั่วที่เรียกกันว่าเป็นอกุศล ผลทั้งสองนั้น ย่อมมีผลส่ง ไม่ด้วยโดยทางตรงก็โดยทางอ้อม กลับมาหาสังคมในระดับครอบครัวได้ด้วยเช่นกัน คุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของครอบครัว เช่น สมธรรม 4 ประการ คือสมศรัทธา สมศีลา สมจาคา และ สมปัญญา นอกจากนี้ต้องยึดหลักฆราวาสธรรม คือธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน คือ สัจจะซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน ทมะ ข่มใจไว้ได้ ไม่โต้ตอบ ขันติ อดทนได้ จาคะ เสียสละ และอภัยให้กันและกันได้ เป็นต้น

ในส่วนของด้านมิติสังคม เป็นกิจกรรมที่เป็นการกระทำ หรือตามที่เรียกกันว่าเป็นกรรมที่เกิดขึ้นมาของคนในสังคมโดยส่วนมาก ที่ย่อมต้องมีผลของการกระทำตามมา ไม่ว่าจะในทางที่ดีที่เรียกว่ากุศลกรรม หรือในทางที่ไม่ดีที่เรียกว่าอกุศลกรรม ที่สังคมโดยส่วนรวมจะต้องได้รับผลกรรมนั้น ๆ ตามมา นอกจากเรื่องของกรรมแล้วยังมีหลักธรรมเรื่องของสังคหวัตถุ 4 ผาสุกวิหารธรรม และสามัคคีธรรม เป็นต้น ที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดความผาสุขของมิติทางด้านสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้หลักธรรมทั้งหมดในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถาที่เป็นของทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ สามารถสรุปให้ย่นย่อกระชับได้สั้นที่สุดก็คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

5.2 ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ที่รวมการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งในทางคฤหัสถ์และบรรพชิตนักบวช โดยผลของการศึกษาวิจัยสามารถเข้าใจถึงความสำคัญของหลักธรรมธัมมปทัฏฐกถาที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก และสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตวิถีพุทธได้อย่างมีหลักการที่สามารถยังประโยชน์เพื่อความสุข ทั้งต่อชีวิตในปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย นอกจากนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ส่งเสริมการศึกษาการเรียนรู้ในหลักธรรมธัมมปทัฏฐกถาในรูปแบบที่กระชับ มีคำอธิบายที่เป็นภาษาที่เรียบง่ายต่อการเข้าใจ ในระดับประชาชนทั่ว ๆ ไป

2. จัดทำหลักสูตรการศึกษาในหลักธรรมธัมมปทัฏฐกถาในสถานศึกษาในรูปแบบที่กระชับ มีคำอธิบายที่เป็นภาษาที่เรียบง่ายต่อการเข้าใจ ในระดับเยาวชน

3. สร้างสังคมตัวอย่างต้นแบบเพื่อการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม ในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา แบบวิถีคฤหัสถ์และแบบวิถีบรรพชิต โดยมีการบันทึกจัดเก็บข้อมูลเป็นสถิติด้วยกระบวนการอย่างเป็นระบบ ถึงผลของการสร้างต้นแบบที่สามารถจับต้องได้เป็นที่ประจักษ์

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีปัญหาที่ควรนำมาเป็นหัวข้อในการศึกษาวิจัย เพื่อการสร้างชีวิตให้มีความสุขตามครรลองครองธรรม โดยอาศัยหลักพุทธธรรมธัมมปทัฏฐกถา ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมธัมมปทัฏฐกถาเพื่อการปฏิบัติ เพื่อการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

2. ศึกษาการนำหลักพุทธธรรมธัมมปทัฏฐกถาไปใช้ในวิถีชีวิตจริงของคฤหัสถ์และบรรพชิต

3. ศึกษาเปรียบเทียบการนำหลักพุทธธรรมธัมมปทัฏฐกถาไปใช้ในวิถีชีวิตจริงของคฤหัสถ์และบรรพชิต ระหว่างในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎก ฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. *เล่มที่ 1, 2, 6, 12, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 35, 40, 41.* พุทธศักราช. 2539.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

คูณ โทขันธ์. *พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน*. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส. 2537.

คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. *อนุพุทธประวัติ 80 องค์ ฉบับมาตรฐาน ชั้นโท*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. 2551.

ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม. *การพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: นวสาส์นการพิมพ์. 2551.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. *หลักการทางพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2533.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ และวิธาน สุชีวคุปต์. *หลักการดำรงชีวิตในสังคม.* (พิมพ์ครั้งที่ 5).กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2541.

บุญมี แท่นแก้ว และคณะ. *วิชาปรัชญา 103.* กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. 2522.

พันเอกปิ่น มุทุกันต์. *มงคลชีวิต ภาค 1*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2535.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา.* กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด. 2544.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 25). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *ธรรมนูญชีวิต.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2548.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ. 2552.

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์ จำกัด. 2554.

วศิน อินทสระ. *ธรรมและชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์. 2527.

วศิน อินทสระ. *ธรรมและชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์. 2527.

วศิน อินทสระ. *ทางชีวิตเพื่อชีวิตที่สงบสุขและร่มเย็น*. กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย. 2545.

วศิน อินทสระ. *พุทธจริยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย. 2549.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). *บทนำแห่งพระพุทธศาสนา,* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2541.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร). *หลักพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2549.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). *ความเข้าใจเรื่องศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2553.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. *จริยธรรมกับชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : นานาสิ่งพิมพ์. 2539.

สมภาร พรมทา. *พุทธปรัชญากับปัญหาจริยศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2541.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏรชวิทยาลัย. 2541.

สุเชาวน์ พลอยชุม. *ธรรมบทศึกษาเชิงวิเคราะห์*. เอกสารทางวิชาการ. 2562.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2526.

สำเนียง เลื่อมใส. ไขความอรรถกถาธรรมบท. กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2555.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. *หน้าที่และมารยาทของสมาชิกในครอบครัว*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. 2537.

อดุลย์ ตันประยูร. *สังคมวิทยาชนบทและเมือง*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. 2532.

2) งานวิจัย/วิทยานิพนธ์

กิติศักดิ์ ตีระพิมลจันทร์. *การเสริมสร้างมุมมองที่ถูกต้องของคนวัยทำงานที่มีต่อพระพุทธศาสนาตามแนวสัมมาทิฏฐิ*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2557.

จตุพร ร่วมใจ. *การศึกษาศาสนภาพและการประยุกต์หลักพุทธธรรมของนักธุรกิจ: ศึกษากรณีนักธุรกิจไทยพุทธในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล. 2542.

พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). *งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท,* นครปฐม, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2545.

พระมหาชลัน ภูริวฑฺฒโน (ชลันรัตน์). *ทำการศึกษาวิเคราะห์วิบากกรรมของบุคคลตามที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2561.

พระราชธรรมเมธี (วิสูติ ปญฺญาทีโป). *คาถาธรรมบท: นัยการศึกษาวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2560.

พระครูปลัดอุทัย รตนปญฺโญ (คำชุ่ม). *ทำการศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยศาสตร์ตามที่ปรากฏในธรรมบท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2556.

พระวิพัฒน์ อตฺตเปโม. *การศึกษาหลักกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2553.

พระมหาสำเนียง เลื่อมใส. *การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบทและภควัตคีตา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2541.

พระมหาวิศักดิ์ เชยชมศรี. *การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์ธรรมบท*. การศึกษาอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2550.

พระฐนพลศัก กมโล (สมดี). *ความสัมพันธ์เรื่องการตายแล้วเกิดกับการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2549.

พระมหาภาษิต สุภาษิโต (สุขวรรณดี). *ชีวิตในอุดมคติตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนาตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2542.

แม่ชีดวงพร คำหอมกุล. *การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปทัฏฐคาถา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2544.

เสาวนีย์ พงศกรเสถียร. *การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดญาณวิทยาในธัมมปทัฏฐกถา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2553.

3) วารสาร

เวทย์ บรรณกรกุล. ศึกษาวิเคราะห์อันตรคาถาในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. ปีที่ 13 ฉบับพิเศษ เล่ม 1 มิถุนายน 2560: 40.

2) ภาษาอังกฤษ

Anthony Giddens. *Social Science.* Stanford University Press: USA. 1991.

Ropke, Inge. “The dynamics of willingness to consume,” *Ecological Economics,* Elsevier, vol. 28(3), pages 399-420, March. 1999.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจเครื่องมือ

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวิโร, ผศ.ดร.

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชา พุทธศาสน์ศึกษา

วุฒิการศึกษา Ph.D (Ancient Indian & Asian Studies)

ส.ม. (สังคมสงเคราะห์ทางการศึกษา)

2. ดร.ศรัณย์ มะกรูดอินทร์

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชา พุทธศาสน์ศึกษา

วุฒิการศึกษา ปร.ด. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ), ศศ.ม.(โบราณคดีสมันประวัติศาสตร์)

ว.ม. (การจัดการการสื่อสารภาครัฐและเอกชน)

3. ดร.เสน่ห์ เดชะวงศ์

ตำแหน่ง อาจารย์พิเศษประจำหลักสูตรสาขาวิชา พุทธศาสน์ศึกษา

วุฒิการศึกษา Ph.D. in Buddhism and Philosophy, Mahamakut Buddhist University

Ph.D. in Linguistics, University of Mysore, India

4. ดร.สุมานพ ศิวารัตน์

ตำแหน่ง อดีตอาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชา พุทธศาสน์ศึกษา

วุฒิการศึกษา Ph.D (ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

5. ดร.กฤตสุชิน พลเสน

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา

วุฒิการศึกษา Ph.D (Philosophy), M.A. (Philosophy)

ภาคผนวก ข
หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๐๖๓ **วันที่** ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิทยานิพนธ์

เรียน พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวีโร, ผศ.ดร.

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา (THE BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKATHĀ)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลเขียนวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ท่านตรวจเครื่องมือวิจัย ให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๐๖๓ **วันที่** ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิทยานิพนธ์

เจริญพร ดร.ศรัณย์ มะกรูดอินทร์

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา (THE BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKATHĀ)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลเขียนวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ท่านตรวจเครื่องมือวิจัย ให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๐๖๓ **วันที่** ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิทยานิพนธ์

เจริญพร ดร.เสน่ห์ เดชะวงศ์

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา (THE BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKATHĀ)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลเขียนวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ท่านตรวจเครื่องมือวิจัย ให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ได้ตรวจสอบเครื่องมือ
และปรับแก้ไขเรียบร้อย
แล้ว
3 กันยายน 2565

มหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๐๖๓ **วันที่** ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิทยานิพนธ์

เจริญพร ดร.สุมานพ ศิวารัตน์

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา (THE BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKATHĀ)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลเขียนวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ท่านตรวจเครื่องมือวิจัย ให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ตรวจสอบเรียบร้อยแล้ว
6 กันยายน 2565

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๘-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๐๖๓ **วันที่** ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิทยานิพนธ์

เจริญพร ดร.กฤตสุชิน พลเสน

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา (THE BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKATHĀ)" มีความประสงค์จะขอให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลเขียนวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ท่านตรวจเครื่องมือวิจัย ให้นักศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับวันและเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ตรวจสอบเครื่องมือวิทยานิพนธ์
เรียบร้อยแล้ว
2 ก.ย. 65

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ภาคผนวก ค
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิให้การสัมภาษณ์

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิให้การสัมภาษณ์

1. พระศรีรัชมงคลบัณฑิต, รศ.ดร.

ตำแหน่ง หัวหน้าภาควิชาพุทธศาสตร์คณะศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2565

2. พระมหาไมตรี ปญฺญามรินฺโท

ตำแหน่ง พระปริยัติวชิรกวี ผู้ช่วยเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2565

3. พระมหาอรุณ ปญฺญารุโณ

ตำแหน่ง คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2565

4. พระมหาสราวุธ ญาณโสภโน

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2565

5. พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช

ตำแหน่ง อาจารย์สาขาวิชาบาลีสันสกฤตและพุทธศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2565

6. รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม

ตำแหน่ง อาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2565

7. รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน

ตำแหน่ง หัวหน้าภาควิชาศาสนศาสตร์ คณะศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2565

ภาคผนวก ง
หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๙-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๓๙๙ **วันที่** ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระศรีรัชมงคลบัณฑิต, รศ.

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKATHĀ : AN ANALYSTICAL STUDY)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

ได้ประสานงานแล้ว
พระครูวิจิตรสิริคุณ
22 พฤศจิกายน 2565

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๙-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๓๙๙ **วันที่** ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระมหาไมตรี ปุญญามรินโท

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๓๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKĀTHĀ : AN ANALYSTICAL STUDY)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๙-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๓๙๙ **วันที่** ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระมหาอรุณ ปญฺญารุโณ

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKĀTHĀ : AN ANALYSTICAL STUDY)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

พระมหาอรุณ ปญฺญารุโณ
คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มมร

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๙-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๓๙๙ **วันที่** ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระมหาสราวุธ ญาณโสภโณ

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (THE BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKATHĀ : AN ANALYSTICAL STUDY)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๙-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๓๙๙ **วันที่** ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เรียน พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชโย

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKĀTHĀ : AN ANALYSTICAL STUDY)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

29 ส.ค. 2565

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสุวรรณ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี
ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๐๗๗

๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์
เจริญพร รศ.สุเชาวน์ พลอยชุม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKĀTHĀ : AN ANALYSTICAL STUDY)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับพระเดชพระคุณด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความเมตตานุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
อาคารสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (B 7.1)
๒๔๘ หมู่ที่ ๑ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐
โทร. ๐-๒๔๔๔-๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๕๙ โทรสาร : ๐-๒๔๔๔-๖๐๔๑

๒๙ ส.ค. ๖๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร. ๑๐๕๙-๑๐๖๓

ที่ อว ๗๙๐๕/ว ๐๓๙๙ **วันที่** ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์

เจริญพร รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน

ด้วย พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๒๒๐๑๕๐๑๑๒๐๐๙ นักศึกษาหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา (BUDDHIST STUDIES) ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง "ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (BUDDHIST WAY OF LIFE ACCORDING TO DHAMMAPADAṬṬHAKĀTHĀ : AN ANALYSTICAL STUDY)" มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ฯ เพื่อเป็นข้อมูลเขียนงานวิทยานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ดังกล่าว สำหรับวัน และเวลานักศึกษาจะเป็นผู้ไปติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

๒๔ ส.ค. ๒๕๖๕

ภาคผนวก จ
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง “ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้ สำหรับการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา” ซึ่งผู้วิจัย จะนำไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะทางด้านการศึกษาภาษาบาลี เพื่อให้ได้ข้อมูลตาม วัตถุประสงค์การวิจัย โดยจะได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อนำเสนอรูปแบบงานวิจัยที่สมบูรณ์ต่อไป โดยได้แบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลคำถามเกี่ยวกับชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....ฉายา.....นามสกุล.....

พรรษา.....อายุ.....ปี ที่อยู่บ้าน /วัด เลขที่.....หมู่ที่.....

ซอย.....ถนน.....ตำบล/แขวง.....

อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

วันที่ให้สัมภาษณ์ วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....น.

ตอนที่ 2 ข้อมูลคำถามเกี่ยวกับชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา

1.ท่านคิดว่าการดำเนินชีวิตวิถีพุทธในสังคมปัจจุบัน มีความเป็นไปได้หรือไม่ เพราะเหตุใด?

.....

.....

.....

2. ท่านคิดว่าชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา มีลักษณะอย่างไร?

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่าการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถามีความสำคัญอย่างไร?

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าชีวิตวิถีพุทธสำหรับบรรพชิตในธัมมปทัฏฐกถา มีลักษณะอย่างไร?

.....

.....

.....

5. ท่านคิดว่าชีวิตวิถีพุทธสำหรับคฤหัสถ์ในธัมมปทัฏฐกถา มีลักษณะอย่างไร?

.....

.....

.....

6. ท่านคิดว่าชีวิตวิถีพุทธในธัมมปทัฏฐกถาสามารถประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันได้อย่างไร?

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอกราบขอบพระคุณ/อนุโมทนาขอบคุณที่ให้สัมภาษณ์ในครั้งนี้

พระสมุห์ มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย) (ผู้สัมภาษณ์)

นักศึกษาหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2565

ภาคผนวก ฉ
รูปผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์

รูปผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระศรีรัชมงคลบัณฑิต,รศ.ดร.

วันที่ 22 พฤศจิกายน 2565

สัมภาษณ์ พระมหาไมตรี ปุญฺญามรินฺโท

เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2565

สัมภาษณ์ พระมหาอรุณ ปญฺญารุโณ

เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2565

สัมภาษณ์ พระมหาสราวุธ ญาณโสภโน

เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2565

สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิชฺโช

เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2565

สัมภาษณ์ รศ.สุเชาว์ พลอยชุม

เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2565

สัมภาษณ์ รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน

เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2565

ภาคผนวก ช
หลักสูตรหลักจริยธรรมวิจัยในมนุษย์

Certificate of Completion

National Research Council of Thailand (NRCT) and Forum for Ethical Review Committee in Thailand (FERCIT)

Certify that

PRASAMUMANACHAI (ABHIJAYO) PIPATSUWANNACHAI

Has completed the ON-LINE RESEARCH ETHICS TRAINING

Course หลักสูตรหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สำหรับนักศึกษา/นักวิจัย

Date approved
(12/09/2565)

Date expired
(12/09/2568)

S. Songsivilai

(Professor Dr.Sirirurg Songsivilai)
Secretary-General
National Research Council of Thailand

ภาคผนวก ซ
เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริธรรมวิจัยในคน

ที่ จว. ๑๘๔/๒๕๖๕

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง : ชีวิตวิถีพุทธตามแนวธัมมปทัฏฐกถา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์

TITLE : AN ANALYSIS STUDY OF VALUE ON THE WAY OF LIVING BUDDHIST IN DHAMMAPADATTHAKATHA

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พระสมุห์ มานะชัย (อภิชโย) พิพัฒสุวรรณชัย

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน

คณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๗/๒๕๖๕ วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๕ มติที่ ๒๘๒/๒๕๖๕ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าโครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการทำวิจัยในคน โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดภยันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการทำวิจัยในคนฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๒๗ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖

ออกให้ ณ วันที่ ๒๗ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๕

ลงนาม

(พระมหามงวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล : พระสมุห์มานะชัย อภิชโย (พิพัฒสุวรรณชัย)
วัน เดือน ปีเกิด : วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2509
บรรพชาอุปสมบท : วันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2547
สถานที่เกิด : จังหวัดเพชรบุรี

การศึกษา

พ.ศ. 2529 : มัธยมศึกษา โรงเรียน พรหมานุสรณ์ จังหวัดเพชรบุรี
พ.ศ. 2534 : วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2566 : ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าที่การงาน

พ.ศ. 2535 : ทำงานบริษัทเอกชน